

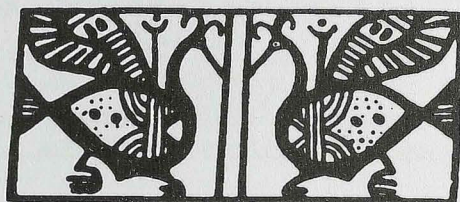
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΛΟΥΛΑ Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΤΣΟΣ, ΑΝΔΡΕΑΝΗ ΗΛΙΟΦΩΤΟΥ, ΚΑΤΙΝΑ ΠΑΠΑΣΤΥΛΙΑΝΟΥ, ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΗ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΕΤΟΥΣΗΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ, ΧΡΗΣΤΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΥ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ, ΑΝΤΩΝΑΚΗΣ ΕΥΓΕΝΙΟΥ, ΜΙΜΗΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ, ΒΕΡΑ ΚΟΡΦΙΩΤΗ, ΝΙΚΗ ΠΑΠΑΣΥΜΕΩΝ-ΣΤΥΛΙΑΝΟΥΔΗ, ΙΑΝΘΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΒΑΣΙΛΙΚΗ Κ. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΗ, ΑΝΤΡΕΑΣ ΜΑΡΑΣ, ΔΡ. ΣΕΒΑΣΤΗ ΧΑΒΙΑΡΑ - ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ, ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΥΑΡΗΣ, ALESSANDRA CELENTANO, MICHELE IANELLI, ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΣΤ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ.

ΜΝΗΜΗ ΚΩΣΤΑ ΜΟΝΤΗ

406

ISSN 0554 - 3363

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνη εκδότρια: ΛΟΥΛΛΑ ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ

Άνδροκλέους 2, 1060 Λευκωσία

Τηλ. 22764900

Το Περιοδικό εκδίδεται από Έπιτροπή Φιλολόγων και Λογοτεχνών.

Έτήσια συνδρομή	Κ\$6.00
Έτήσια συνδρομή Ελλάδος	€25
Έτήσια συνδρομή εξωτερικού	€25 ή \$30
Τιμή τεύχους	Κ\$2.50
Συνδρομή για βιβλιοθήκες, σχολεία και Όργανισμούς	Κ\$10.00
Τα χειρόγραφα δέν επιστρέφονται. Φωτογραφίες επιστρέφονται. Άνάτυπα πληρώνονται στον τυπογράφο.	

Για τους συνδρομητές Ελλάδος:
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ - Λογαριασμός 080/5 1260530
στο όνομα Παναγιώτης Κ. Χρυσάνθης.
Αιτιολογία: Συνδρομή Περιοδικού «Πνευματική Κύπρος»
και να αποστέλλεται στο περιοδικό ή απόδειξη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Λούλλα Κ. Χρυσάνθη: <i>Μνήμη Κώστα Μόντη</i>	1
Γιώργος Πάτσος: <i>Τά δυο αδέρφια μου</i>	2
Άνδρεανή Ήλιοφώτου: <i>Άποχαιρετισμός στον Κ. Μόντη</i>	3
Κατίνα Παπαστυλιανού: <i>Άναμνήσεις από τὸ Μπέλα-Πάϊς</i>	5
Χρυσόθεμις Χατζηπαναγιῆ: <i>Ρέβιεμ στον Ποιητή</i>	6
Γιώργος Κιτρομηλίδης: <i>Ὁ ἐργάτης τοῦ πνεύματος και τῆς ψυχῆς</i>	9
Κύπρος Χρυσάνθης: <i>Ἡ θάλασσα τῆς Κύπρου</i>	13
Θανάσης Παπαθανασόπουλος: <i>Ὁ Σωκράτης στοῦ Θεάτρο τοῦ Διονύσου</i>	14
Γιώργος Πετούσης: <i>Καθυστερημένος λόγος πρὸς τὸν Γιώργο Σεφέρη</i>	15
Γιώργος Ἀναγνώστης: <i>Δρόμοι Κλειστοί</i>	17
Χρήστος Εὐθυμίου: <i>Τρίστιχα</i>	18
(Γιώργος Χατζηκωστής): <i>«Μαζί με τοὺς δημιουργοὺς μας»</i>	19
Ἀντρέας Μαράς: <i>Πορεία γὰ δύσκολη νίκη</i>	33
Ἀντωνάκης Εὐγενίου: <i>Ποιὰ ἦταν!...</i>	34
Μίμης Ἰακωβίδης: <i>Σὰν Πέτρα</i>	39
Βέρα Κορφιώτη: <i>Ένα πρωινό τῆς θάλασσας</i>	40
Νίκη Παπασυμεῶν-Στυλιανούδη: <i>Κοιλάνι</i>	41

(Συνέχεια στη σελ. 70)

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΙΜΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ίδρυτής: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΜΑ΄	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2004	ΑΡ. 406
------------	----------------------------	---------

ΜΝΗΜΗ ΚΩΣΤΑ ΜΟΝΤΗ

Με την πρόσφατη αποδημία του ποιητή Κώστα Μόντη η «Πνευματική Κύπρος» θεωρεί υποχρέωσή της να αφιερώσει το τεύχος αυτό στη μνήμη του.

Ο Κώστας Μόντης ήταν ένας από την πνευματική ομάδα που μαζί με τον σύζυγό μου Κύπρο Χρυσάνθη συνέβαλαν στη δημιουργία της «Πνευματικής Κύπρου» τα πρώτα χρόνια της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Ο Κύπρος Χρυσάνθης και ο Κώστας Μόντης υπήρξαν φίλοι από τα μαθητικά τους χρόνια στο Παγκύπριο Γυμνάσιο. Ήταν μαζί όταν τους συνέλαβαν οι Άγγλοι στα Οκτωβριανά το 1931. Ο Κύπρος μέσα στη σειρά της «Λυρικής Κύπρου» που εξέδιδε πρωτοδημοσίευσε τις «Στιγμές» το 1958 και αργότερα το «Συμπλήρωμα των Στιγμών».

Η φιλία τους κράτησε μέχρι το θάνατο του Κύπρου. Η τελευταία επίσκεψη του Κύπρου σε σπίτι, όντας άρρωστος, ήταν στο σπίτι του Μόντη και τέσσερις μέρες πριν τον θάνατό του στην τελευταία συνομιλία τους από τηλεφώνου τον αποχαιρέτησε με το «Χάιρε και αγάλλου». Ο Μόντης με το θάνατο του Κύπρου έγραψε το ποίημα:

Προσχίμς μνήμη Κύπρου Χρυσάνθη

Πού φεύγεις, Κύπρο, κι αφήνεις την ποίηση που τόσο αγαπάς,
την ποίηση που τόσο της δόθηκες,
που την έκανες τη μεράκι σου έγχρεια
από μικρό παιδί στο Ροιότικο
ως τὰ γερατιά σου;

Μαχαίρι μου κάρφασες στην καρδιά, Κύπρο,
όταν τις τελευταίες βασανιστικές σου μέρες
μόπως ζευέινο τὸ 'τέτοιο τρέος περιμένει';
Γιατί δὲν εἶπες στὸ Χάρο, Κύπρο,
"Δὲν μπορῶ, ἔχω ἀκόμα νὰ γράψω,
δὲν μπορῶ, ἔχω ἀνεκτέλεστες παραγγελίες,
μὲ περιμένει τὸ περιοδικό μου;"

Κώστας Μόντης

Δημοσιεύω ένα ποίημα που έγραψε ο Κύπρος Χρυσάνθης σ' αλλοτινούς καιρούς και που νομίζω ταιριάζει σαν αποχαιρετιστήριο στον Κώστα Μόντη.

ΜΕ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΦΩΝΗΕΝΤΑ
Σ' ΕΛΛΗΝΑ ΠΟΙΗΤΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Όταν απ' την γωνία του δρόμου το μοιραίο εμφανιστεί λεωφορείο
υπάκουσε χωρίς διαμαρτυρίες.
Κατέγραψες το βίο σου με όρθές γραμμές κι ελεύθερα φωνήεντα
των Ελλήνων,
συνέταξες τους στίχους σου με χρώμα τριανταφυλλί σαν τὰ χειλάκια
των ἀπέριπτων ἐρώτων,
καί κόσμια χαιρέτησες τὰ πράγματα των οὐρανῶν με δλάνοιχτη ματιά
κι εὐπρέπεια.
Γι' αὐτό καλὸ ταξίδι σὲ οὐρανοὺς χωρὶς ἡμερολόγια καὶ σταθμούς.

Οι φίλοι των άλλων ημερών, κάτοικοι τώρα των ουρανών, εἴθε να προσεύχονται για τη σωτηρία αυτού του τόπου, της Κύπρου μας, που τόσο αγάπησαν και τραγούδησαν, αλλά και για μας, που τους αγαπήσαμε, τους θυμόμαστε και τους τιμούμε.

ΛΟΥΛΑ ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ

ΤΑ ΔΥΟ ΑΔΕΛΦΙΑ ΜΟΥ

Ο ένας κατέβηκε με του βουνού τα γένια
να χτίσει κάστρο στην ερημιά
Ο άλλος έπιασε το άλογο από τα γκέμια
και κόβει βόλτες στην ακροθαλασσιά.

Ο ένας βούτηξε βαθιά στα φύκια
χωρίς να τρέμει το βυθό
Ο άλλος ξενύχτησε με τα τζιτζίκια
να τραγουδάει χωρίς σκοπό.

Και το πώς κλείδωσαν την πίκρα
στης λήθης την ακινησία
Τα δυο αδέρφια μου τη νύχτα
μου ιστορούν στα καφενεΐα.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΤΣΟΣ, Bristol

ΑΝΑΠΟΛΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΚΩΣΤΑ ΜΟΝΤΗ

Μια τραγική απώλεια η ζωή του ανθρώπου· στο δύσβατο μονοπάτι της φυλλορροούν κι ανεμοσκορπίζονται όνειρα, ελπίδες, χαρές, αγάπες, αγώνες, θυσίες, πρόσωπα αγαπημένα. Κι οι ευαίσθητες ψυχές φορτωμένες τόση απώλεια βαραίνουν, αθυμούν, πληγώνονται.

Απάνθρωποι κι εξουθενωτικοί οι καιροί μας, μας απογυμνώνουν γρήγορα από τα ωραία, τα μεγάλα και τ' αληθινά. Για τούτο κι οι πληγές πονούν αφόρητα χωρίς το μοναδικό βάλασμό τους, το μέγα έλεος του Θεού και του ανθρώπου. Κι όσες υπερευαίσθητες ψυχές αξιώθηκαν το θείο δώρημα της ποιητικής δημιουργίας, πικραινόμενες, εφταπληγιασμένες, αιμορροούν στο μεταίχμιο ζωής και θανάτου, απλώνοντας τις πληγές τους σ' ένα άσπρο χαρτί, χρωματίζοντας τις στιγμές τους και τις στιγμές μας με το αίμα τους.

Αυτά αναλογιστήκαμε σαν μάθαμε την εκδημία του μεγάλου μας δημιουργού Κώστα Μόντη που πέρασε στην αθανασία την πρώτη του Μάρτη, πρώτη μέρα της άνοιξης. Συγκλονισμένοι μπρος στη μεγάλη για την Κύπρο απώλεια αυτού του αδαπάνητου πνευματικού κεφαλαίου είδαμε την απώλεια ως πηγή της έμπνευσής του.

Γιατί ο ποιητής χάνει στην τρυφερή του ηλικία τα δυο μεγαλύτερά του αδέρφια, που γρήγορα τ' ακολουθεί στον τάφο κι η μητέρα του. Ύστερα από τέσσερα χρόνια πάει κοντά της κι ο πατέρας του.

Έτσι ο «μέγας θάνατος δεν του γίνεται αδελφός» αλλά δυνάστης, ακρωτηριάζει τραγικά την ύπαρξή του όσο κι αν τον ξορκίζει με την αγάπη, τον έρωτα, το χιούμορ, την ειρωνεία, τη δημιουργία οικογένειας, τον βιοποριστικό αγώνα, την πνευματική δράση, τη λογοτεχνική δημιουργία.

Σε λίγο τούτ' η προσωπική απώλεια των αγαπημένων θα εκταθεί στο χώρο και το χρόνο, θα γίνει απώλεια του γενέθλιου τόπου σφραγίζοντας τραυματικά τις στιγμές του, τις μέρες μας, τον καιρό μας με τη βαρβαρική αρπαγή της γης μας: ποιητής λοιπόν των πικρών καιρών ο Κ. Μόντης μνημειώνει με το έργο του την ιστορική μοίρα του κυπριακού Ελληνισμού.

Τρεις κορυφαίοι δημιουργοί μνημείωσαν με την καλλιτεχνική τους πνοή τον εικοστό κυπριακό αιώνα: Ο Γιώργος Σεφέρης στο «Κύπρον οὐ μ' ἔθεσπισεν...» προείδε τον απελευθερωτικό αγώνα και μας έδωσε τον καιρό της ψυχικής ανάτασης, του «ελληνικού θαύματος» που το ανακαλύπτει ν' αναδύεται ζωντανό σαν την Αφροδίτη «στην Κύπρο τη θαλασσοφίλητη που έταξαν οι θεοί για να του θυμίζει την πατρίδα».

Ο ζωγράφος Διαμαντής που μας ανιστορεί με τον εικαστικό του χρωστήρα τον ίδιο γνήσιο, αγνό, ελληνοθρεμμένο λαό και τη δοκιμασία του κι ο Κώστας Μόντης που μας δίνει όλη την οδύνη της δοκιμασίας, της εσωτερικής διάσπασης –ψυχικής, κοινωνικής, κρατικής– του ενταφιασμού των ιδανικών, του ακρωτηριασμού της γης μας.

Με την έκδοση των «Στιγμών» στα 1958 ο Κ. Μόντης κομίζει στην τέχνη έναν προσωπικό, ιδιόμορφο, ποιητικό τρόπο: συμπυκνώνει επιγραμματικά την ουσία, το είναι των πραγμάτων, φορτισμένο συναισθηματικά, λέγει δι' ολίγων πολλά, υπαινίσσεται και υποβάλλει. Τα λάμποντα, στιγμιαία ποιητικά του κρύσταλλα καταυγάζουν την ψυχή με φωτισμό αλήθειας:

*Τώρα πια είμαστε έτοιμοι για όλα
για το σπασμένο φτερό του γλάρου
για τη συγκομιδή των νεκρών φύλλων
για τη θωπεία του κερανού...*

Άφθαστος όμως παρουσιάζεται ο ποιητής στις τρεις συγκλονιστικές ποιητικές συνθέσεις του, τα τρία *Γράμματα στη Μητέρα* (Α', Β', Γ'). Για το σύμβολο της μητέρας λέει ο ίδιος ο ποιητής: «Η μητέρα είναι ένα σύμβολο, το πιο προσφιλές στον άνθρωπο σύμβολο. Στη μητέρα είμαστε έτοιμοι να εξομολογηθούμε τα πάντα. Η μητέρα είναι ο εκπρόσωπος του Θεού στη γη, γιατί μέσω της δημιουργείται η ζωή. Μ' αυτήν κουβεντιάζει ο Θεός, αυτήν εμπιστεύεται περισσότερο απ' όλα. Στο ποίημα αυτό (εννοεί το *Πρώτο Γράμμα*) εκμυστηρεύομαι στη Μητέρα - σύμβολο: α) τις αγωνίες που με διακατέχουν για τους κινδύνους που διατρέχει το νησί, β) τη θλίψη μου για τα παναθρώπινα δεινά, γ) τις υπαρξιακές μου ανησυχίες για τη μοίρα του ανθρώπου».

Εμείς απλά θα λέγαμε πως ο ποιητής χαρτογραφεί στην ποιητική του ενδοχώρα τις πληγές, τις αγωνίες, τα αδιέξοδα του τόπου μας και του καιρού μας. «Ένας αυτός και ζει για χίλιους», ένας και αίρει τις αμαρτίες όλων γι' αυτό κραυγάζει, αιμορροεί και πληγώνεται:

Άλλωστε αυτά δε μετρούνται με χρόνο,

*μετρούνται τώρα με κραυγές
και τώρα με πληγή,
πέτρινη πληγή,
που δεν κατασκευάζεται,
που δεν προβλέπεται,
που δεν προγραμματίζεται.*

Νιώθει μόνος μέσα στο πλήθος και συνάμα πρωτοστάτης κι εκπρόσωπος όλων μας. Αγωνιά μέσα στις δικές μας αντιφάσεις, ασυνέπειες, ποντιοπιλατισμούς, παλινωδίες:

*Εγκαταλείπω τη συνοχή μητέρα,
εγκαταλείπω τη συνέπεια,
δεν μπορεί να υπάρξει συνέπεια
έτσι που τώρα μιλώ
για λογαριασμό όλων
και τώρα για δικό μου,
έτσι που τώρα είμαι όλοι
και τώρα είμαι μόνος.*

Μεγάλε μας δημιουργέ, άφησες τα εγκόσμια πολυαγαπημένους και πολυτιμημένους.

Ένα τεράστιο ευχαριστώ σου οφείλει αυτός ο τόπος που τον αγάπησες, τον πλούτηνες, τον δικαίωσες με τη μεγάλη σου τέχνη. Μαζί μ' όλους κι η *Εθνική Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών Κύπρου*, που την υπηρέτησες ως Πρόεδρος και Αντιπρόεδρος της με αφοσίωση και πίστη.

Αμέρμινος πια θ' αναπαύεσαι «έν τῇ ἀγήρῳ μακαριότητι», εκ δεξιῶν του «Ποιητή ουρανού και γης» που «αιώνιο φωτοστέφανο φορά των παιδιῶν και των ποιητῶν τον πόνο».

ΑΝΔΡΕΑΝΗ ΗΛΙΟΦΩΤΟΥ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΜΠΕΛΑ-ΠΑΪΣ

*Ανηφορίζω τα δρομάκια σου, χωριό μου.
Απ' τα μπαλκόνια και τα κεφαλόσκαλα
μέλισσες - τσαμπιά οι αναμνήσεις
η αρχαία κρήνη, το αββαείο
κι η Παναγία η Ασπροφορούσα.*

*Ανηφορίζω τις πλαγιές σου με τα πεύκα.
Κουκουνάρια –δάκρυα η θλιβερή σου ιστορία.
Απ' τα μπαλκόνια και τα κεφαλόσκαλα
βασιλικιά πλατύφυλλη η θλίψη σου.
Οι λόφοι με το θυμαρίσιο αγέρι, τα ρυάκια
κι οι εσπερινές ικεσίες οι ουρανοδρόμοι.*

*Το Γογλοθά σου ανηφορίζω τον, χωριό μου.
Ελεγείο υψηλόπνοο οι ολοζώντανοι νεκροί
κρίνα μυρίπινοα οι αναστεναγμοί σου
γοητεία ανεκκάλητη το δειλινό
η πάλλουσα καρδιά των γιασεμιών
η έναστρο ημνολογία των ουρανών
η συμφωνία του πένθους
κι η Ταντάλεια δίψα επιστροφής.*

*Ανηφορίζω σε, χωριό μου
κάθε βράδυ...*

ΚΑΤΙΝΑ ΓΙΑΝΝΑΚΗ - ΠΑΠΑΣΤΥΛΙΑΝΟΥ

[Α' Βραβείο Ποίησης στον Γ' Παγκύπριο Λογοτεχνικό Διαγωνισμό –με θέμα την τουρκική εισβολή και κατοχή– που προκήρυξε η Πολιτιστική Κίνηση Περιοχής Κυθρέας «Επιστροφή»].

ΡΕΚΒΙΕΜ ΣΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ

Τώρα που ο ποιητής απεκδύθηκε το φθαρτό του σώμα, μπορεί η ψυχή του καταξιωμένη από τον εγκόσμιο έπαινο και δικαιωμένη από τη θεία χάρι της ποιήσεως, να μας απευθύνει ένα άλλο ποιητικό «Χαίρε» από τα κρόσπεδα της αθανασίας. Κάτι σαν απάντηση μονολεκτική και σαν αντιφώνηση πολυσήμαντη στο δικό μας ύστατο χαίρε. Εκεί όπου η αλγεινή ώρα της εκδημίας του συμπυκνωνόταν και αναλύόταν στις απειροελάχιστες και απειρομεγέθεις «Στιγμές» του. Κι εκεί όπου ο τελευταίος ασπασμός στο πάνδημο προσκύνημα του επεσφράγιζε την υπεσχημένη ανανέωση της συμφωνίας. Κάτι σαν «αποσταγμένοι τόνοι σιωπής», όπως ο ίδιος αποτιμούσε κι έστεργε, σ' ένα μυστικό συμβόλαιο τιμής και χρέους, που το υπογράφει η αλήθεια της μνήμης σε πείσμα της λήθης του χρόνου. Και κάτι σαν υστερόγραφο αέναης ευγνωμοσύνης, που δεν αποσιωπάται ως ευκόλως εννοούμενο και παραλειπόμενο. Καθώς η υστεροφημία των Καλών Ποιητών τους στήνει ακατάλυτο μνημείο, για να τους «μνημονεύουμε», όχι μόνο «όταν μας βρίσκει το κακό» αλλά και το καλό από «μνησικαλία» και μόνο εμφορούμενοι, για να εγγράψουμε πλέον λεξικογραφικά τη μοντική λέξη σε αντιστάθμιση της αντίθετής της.

Έχουμε, ήδη, προπέμψει αυτόν τον μεγάλο προπομπό της ποίησής μας ακουμπώντας επάνω στο φέρετρό του, κατά την επικήδεια προτροπή του Σικελιανού για τον Παλαμά, για να πάρουμε δύναμη ως άλλοι Ανταίοι. Την αισθανθήκαμε ως αδήριτη ανάγκη και ως έσχατη χρεία, ειδικά τούτους τους χαλεπούς και δύστροπους καιρούς, που νιώθουμε απαρέγκλιτα να συναπαντώνται με τις δικές του σημαδιακές «Στιγμές»: τις αδιάφευστα προφητικές και τις προφητικά προειδοποιητικές. Κι είναι σαν να πήραμε βαθιά ανάσα, για να συνεχίσουμε ν' αναπνέουμε, ειδικά τούτες τις αποπνικτικές ώρες που φοβόμαστε μήπως η νηνεμία και η άπνοια μας διακόψουν τον αέρα και μας στερήσουν το οξυγόνο. Κι ευθύς, αναρριγήσαμε απ' την ελπίδα που ανάδιδε ο ανασασμός των λουλουδιών, καθώς εαρινά πλέκονται σε αναρίθμητα στεφάνια επάνω στο ιερό του σκήνωμα κι ευώδιαζαν σωροί πάνω απ' τη σορό του. Κι ευθύς, διαρρηγνύοντας «τον περίγυρο της μελαγχολίας, τον περίγυρο της κατάθλιψης» ανανήσαμε κι αναθαρήσαμε, καθώς δεν μας ήθελε σκυμμένους και κατηφείς ο ποιητής, κι αναβλέψαμε για να δούμε «Τον νυμφώνα της άνοιξης του κεκοσμημένον». Λες κι ήταν «βαλτή πια η άνοιξη/και μιλημένη/χίλιες φορές μιλημένη». Λες κι είχε κρυφά συνωμοτήσει μαζί της, τώρα που η φύση άρχισε να βρίσκει «την καλή και τη γλυκιά της ώρα» και πήρε να την καλεί οριστικά και αμετάκλητα τούτη τη «Μικρή Άνοιξη» την «υποκοριστική», που είχε ανοίξει ήδη λογαριασμούς μαζί του αντίστροφης μέτρησης. Γιατί, «σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος», αυτός «που αξιώθηκε μια τέτοια πόλι» της ποιήσεως την περιούσια πόλη, «δεν περίμενε πια» άλλα «βήματα να σταματούν μπροστά στην πόρτα του». Μονάχα άκουγε εκ του σύνεγγυς, αυτόπτης και αυτήκοος μάρτυρας – «Μάρτης ήταν, έπρεπε να προλάβει» – όλα εκείνα τα βήματα που ροβολούσαν στο κατόπι της εκφοράς του κι έσπευδαν να προλάβουν τη σεπτή ταφή «στην ενορία της ζωής του/ στη συνοικιακή ενορία της ζωής του / στη μικρή γειτονιά της». Και θα 'πρεπε να προλάβουν, για να στοχαστούν όχι πια υποθετικά ή ενδεχομένως επικείμενα, αλλά απτά και ζωντανά τα λόγια του ποιητή, που θ' αναδύονταν με μετριοφροσύνη μέσα από τον «Τάφο» του ως στερνές υποθήκες· σαν από αστείρευτη

στέρινα καλλίρροης πηγής: «Ακουμπάτε κάπου-κάπου τ' αυτί/μήπως έχουμε κάτι να πούμε ακόμα/μήπως έχουμε κάτι να προσθέσουμε».

Και τέτοια θ' αφουγκράζονται εφεξής, όσοι θα νιώθουν το μύρο των στίχων του που αναβρύζει μέσα απ' τον νιόσκαφτο τάφο του και μέσα απ' τα νάματα των πολυσέλιδων ποιητικών του γραφτών, απ' όποιο ποτάμι κι αν αρδεύονται για να πλουτίσουν τη σοδειά του τόπου και του έθνους του.

Γιατί έχει, στ' αλήθεια, πολλά να πει και ν' αραδιάσει, να υπαγορεύσει προτρεπτικά και να υποβάλει απαγορευτικά σ' όσους αφήσουν «ανοιχτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής τους», για «να μπαινοβγαίνει η ανάμνησή του/ απ' την πιο ελάχιστη ρωγμή». Για να «εισορμά η ανάμνησή του/με το παραμικρό άνοιγμα». Για να μην πικραίνεται για τις «μνήμες με τα ψευδώνυμά τους», για τις «ανυπόγραφες κι αναξιόπιστες μνήμες», ούτε να διερωτάται με την απορία προδοτικής υποψίας αν «θα φύγουμε όλοι» «Μετά την ταφή του».

Κι όμως! Ήλθε η ώρα σε μας τους πάλοι ποτέ και εσαεί αποδέκτες των «Γραμμάτων σου στη Μητέρα», εμπνευσμένοι κι οδηγημένοι απ' τις αμετακίνητες κι απαράγραπτες «Στιγμές» σου, να σου απευθύνουμε το «Requiem aeternam», αείμνηστε Κώστα Μόντη. Και να σε καθησυχάσουμε, μεγάλε μας Ποιητή, πως στις επικλήσεις και στις προσδοκίες μας, εν αναμονή των επίμονων αναζητήσεών μας, θα προσηλώνουμε ευσταθώς και μ' ευλάβεια τον νου και την καρδιά. Γιατί δεν έχουμε να παρεκκλίνουμε και να ξεστρατίσουμε ούτε σπιθαμή απ' όσα μας δίδαξες και μας χάραξες με τη διαυγή σαν κρύσταλλο και τη στέρη σαν διαμάντι ποιητική σου γλώσσα. Μια γλώσσα που ηχεί στο μέτρο της δωρικής λιτότητας και λακωνικότητας, γιατί γεωμετρεί με τη φειδώ της καθαρότητάς της τα ελληνικά φωνήεντα σε αρμονική συμφωνία με τα σύμφωνά της. Έτσι που να πιστοποιεί μέσα από την αδιαμφισβήτητη φερεγγυότητα και την αυθεντικότητά της την ελληνικότητα και την ελληνοπρέπειά της. Συνοδοιπορώντας και συμπορευόμενος μαζί με τους άλλους σκαπανείς της φυλής και της γενιάς σου, για να κλείσεις ένα μεγάλο κύκλο μεγάλων έως μέγιστων ποιητών, καθώς αποφάνθηκαν οι αποτιμητές του έργου σου.

Εσύ, περίττανε και μεγάλη ποιητή, που αν και σε βλέπουμε να ξεμακραινείς, γιατί βιάζεσαι να συναντήσεις τους ομόθρεφτους κι ομότεχνους συντρόφους στο ανεπίστροφο ταξίδι της φυγής, ωστόσο, θα μένεις πάντα κοντά μας ολόρθος κι αγέρωχος, για να μας δένεις τις πληγές. Γιατί όπως έχεις διαπιστώσει, προτού κλείσεις τα θνητά σου μάτια, μένουν ακόμα ανεπούλωτες και αιμάσσοιες. Εξάλλου, όχι μόνο το διαισθανθήκαμε αλλά και το συναισθανθήκαμε έντονα, μελετώντας σε μέσα από πολλαπλές αναγνώσεις πως, «όπου και να ταξιδέψεις» η Κύπρος «σε πληγώνει».

Τι απομένει, λοιπόν, και τι υπολείπεται να επαναλάβουμε μέσα από την αναμεταδιδόμενη ηχώ των ποιητικών σου κραδασμών; Αλλά, προπάντων, τι μέλλει γενέσθαι μέσα από τη βαριά σκιά της μοιρασμένης μας πατρίδας, της κατακερματισμένης ανάμεσα σε ανεκπλήρωτες υποσχέσεις και επίφοβα δώρα των Δαναών, που εξανεμίζουν και τις τελευταίες φρούδες ελπίδες; Κι εσύ να σιγομουρμουρίζεις και πάλι μ' αναφλητό και παράπονο: «Πώς μας το πρόδωσαν το παραμύθι/πώς μας ξεγέλασαν οι λευκοί γλάροι/, τ' όνειρον οι άνεμοι πώς τόχουν πάρει».

Αξέχαστε φίλε Ποιητή της Κυπριώτισσας και της Πανελλήνιας Μούσας. Σε χαιρετούμε, αλλά δεν σε αποχαιρετούμε. Γιατί θα κρατούμε, πολύτιμο φυλακτό, βαθιά

μέσα μας τον πολυδιάστατο και πολυκύμαντο ποιητικό σου λόγο. Έναν λόγο αυστηρά προσωπικό και μοναδικά ανεπανάληπτο, που διεκτείνεται στα πλάτη του κόσμου και βυθίζεται κατακόρυφα στους ωκεάνειους μυχούς των διαισθήσεων και των ενοράσεων, των συναισθημάτων και των πνευματικών συλλήψεων, των ενατενίσεων και των οραμάτων, που η μεταφυσική της Ποίησης μεταποιεί σε υψηλή τέχνη. Και εσύ, ένας από τους αληθινά προικισμένους, την υπηρετήσεις πιστά πράττοντας στο ακέραιο το χρέος σου απέναντι στις ακόρεστες απαιτήσεις της, γιατί της χάρισες, κυρίως, την πρωτοτυπία του ύφους σου, την πληθωρική λιτότητα της ακαταμάχητης γραφίδας σου, τη μεστότητα των ποιητικών συνειρμών και τον απόλυτα ασυμβίβαστο ελληνοκεντρισμό του ήθους σου. Έναν ελληνοκεντρισμό, ωστόσο, που διευρύνεται και εξακτινώνεται μέσα από τα ευγενέστερα μηνύματα του ανθρωπισμού σου ως τα έσχατα όρια της οικουμενικότητας. Κι όλα αυτά μέσα από την ελλειπτικότητα και τη συμπερίληψη, τη σύντμηση και τους ακαριαίους επαναληπτικούς τόνους μιας ασθμαίνουσας φωνής και μιας υπόκωφης σπαρακτικής κραυγής. Ας μην πούμε, όμως άλλα. Εσύ, μεγάλη μας Ποιητή, μπορείς να έχεις πάντα τον τελευταίο λόγο, τον σωστότερο και τον πιο καιρίο. Χρέος μας είναι να τον ακούσουμε, έστω και την υστάτη:

*Αλλάζουν όλα διαρκώς μορφή, μητέρα,
όλα διαρκώς μεταμφιέννυνται, μητέρα,
αναπεριβάλλονται,
κυμαίνονται,
αναστρέφονται,
ασταθούν,
περιδινούνται
και τα καινούργια δεν είναι καινούργια,
και τ' άγνωστα δεν είν' άγνωστα,
και τα σχήματα δεν είναι σχήματα,
κ' οι αποστάσεις δεν είν' αποστάσεις,
κ' οι αποστάσεις δεν αφίστανται
κ' ερωτοτροπούν
ίδια κι απαράλλαχτα σαν τη βουνοσειρά της Κερύνιας
που σήμερα την αγγίζεις με το χέρι σου,
που σήμερα σκύβει απάνω απ' το σπίτι σου,
που σήμερα είναι γατούλα στα πόδια σου,
κι αύριο είναι μίλια μακριά,
σαν την ανεξήγητη, λέω, βουνοσειρά της Κερύνιας
που σήμερα είναι
κι αύριο δεν είναι,
που σήμερα είναι
κι αύριο δεν ξέρουν, δεν άκουσαν
που σήμερα έχει όνομα
κι αύριο δεν έχει,
κι ενίστανται πια οι γεωγραφικοί χάρτες
και σαστίζουν
και διαμαρτύρονται
και δεν εμπιστεύονται.*

ΧΡΥΣΟΘΕΜΗΣ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΗ

Ο ΕΡΓΑΤΗΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Συνομιλία με τον Κώστα Μόντη

Το καλοκαίρι του 1984 –πριν από είκοσι χρόνια – είχα τη θαυμάσια ευκαιρία να συνομιλήσω για πολλές, πάρα πολλές, ώρες με τον κορυφαίο ποιητή μας, που χάσαμε την 1η Μαρτίου 2004, λίγες μόνο μέρες μετά τα ενενηκοστά του γενέθλια (18.2.1914).

Εκείνες τις μέρες του Αυγούστου, αλλά και στους επόμενους μήνες, είχα την ευκαιρία ν' ακούσω τον ποιητή μας να μιλά με συγκίνηση για το λογοτεχνικό του έργο και κυρίως για την ποίησή του.

Από τις συνομιλίες εκείνες –που δημοσιεύτηκαν στον Τύπο και αργότερα συμπεριλήφθηκαν στο βιβλίο μου «Κώστας Μόντης», Λευκωσία, 1997– ανθολογώ σήμερα μερικά πολύ χαρακτηριστικά αποσπάσματα και τα δημοσιεύω ξανά, ως ένα μικρό αφιέρωμα στη μνήμη του μεγάλου ποιητή μας. Στο καλό, ποιητή μας. Αιωνία θα είναι η μνήμη σου.

— Μπορούμε να πούμε πώς αρχίσατε ως πεζογράφος:

Είναι περίεργο το γεγονός πως –χωρίς να λαμβάνω υπόψη τα μαθητικά ποιητικά σχεδιάσματα– άρχισα με πεζά και η ποίηση ήρθε ουσιαστικά αργότερα. Είναι επίσης περίεργο το ότι, κατά τη γνώμη μου, ωρίμασα πολύ γρηγορότερα στην πεζογραφία παρά στην ποίηση.

Δεν ξέρω γιατί μου πήρε τόσα χρόνια να πω ποιητικά κάτι που ν' άξιζε τον κόπο και που να εισήγε κάτι καινούργιο στον τομέα της ποίησης. Φαίνεται ότι η ποίηση περίμενε περισσότερα από μένα, παρά η πεζογραφία, και με προετοίμαζε και με βασάνιζε τόσα χρόνια. Εν πάση περιπτώσει, θεωρώ τα πεζά μου, και ιδιαίτερα τα διηγήματά μου, ως συμπλήρωμα της ποίησής μου, έστω και αν κάποτε προηγήθηκαν χρονολογικά. Ποιος ξέρει, αν η ποίησή μου δεν είχε σε μεγάλο βαθμό εμπνεύσεις από τα διηγήματά μου; Ποιος ξέρει, αν τα διηγήματά μου δεν ήταν σχεδιάσματα και προσχέδια μελλοντικών στίχων;

— Έχετε γράψει, όπως ξέρουμε, και στο κυπριακό γλωσσικό ιδίωμα, αλλά περισσότερο βέβαια στην πανελλήνια δημοτική γλώσσα. Συνεχίζετε να γράφετε ποιήματα στην κυπριακή διάλεκτο;

Δεν ξέρω, αν όταν έγραφα κατά διαλείμματα στο κυπριακό γλωσσικό ιδίωμα, αναζητούσα κάποια φυγή από το άγχος που μου δημιουργούσε η ποιητική προσπάθεια. Γύριζα πίσω, στην απλή ζωή του χωριού με τις αγάπες του, τις χαρές και τις λύπες του και αναβαφτιζόμουνα.

Εν πάση περιπτώσει, πιστεύω το ότι το κυπριακό γλωσσικό ιδίωμα είναι μια σημαντική ρίζα της πανελλήνιας γλώσσας, με πανάρχαιες καταβολές, που έχει να δώσει πολλούς χυμούς σε αυτήν. Πιστεύω πως θα ήταν έγκλημα, αν αποκόπταμε αυτήν τη ρίζα πριν δώσει τους χυμούς της. Και τους χυμούς αυτούς δεν θα τους δώσουν ούτε τα κυπριακά δημοτικά τραγούδια ούτε τα κυπριακά παραμύθια, αλλά θα τους βρει και θα τους ανεβάσει στην επιφάνεια μονάχα η έντεχνη ποίηση. Ο ποιητής

είναι εκείνος που θα σκύψει απάνω από τις λέξεις και τη δομή, για να βρει το δεύτερο στρώμα τους. Στο κυπριακό γλωσσικό ιδίωμα γράφω, παρέργως βέβαια, μέχρι σήμερα. Βεβαίως, η ποίησή μου αυτή καμιά σχέση δεν έχει με την ποίηση του Βασίλη Μιχαηλίδη και του Δημήτρη Λιπέρτη. Από τελείως διαφορετικό δρόμο ξεκινά και άλλου καταλήγει. Στην κυπριακή διάλεκτο έχω γράψει ακόμη και «Στιγμές».

«Στιγμές»

— *Τι είναι ακριβώς οι «Στιγμές» σας; Πώς φθάσατε σε αυτές;*

Πρώτα πρέπει να σας πω ότι δεν τις προγραμματίσα τις «Στιγμές». Όμως, φαίνεται ότι κάποιοι άλλοι παράγοντες τις προώθησαν, όπως η πίεση του χρόνου, οι δυσχέρειες της ζωής, ο ψυχικός μου τεμαχισμός και το άγχος της εποχής του απελευθερωτικού αγώνα 1955-59. Όλα αυτά με συμπίεσαν στα βραχάκια των «Στιγμών», που μπορούσαν να συλληφθούν βιαστικά τις νύχτες της αγρυπνίας και στα ελάχιστα διαλείμματα χρόνου που μου επέτρεπαν οι συνθήκες της ζωής μου.

Οι «Στιγμές» είναι ολιγόστιχα ποιήματα, μικρά ποιήματα που αποτελούνται από ελάχιστους στίχους κάποτε 3 ή 2 ή και 1. Σ' αυτά δίνω πυρήνα ποιήσεως και αφήνω τον αναγνώστη να κάνει τις προεκτάσεις του πέρα από τον πυρήνα αυτό. Επίσης από άλλη άποψη προσπαθώ να μετουσιώνω τη φιλοσοφική σκέψη σε αίσθημα, για να τη δεχθεί η ποίηση χωρίς να γίνει εγκεφαλική και ασυγκίνητη.

— *Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τις «Στιγμές» ως το έργο της ζωής σας;*

Ναι. Οι «Στιγμές» είναι πραγματικά το έργο της ζωής μου, αλλά μαζί με αυτές και παράλληλα με αυτές τοποθετώ το Α' και το Β' Γράμμα στη μητέρα. Θα έλεγα άλλωστε ότι οι πολύστιχες αυτές συνθέσεις μου είναι εκρήξεις «Στιγμών» σε θέματα που δεν μπόρεσα να συγκεντρώσω, να περιορίσω σε στενά πλαίσια και μου ξέφυγαν και διευρύνθηκαν.

«Γράμμα στη μητέρα»

— *Ας έρθουμε τώρα, παρακαλώ, στην ποιητική σας σύνθεση «Γράμμα στη μητέρα». Πότε εκδόθηκε το Α' Γράμμα;*

Εκδόθηκε το 1965, λίγο μετά τις πρώτες διακοινοτικές ταραχές του 1963-64.

— *Πόσο καιρό σας πήρε να το γράψετε;*

Δεν μου πήρε πολύ καιρό. Στην τελική του μορφή το έγγραφα μέσα σε λίγους μήνες. Όμως, πρέπει να σας πω πως το γράμμα γράφτηκε σταδιακά, κατά καιρούς. Στα χειρόγρατά μου διασώζονται πολλές μορφές του, γραμμένες σε διάφορες χρονικές περιόδους.

— *Τι ακριβώς συμβολίζει η μητέρα; Τι αντιπροσωπεύει;*

Η μητέρα είναι ένα σύμβολο. Ένα αιώνιο και τεράστιο σύμβολο. Αυτό το αιώνιο και τεράστιο σύμβολο, για μένα προσωπικά, είχε μια ακόμα μεγαλύτερη σημασία, λόγω του ότι πολύ μικρός έχασα τη μητέρα μου. Πιστεύω ότι οι μητέρες εκπροσωπούν το Θεό στη γη και ότι με τις μητέρες μονάχα κουβεντιάζει ο Θεός.

— Θα ήθελα τώρα να σας ρωτήσω ποια είναι η τεχνική των «Γραμμάτων» και ποια τα κύρια χαρακτηριστικά της τεχνικής αυτής.

Κύριο στοιχείο στο Γράμμα εξακολουθεί να είναι η τεχνική των στιγμών, δηλαδή η απογύμνωση του στίχου, αλλά ακόμα και η επανάληψη. Το crescendo, που ισοδυναμεί με μια ανάσα στις αναρριχήσεις. Πρόκειται για μιαν επανασύνθεση του αρχικού πυρήνα της ποίησης.

— Μπορούμε να δώσουμε σε γενικές γραμμές το περιεχόμενο των «Γραμμάτων»;

Στα γράμματα στη μητέρα συσσωρεύονται πρώτα οι προσωπικές εμπειρίες μου, μετά οι εμπειρίες από το δράμα του νησιού μας, το οποίο τότε άρχιζε –1964-65 οι πρώτες διακοινοτικές φασαρίες– και τέλος οι ανησυχίες μου γενικά για το μέλλον και την πορεία του ανθρώπου. Όλα αυτά, σαν μικρό παιδί, τρέχω να βρω τη μητέρα μου –μια μητέρα– να της εξομολογηθώ.

— Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως απαισιόδοξα τα «Γράμματα» αυτά;

Νομίζω πως βασικά είναι κάπως απαισιόδοξα, και αυτό, γιατί τόσο οι προσωπικές εμπειρίες όσο και οι τοπικές, αλλά και οι παγκόσμιες συνθήκες, υποβάλλουν αυτήν την απαισιοδοξία.

— Τι είναι για σας αυτά τα «Γράμματα»;

Πρώτα μια διαπίστωση, αλλά κυρίως, και μια de profundis εξομολόγηση. Ένα είδος εξομολόγησης.

— Σας πρόσφεραν ανακούφιση;

Μπορώ να πω, πως από τη μια μεριά με ανακούφισαν. Ήταν πραγματικά ένα ξαλάφρωμα. Ξαλάφρωσα από όλα όσα με τυραννούσαν για πολλά χρόνια. Πάντως ήταν μια οδυνηρή ανακούφιση.

— Και η απάντηση;

Τα έγγραφα, βέβαια, χωρίς να περιμένω απάντηση. Τα ίδια τα Γράμματα απαντούν στα ερωτήματά μου.

— Και μια προσωπική ερώτηση. Αληθεια, πού πέφτει η προτίμησή σας;

Ξέρετε, αν και στους κριτικούς άρεσε περισσότερο το Β' Γράμμα, όμως, η δική μου συμπάθεια στρέφεται προς το Γ' Γράμμα.

— Πιστεύω πως εύκολα διακρίνει κάποιος το γνωμολογικό στοιχείο στην ποίησή σας. Νομίζετε πως υπάρχει συνειδητή πρόθεσή σας να διδάσκετε μέσα από τα γραφόμενά σας;

Θεωρώ αποστολή μου να υποβάλω μερικά πράγματα για προβληματισμό, αν και πρέπει να ομολογήσω –και το ομολογώ κάποτε στους στίχους μου– ότι στις συμβουλές που δίνω για ελπίδα και αισιοδοξία μερικές φορές δεν τις εφαρμόζω εγώ ο ίδιος στον εαυτό μου.

Ρεαλισμός και αισιοδοξία

— *Μερικοί μελετητές παρατήρησαν πως υπάρχει απαισιοδοξία στα έργα σας. Συμφωνείτε με την άποψη αυτή;*

Δεν συμφωνώ. Αντιθέτως, νομίζω ότι είναι αισιόδοξο. Το έργο μου είναι απλώς ρεαλιστικό. Ζητώ να ξέρουμε το περίγραμμα μέσα στο οποίο κινούμεθα. Θα 'λεγα ότι ζητώ να κτίσω την ελπίδα πάνω στην απελπισία.

Η απελπισία μου είναι κυρίως υπαρξιακή. Η διέξοδος που βρίσκω είναι η επιτρεπτή στα ανθρώπινα όρια. Και είναι σε αυτά και για αυτά τα όρια που προβληματίζομαι.

— *Ήθελα να ρωτήσω. Πόσο κυπριακό και πόσο παγκόσμιο νομίζετε πως είναι το έργο σας;*

Είναι πολύ κυπριακό το έργο μου, αλλά ταυτόχρονα έχει και παγκοσμιότητα, που είναι πολλές φορές επέκταση της κυπριακής μου έμπνευσης. Δηλαδή, θέλω να πω —και το λέω κάπου— ότι σε αυτό το νησί εχθροί και φίλοι επεσώρευσαν τόσα προβλήματα, που κοιτάζοντάς τα, κοιτάξεις συγχρόνως παγκόσμια προβλήματα. Είναι, θα έλεγα, μια εύκολη και προσιτή παγκόσμια βιβλιογραφία. Άλλωστε, πώς μπορεί σήμερα ένας ν' αποκοπεί από τα παγκόσμια προβλήματα, που έρχονται και που τα πετούν στο δωμάτιό του οι τηλεοράσεις και τα ραδιόφωνα;

— *Ποιο ρόλο νομίζετε μπορεί ή πρέπει να διαδραματίσει η ποίηση σήμερα;*

Πιστεύω ότι υπό τις σημερινές συνθήκες η ποίηση και γενικώς η λογοτεχνία αποκτά και μια άλλη αποστολή, εκτός από τις γνωστές και καθιερωμένες. Την αποστολή ν' αντισταθμίσει τις καταστροφικές συνέπειες προς τις οποίες κινδυνεύουμε να μας οδηγήσουν τα σύγχρονα μεγάλα τεχνολογικά επιτεύγματα.

Βλέπω την ποίηση και γενικότερα τη λογοτεχνία να παίρνει τώρα πρώτο ρόλο στην ανακοπή αυτής της παράφρονης πορείας.

Ακόμα και αν δεν διεισδύει όσο θα 'πρεπε στο ευρύ κοινό, σε όλες τις χώρες, είναι αρκετό να φτάσει ως τα αυτιά των «κρατούντων».

Πρέπει σε όλους τους ποιητές τον ίδιο ρόλο να διαδραμάτισε στη ζωή τους η ποίηση. Είναι περίεργο το ό,τι νιώθεις, όπως ανεξάρτητα από τη δική σου ικανοποίηση και εκτόνωση, είσαι υποχρεωμένος, όσο για κανένα άλλο ζήτημα, να γράφεις αυτό και να γράφεις εκείνο.

Μέσα στις πιο τραγικές στιγμές της ζωής μου ξαφνικά ένιωθα πως έπρεπε να χρησιμοποιήσω αυτές τις στιγμές για να γράψω. Ένιωθα σαν να 'ταν μια υπέρτατη επιταγή, πάνω από τα ανθρώπινα. Θα 'λεγα πως ο ποιητής, ακόμα και τη στιγμή του θανάτου του, μπορεί να δει κάτι που δεν έχει δει προηγουμένως και να ψάξει για ένα κομμάτι χαρτί να το γράψει, πριν ξεψυχήσει. Το διατυπώνω αυτό στην ακόλουθη ανέκδοτη Στιγμή μου:

«Προς το Χάρο»

*Αν στο χέρι σου είναι ν' αναβάλεις, κάνε μου τη χάρη
στάσου μια στιγμή να τη γράψω αυτή μου τη στερνή «Στιγμή»,
που ως σε βλέπω τώρα μου υποβάλλεις.*

— Ποιοι παλαιότεροι ποιητές νιώθετε πως σας επηρέασαν περισσότερο;

Νομίζω πως επηρεάστηκα παλαιότερα από τον Καρυωτάκη και έπειτα από τον Καβάφη, στα πρώτα μου ποιήματα.

— Ποια θα λέγατε πως είναι τα στοιχεία που δίδουν την ιδιαιτερότητα της ποιητικής σας εργασίας;

Με συντομία θα έλεγα πως είναι: α) Η απογύμνωση του στίχου, που φθάνει ως τα όρια της πεζολογίας, β) η σκωπτική και δηκτική διάθεση και γ) η υποβολή προεκτάσεων και προβληματισμού.

— Ποια μηνύματα, κυρίως, στέλλει η ποίησή σας;

Ολόκληρο το έργο μου, ποιητικό και πεζό, έχει ως ιδιαίτερα μηνύματά του κυρίως, την αγάπη προς τον άνθρωπο και μετά τη στοργή για τα μικρά και τα καταφρονεμένα. Αναφέρω εδώ και τον υπαρξιακό ρεαλισμό.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ

Η ΘΑΛΑΣΣΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

*Ἡ θάλασσα τὸ καλοκαίρι ἐδῶ στὴν Κύπρο
μὲ μιὰ ἀνοικτὴ παλάμη μοιάζει
κρατὰ τὴν καλωσύνη τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἡλίου
ὄλου τοῦ κόσμου τὴν καρδιὰ κρατάει.*

*Εἶναι φιλιὰ τὰ φωτερά της ἀκρωτήρια
κι' οἱ κόλποι της τῶν ἀγαθῶν προγόνων ἢ ματιὰ
χέρια φιλίας οἱ βάρκες κι' οἱ γιαλοὶ
τὴν ἄμμο τὴν χρυσή.*

*Κι' εἶναι τὰ σώματα μὲς τὸ νερὸ δελφίνια
καὶ στὸ Θεὸ προσεύχονται τῆς καλωσύνης
κι' ἀναπηδοῦν μέσα στο φως
μῦθοι παλιοὶ κι' αἰώνιες ἱστορίες.*

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

«ειδώς δε ότι κωμωδούσιν αυτόν...
 ίνα ουν λύση την των ξένων απορίαν,
 εξαναστάς... εστώς εβλέπετο».

ΑΙΛΙΑΝΟΣ, Ποικίλη ιστορία Β, 13

... ώσπου ο υποκριτής απήγγειλε σχεδόν με χαιρεκάκια:
 «Είναι κάτι λέτσοι,
 κάτι ξυπόλητοι κατάχλομοι αγύρτες.
 Ο παλαβιάρης ο Σωκράτης είναι ο ένας τους...»

Και παρακάτω στην πορεία της παράστασης:
 «– Ο δάσκαλός μας ερευνούσε
 τους δρόμους και τις φάσεις της σελήνης.
 Και καθώς κοίταζε πάνω μ' ανοιχτό στόμα,
 στα σκοτεινά μια σαύρα απ' το ταβάνι τον καταβρωμίζει.
 – Μεγάλη διασκέδαση, αλήθεια
 σαύρα να μαγαρίζει το Σωκράτη...»

Ποιος αξιοπρεπής αστός μπορεί ν' αντέξει τη γελοιοποίηση
 και τον αναίτιο διασυρισμό, με πρόσχημα
 τη λαϊκή ελευθεροστομία;
 Μα εκείνος, τέκνο γνήσιο του Άστεως,
 ίσως δυσανασχέτησε, όμως δεν αποχώρησε
 να δείξει την αποδοκιμασία του στον ποιητή.
 Αντίθετα σηκώθηκε ολόρθος στην κερκίδα
 να ιδεί ο Δήμος καθαρά ποιον κοροϊδεύουν,
 σε ποιου την άδολη καρδιά δόλια χύνουν
 οι ατσαλόστομες «Νεφέλες» το φαρμάκι.
 Να δει ο Δήμος, ο εκατόματος ετούτος Άργος,
 τον ξεχωριστό πολίτη που ξεχωριστά περιποιείται
 ο αχαλίνωτος λόγος της Δημοκρατίας
 και να χαρεί την υπαρκτή ισοπολιτεία.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΜΕΝΟΣ ΛΟΓΟΣ
ΠΡΟΣ ΤΟ ΓΙΩΡΓΟ ΣΕΦΕΡΗ

Ποτέ δεν μας είπες
ποια αηδόνια
έστηνες τ' αυτί και τ' άκουγες
στις ορεινές μας Πλάτρες.

Τι τάχατες
για τα χρόνια που θα έρχονταν
μες το λόγο σου
εννοούσες;

Εμείς πού να τα ξέραμε;
Τη ζωή μας τότε, μεθυστικά,
νεαροί
σχεδόν αμούστακοι άντρες
την παίζαμε, όπως είδες,
κορόνα ή γράμματα
άτρομοι
στης λευτεριάς τις ματωμένες
μάντρες.
Μονά-ζυγά
βόλους ή χάντρες...

Για ποιο πονκάμισο αδειανό
για ποια Ελένη
μας μιλούσες;

Λένε πως οι ποιητές
έχουμε όσφρηση δυνατή
σαν τα σκυλιά.
Πως από μακριά
μας έρχονται μηνύματα
κι' ας άλλοι λένε πάλι
πως όλα τα βλέπουμε επιπόλαια
ή άλλοι αθάα.

Εσύ σαν κοιτάξεις τα πλοία
 απ' τη νέα Χαλκίδα
 να σαλπάρουν
 έβλεπες
 πλήθος κορμιά νεκρά σε άλλο
 Σκάμαντρο
 Την πυρκαγιά
 αδηφάγα
 να καίει όλο το δάσος.

«Την Ελλάδα θέλομεν
 κι' ας τρώγομεν πέτρες»

«Είθεν να δώσει ο Θεός
 στην μάνναν μας να πάμεν
 τζαί τρώμεν πέτρες των βουνών
 αν δεν έσει να φάμεν»*

Κι' η λευτεριά
 μια άλλη Ελένη
 Μια βασίλισσα ξελογιασμένη
 δεν αναπαυόταν.

Με πλοίο ξένο
 σε αγκαλιά ξένη
 όλο και σάλπαρε.

Κι' ο αγώνας δια ελευθερίαν
 ένας μάταιος αγώνας;

«Στρατάρχα,
 Ου περί χρημάτων τον αγώνα
 ποιούμεθα αλλά περί αρετής»**.

Κι' αλοίμονο, ήταν, όπως μας το 'γραψες.
 Όπως μας το 'πε
 προσώρας

*κι' ένας νεαρός δικός μας ποιητής
ονόματι Ευαγόρας.*

*Φανταστικό ήταν το παλάτι.
Έτσι το έβλεπε
κι' η λευτεριά, όπως την είπε,
απάτη.*

* Το τετράστιχο αυτό ποίημα γράφτηκε από τον μ. ξάδελφό μου Γιάννη Παπαθεόδουλου-Πετούση τις μέρες λίγο πριν το Παγκύπριο συλλαλητήριο νεολαίας που συγκάλεσε η τότε Εθναρχία. Με αυτό ήρθε η νεολαία του χωριού μας, Αγκρίδια Πιτσιλιάς, στο συλλαλητήριο. Τόση εντύπωση είχε κάμει που αστραπιαία τις αμέσως επόμενες μέρες, γέμισε η αναγραφή του, σε επίλεκτα σημεία, τους τοίχους των χωριών της Κύπρου, από τη μια άκρη μέχρι την άλλη. Σε μερικά χωριά παραφθάρηκε, όπως στο χωριό Άχνα, όπου το συνάντησε ο Γιώργος Σεφέρης και το φωτογράφησε «Την Ελλάδα θέλομεν / κι ας τρώγομεν πέτρες»-- Υπάρχει, σαν αποδεικτικό στοιχείο, η σχετική φωτογραφία.

** Τα λόγια ανήκουν στον ήρωα – σταυραετό του Πενταδάκτυλου Κυριάκο Μάτση. Τα είπε στον τότε Κυβερνήτη της Κύπρου στρατάρχη σερ Τζιων Χάρτιγκ όταν ο τελευταίος του πρότεινε υψηλή αμοιβή χρημάτων με σκοπό να προδώσει τον ένοπλο αγώνα και τον Αρχηγό του. Του τα 'πε κτυπώντας περήφανα το χέρι του στο τραπέζι κι εγκαταλείποντάς τον μόνο στο ανακρίτήριο του Αστυνομικού Σταθμού Ομορφίτας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΕΤΟΥΣΗΣ

Λεμεσός 15.09.03

ΔΡΟΜΟΙ ΚΛΕΙΣΤΟΙ

*Αυτοί οι δρόμοι πού 'ρθαμε δε βγάζουν πουθενά
Μετά από τόσα καλοκαίρια χορτάριασεν η δημοσιά
Ερήμωσαν τα σπίτια μας σώπασαν οι αυλές
Κι έγιναν σκόνη και καπνός οι αλλοτινές χαρές.*

*Άλλο δεν πάει παραπέρα κλείσαν τους δρόμους οι μεγάλοι
Χωρίσαν τους καλούς απ' τους κακούς για να μη σμίξουν πάλι
Κόπηκε κάπου εδώ η ζωή μας κι ας μας μέναν ακόμα χρόνια
Εκεί που θέλαμε να φτάσουμε όνειρο θενά μείνει αιώνια.*

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ

ΤΡΙΣΤΙΧΑ

Με το μολύβι τρύπησα το δέρμα μου.
Μαζί με το αίμα
βγήκε και το ποίημα.

Στο καινούριο σπίτι
τις αναμνήσεις κουβαλά
ο παλιός καθρέφτης.

Το καλοκαιριάτικο μεσημέρι
τρώμε στην αυλή
παρέα με τ' αγάλματα.

Το κρυφτό σου γνέψιμο
διηγείται τον ήλιο
που καίει.

Στον ύπνο μας
μαζεύουμε λιθάρια
να τελειώσουμε το ποίημα.

Όταν οι μυγδαλιές ανθίζουν
τα δέντρα του αγρού
κάθονται οκλαδόν και προσκυνούν.

Ο θαλασσινός αέρας
σπέρνει στον κάμπο
αλάτι και φύκια.

Το νερό κατεβαίνει.
Κουβαλάει μαζί του
και τις μορφές των οδοιπόρων.

Το άσπρο πανί
τραγουδάει το γαλάζιο της θάλασσας
ΥΜΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ!

ΧΡΗΣΤΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΜΝΗΜΕΣ

«ΜΑΖΙ ΜΕ ΤΟΥΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΣ ΜΑΣ»
(Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου, 12 Ιανουαρίου 1980)

Μνήμη Κύπρου Χρυσάνθη και Νίκου Σπανού

[Στό Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου, στή σειρά των έκπομπών *Μαζί με τους δημιουργούς μας*, που έπιμελείτο ή Θέμις Θεοχάρους, πραγματοποιήθηκε, στις 12 Ιανουαρίου 1980, σχετική συζήτηση με αντικείμενο τὸ λογοτεχνικό και ευρύτερα πνευματικό έργο τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη. Συζήτησαν οί: Ἄνθος Λυκαύγης, δημοσιογράφος και λογοτέχνης, που συντόνιζε τὴν έκπομπή, Νίκος Σπανός και Γιώργος Χατζηκωστής, φιλόλογοι, και ὁ ἴδιος ὁ δημιουργός Κύπρος Χρυσάνθης. Τὴ συζήτηση αὐτή, καταγραμμένη σὲ ξεχασμένη ἠχοταινία, βρήκα προσφάτως και ἔκρινα ὅτι ἀξίζει ἢ δημοσίευσή της. Πιστεύω ὅτι στὰ ὅσα λέχθηκαν στή συζήτηση αὐτή υπάρχουν ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις γιὰ τὸ έργο τοῦ Χρυσάνθη τόσο ἀπὸ τοὺς ἄλλους συζητητές ὅσο - πρὸ πάντων - και ἀπὸ τὸν ἴδιο. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι, πιστεύω, και ἡ φωτογραφία ἀπὸ τὴ συζήτηση, που λήφθηκε, δὲν ξέρω πῶς, μέσα στὸν ραδιοθάλαμο, λίγο πρὶν ἢ μετὰ τὸ τέλος τῆς έκπομπῆς. Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ]

Ἀπαγγελία ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Κουγκιάδη τοῦ ποιήματος τοῦ Κ. Χρυσάνθη *Ἡ Κύπρος*.

Ἡ Κύπρος εἶναι μιὰ μέρα πιὸ μέρα ἀπ' τὶς μέρες τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Κύπρος ἀναπνέει τὶς παρελάσεις τῶν αἰώνων,

*διανυκτερεύει στὰ παλιὰ χειρόγραφα, στολιζεται σὲ χάλκινες ἐπιγραφές
καμμιά φορά τὴ βροσκεις μετὰ ἔρπετὰ στὶς πέτρες και τὰ μάρμαρα.*

Ἄνοίγει τὰ παράθυρά της νὰ χωρέσει ὁ οὐρανός,

τὶς πόρτες της ἀνοίγει νὰ περάσει ὁ ξένος σὰν τὸ χέρι τοῦ ἀπογεύματος.

Ἐχει ἓνα γαρύφαλο στ' αὐτὶ κ' ἄς ἔχει πιὰ λυωμένα τὰ παπούτσια της ἀπ' τὶς

ὄδοιπορίες.

Τὸ στῆθος της εὐρὺ γιὰ νὰ χωράει σταυρούς και τριαντάφυλλα.

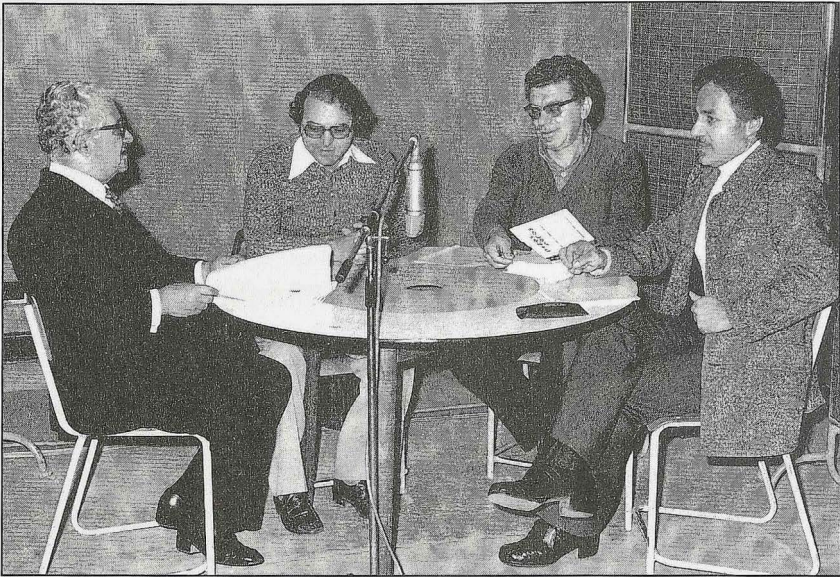
Ἡ καλημέρα της κερνᾷ γλυκὸ κεράσι, δροσερὸ νερό.

Ἀπλὴ χειρονομία τὸ καλημέρα της σὰν τὸ παράθυρο στὸν κῆπο.

Διαβάτη, ἀν τὴ ρωτήσεις, θ' ἀπαντήσει μετὰ τὸ μέτωπο τῆς Κυριακῆς: «Ἐλευθερία».

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ἦταν στίχοι ἀπὸ τὸ έργο τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, τοῦ λογοτέχνη που φιλοξενοῦμε σήμερα, ἀγαπητοὶ φίλοι, στὴν έκπομπή μας *Μετὰ τοὺς δημιουργούς μας*. Ὁ Κύπρος Χρυσάνθης, γνωστός, παλιός σκαπανέας τῶν γραμμάτων στὴν Κύπρο, μετὰ ἓνα έργο πολὺπλευρο, πολυδιάστατο καλύτερα, καλυπτικό ευρύτατων πτυχῶν τῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ και τῆς πνευματικῆς ζωῆς γενικότερα, βρίσκεται μαζί μας σήμερα, ὅπως μαζί μας βρίσκεται και ὁ κ. Νίκος Σπανός και ὁ κ. Γεώργιος Χατζηκωστής, ὥστε μαζί νὰ κάνουμε μιὰ προσπάθεια προσεγγίσεως, ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ βαθιά, αὐτοῦ τοῦ έργου ἀλλὰ και τοῦ ἴδιου τοῦ δημιουργοῦ σὰν ἀνθρώπου και σὰν λογοτέχνη.

Ὁ Κύπρος Χρυσάνθης ἔχει ἀσχοληθεῖ μὲ ὅλα τὰ εἶδη· ἔχει γράψει ποίηση, μυθιστόρημα, διήγημα, θέατρο, ἔχει στὸ ἐνεργητικὸ του ἑκατοντάδες ἐκπομπές στὸ ραδιόφωνο, ἐκπομπές μὲ πολλὴ ζωντάνια καὶ μὲ συγκεκριμένους στόχους, καλυπτικούς στόχους, ἔχει ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ μελέτη, ἔχει ἐπιδοθεῖ σὲ μελέτες λαογραφικῆς καὶ ταυτόχρονα ἢ δραστηριότητά του δὲν ἐξαντλήθηκε ἀπλῶς μὲ τὸν γραπτὸ λόγο, ἀλλὰ ἔχει ἐπιμεληθεῖ τὴν ἐκδοση πολλῶν περιοδικῶν, τὸ σημαντικότερο εἶναι ἡ *Πνευματικὴ Κύπρος*, τὴν ὁποία ἐπιμελεῖται ἀπὸ τὸ 1960, ἀν δὲν κάμνω λάθος, καὶ ἡ ὁποία κωδικοποιεῖ στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς στὶς τελευταῖες δεκαετίες. Ἀλλὰ ἂς ἔρθομε στὸν ἴδιο, γιὰ νὰ πάρουμε μερικὰ προκαταρκτικὰ στοιχεῖα ὅσον ἀφορᾷ τὴν πλούσια αὐτὴ δραστηριότητά του. Γιατρὲ, ἀπὸ πότε ἀκριβῶς ἀρχίσατε νὰ γράφετε.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Νὰ σᾶς πῶ. Ὑπάρχει μιὰ προκαταρκτικὴ, ἂς τὴν ποῦμε, περίοδος· ὅταν ἤμουν στὴν πρώτη τάξη τοῦ Γυμνασίου εἶχα διαβάσει τὸν *Βασιλιὰ Ἀνήλιαγο*, ἓνα θεατράκι, καὶ ταυτοχρόνως εἶχαμε διδαχθεῖ γιὰ τὴν Ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου, πῶς ἓνα παιδί εἰδοποίησε πῶς τὰ Χριστούγεννα θὰ γινόταν ἡ εἰσβολὴ τῶν Τούρκων στὸ Μεσολόγγι· καὶ ἔγραφα, γιὰ τοὺς συμμαθητές μου, ἓνα μικρὸ δραματάκι· τὸ πρῶτο μέρος ἦταν ὁ Βασιλιὰς Ἀνήλιαγος, ἀσφαλῶς μίμηση, καὶ τὸ δεῦτερο μιὰ δική μου γραφὴ· καὶ τὸ παίξαμε. Καὶ ἐνθουσιάστηκαν οἱ μαθητές τῆς ἑκτῆς τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἀργότερα ἀσχολήθηκα λίγο μὲ τὴν ποίηση, λίγο μὲ τὸ διήγημα...

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ἀρχίσατε μὲ θέατρο...

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: καὶ πρωτοδημοσίεψα ποίημα ὅταν ἤμουν στὴν πέμπτη τάξη τοῦ γυμνασίου, στὴν ἑφημερίδα *Παρατηρητής*...

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ἐν ἔτει;

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: 1930 ή 1931. Και τὸ ὠραιότερον ἀπ' ὅλα: εἶχα βάλει καὶ μιὰν σημείωσιν ἀπὸ πάνω: «χαρισμένο», μὲ ἓναν ἀστερίσκο. Τελείως φανταστικό, δὲν ὑπῆρχε τίποτε, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀπομίμηση διαφόρων *χαρισμάτων* ἀπὸ ποίηση. Τὸ ἀποτέλεσμα: συνεδρίασε τὸ Πειθαρχικὸ Συμβούλιο τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου γιὰ νὰ μὲ ἀποβάλει...

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Γιατί; Ἐπαγορευόταν ἡ ποίηση; ἢ...

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ἐπαγορευόταν τὸ «χαρισμένο». Βέβαια δὲν μὲ ἀπόβαλαν, γιατί ἓνας ἀπὸ τοὺς γείτονές μου καθηγητὲς ἐγγυήθηκε τὴν ἠθική μου ἀκεραιότητα καὶ τὴ γλύτωση.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Αὐτά, γιαιτρέ, ἦταν ἀσφαλῶς τὰ πρωτόλεια ποιήματα...

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ἐσφαλῶς. Ναι· ἀλλὰ ἔγινε τὸ ἔξης: Ὁ Παρατηρητὴς μοῦ ἐνεπιστεῦθη τὴν ἀνταπόκριση Λευκωσίας γιὰ τὴν ἐφημερίδα καὶ μοῦ ἔδωσε καὶ μιὰ κάρτα ὅτι εἶμαι δημοσιογράφος, τακτικὸς ἀνταποκριτὴς τῆς ἐφημερίδας *Παρατηρητὴς*...

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ὁ ὅποιος ἐκδιδόταν στὴ Λεμεσό ἀπὸ τὸν Φασουλιώτη...

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ἀπὸ τὸν Φασουλιώτη· καὶ συνέχισα ἐκεῖ μέσα μέχρις ὅτου τελείωσα τὸ γυμνάσιο.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ἡ πρώτη παρουσία σας, ἡ ἐπίσημη, ἃς τὸ ποῦμε, παρουσία σας στὰ γράμματα...

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ἦταν εἰς τὰ *Κυπριακὰ Γράμματα*: τὸ περιοδικὸ πού ἔβγαζε τότε ὁ Προυσῆς, ὁ Κρανιδιώτης, ὁ Ἰντιάνος· καὶ μάλιστα ὁ Προυσῆς, ὅταν τοῦ ἔδωσα τὰ πρῶτα τρία τέσσερα καὶ δημοσιεύτηκαν, τὰ μεγάλα ποιήματα, εἶχε γράψει καὶ μιὰν ἐνθουσιαστική παρουσίαση, τὴν ὁποία διάβασα στὴν Ἀθήνα – ἤμουν φοιτητὴς τότε.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Γιὰ νὰ μποῦμε σὲ κάτι πλὴ οὐσιαστικό: Ἀσχολεῖσθε μὲ τὴν ποίηση, μὲ τὸ πεζό, μὲ τὸ θέατρο· αὐτὴ ὅλη ἡ πολυμέρεια, ἡ λογοτεχνικὴ πολυμέρεια, πού εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἔργου σας, δὲν διασπᾶ τίς ἐσωτερικὲς σας δυνάμεις ἢ ἀπὸ ποιὰν ἀνάγκη ξεκινᾷ;

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Δὲν νομίζω πῶς τίς διασπᾶ· ἀπεναντίας εἶναι ἀπὸ ἀνάγκη πού γίνεται. Π.χ. ἡ ποίηση εἶναι ἔκφραση τοῦ λυρικοῦ ἑαυτοῦ μου· καλοῦ ἢ κακοῦ ἄλλη κουβέντα· καὶ τὸ πεζογράφημα μὲ βοηθᾷ νὰ ἐκφράσω τίς καθημερινὲς ἀπόψεις μὲ τὸν πεζὸ λόγο καὶ μὲ κάποιαν, ἃς τὸ ποῦμε...

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Συνθετικότητα...

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ὅχι συνθετικότητα· ἀναλυτικότητα· διότι ἡ συνθετικότης εἶναι στὸ λυρικό. Τὸ θέατρο εἶναι οἱ συγκρούσεις, τίς ὁποῖες δὲν μπορῶ νὰ κάμω εὐκόλα οὔτε μέσα στὴν ποίηση οὔτε μέσα στὸ πεζογράφημα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀναλυτικὸ καὶ ὑποχρεωτικά, χωρὶς νὰ τὸ θέλω, ὀδηγοῦμαι πρὸς τὸ θέατρο, γιὰ τίς συγκρούσεις. Καὶ ὑπάρχουν, βέβαια, καὶ τὰ μελετήματα, τὰ ὁποῖα, εἴτε ἀπὸ τὸν κλάδο μου εἴτε ἀπὸ ἄλλα θέματα, τῆς λαογραφίας καὶ τὰ λοιπά, εἴτε ἀκόμα καὶ τῆς λογοτεχνίας, μὲ ὑποχρεώνουν νὰ πῶ τὸν λόγο μου, ὁ ὅποιος δὲν εἶναι οὔτε πεζογράφημα οὔτε ποίηση

και ασφαλώς ούτε και θέατρο. Είναι ανάγκη δηλαδή.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Πριν έρθομε στους φίλους που είναι μαζί μας, τον κ. Σπανό και τον κ. Χατζηκωστή, ακόμα μιιά ερώτηση, γιατρέ: είστε όμολογουμένως ό πολυγραφότερος κύπριος λογοτέχνης. Αυτή ή υπερπαραγωγή, ποιητική, πεζογραφική, θεατρική, από ποιάν ανάγκη πηγάζει και πώς έσεεις ό ίδιος την κρίνετε; έπηρεάζει την ποιότητα ίσως;

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Αυτό δέν μπορώ να τό ξέρω, βέβαια, έγώ. Άλλά ένας που γράφει πολλά θα έχει και τά έλαττωματικά του, όπως και εκείνοι που γράφουν λίγα έχουν έλαττωματικά. Άν πάρομε τον Καβάφη, που έγραψε πολύ λίγα, βγήκε άλλο βιβλίο (του) μέ πολλά έλαττωματικά. Άν πάρομε τον Παλαμά, που ήταν πολυγραφότατος, έχει πάρα πολλά έλαττωματικά...

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Μάλιστα.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Άλλά κι εκείνοι που έγραψαν 50 ποιήματα, μπορεί τά 10-15 να είναι και έλαττωματικά, χειρότερα από τών άλλων και έξ άλλου αυτό δέν μπορώ να τό κρίνω, έγώ ως άτομο δηλαδή.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Κυρίως άπλώς έπισημαίνω και ήθελα ακριβώς να πώ αυτό τό πράγμα, ότι είστε και ό πολυγραφότερος. Φυσικά για να προσεγγίσομε τό έργο του Κύπρου Χρυσάνθη πρέπει να τό τεμαχίσομε κατά τομείς. Κύριε Σпанέ, έχετε καμμιά εισήγηση γ ι' αυτό; Ν' αρχίσομε από την ποίηση; Ή θέλετε να μιλήσετε κάπως γενικότερα;

Ν. ΣΠΑΝΟΣ: Άν μου επιτρέπετε, θα ήθελα να συμπληρώσω την ερώτηση που έγινε προηγουμένως για τό θέμα τών πολλών έργων και τής ποιότητας του έργου. Έπειδή έχει από κριτικούς γραφεί και σημειωθεί ότι τό πολύ τό έργο σημαίνει και εύκολογραφία και κατώτερη ποιότητα έργου, έγώ θα υπέβαλλα ως έξής την ερώτηση στον κύριο Χρυσάνθη: Παρουσιάστήκατε, αν δέν κάνω λάθος, έπίσημα, τό 1942 μέ μιιά πρώτη σας ποιητική συλλογή. Μέχρι σήμερα έχουν περάσει κάπου σαράντα, τριανταοκτώ χρόνια. Σ' αυτά τά τριανταοκτώ χρόνια έσεεις ό ίδιος πώς αξιολογείτε την όλη σας παραγωγή; Δηλαδή θέλω τις δικές σας απόψεις πάνω σ' αυτό τό έργο. Έσεεις ό ίδιος θα μπορούσατε να απορρίψετε πολλά; Άν κρίνω από τό γεγονός ότι έχετε κάμει μιιά συνολική έκδοση τών ποιημάτων σας, τών πεζογραφημάτων σας, τών δραματικών σας έργων, σαν να έχω την εντύπωση πώς έχετε ήδη ό ίδιος κάμει μιάν αξιολόγηση σε όρισμένα πράγματα.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Νομίζω όχι. Έγώ δέν απορρίπτω τίποτε, και τά κακά μου ακόμα γιατί έχω την άποψη ότι εκείνα συμπληρώνουν τά καλά μου.

Ν. ΣΠΑΝΟΣ: Μέ ποιάν έννοια συμπληρώνουν;

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Σημαίνει ότι σ' εκείνα που τά θεωρούν καλά –και που τά θεωρώ καλά– κάτι λείπει: κάτι που υπάρχει μέσα σ' εκείνο τό –ας τό ποΰμε– δευτερεύον ή τριτεϋον. Και έπειδή, όταν είναι συνολική, όταν έχεις τή φιλοδοξία να δώσεις τον έαυτό σου συνολικώς, γιατί να μήν δώσω και τά κακά μου; Και μερικά που δέν υπάρχουν είναι γιατί τά ξεχασα ή δέν τά εύρισκα πρόχειρα. Και αναλαμβάνω βέβαια την ευθύνη και τών πολύ κακών ακόμα, διότι και εκεί μέσα πάλι ό έαυτός μου είναι.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Έννοείτε, γιατί, ότι και ένα τὸ ὁποῖο πιθανὸν νὰ θεωρεῖται κακὸ ἢ νὰ ἔχει κάποια μειονεκτήματα ἀποτελεῖ μιὰ στιγμή τοῦ ποιητικοῦ ἑαυτοῦ σας τοῦ ἄλλα ἐπιπέδου, τῆς δεδομένης στιγμῆς ἐννοῶ.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Μα ὑπάρχει καὶ ἓνα ἄλλο πρόβλημα.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Νὰ δοῦμε τὶς ἀπόψεις τοῦ κ. Χατζηκωστῆ;

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Νὰ σὰς πῶ κάτι: «Τὸ “Λευκωσία”, π.χ., τὸ ἀπέρριπτα γιὰ χρόνια· ἓνα σονέττο γιὰ τὴ Λευκωσία· αὐτὸ ἀνθολογεῖται ἀπὸ ὄλους καὶ ἡ πρώτη κοιβέντα μερικῶν ἀναφέρεται στὴ “Λευκωσία”· μέχρι σημείου ποὺ ἐπείσθηκα καὶ τὴ συμπεριέλαβα στὴ συλλογὴ μου.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Σὰς ἔπεισαν οἱ ἄλλοι.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Μὲ ἔπεισαν οἱ ἄλλοι· γι’ αὐτὸ θέλω νὰ πῶ ὅτι δὲν μπορῶ νὰ ξέρω ἐγώ.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Νὰ προχωρήσουμε μὲ τὶς σκέψεις τοῦ κ. Χατζηκωστῆ.

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ: Ναι, πάνω σ’ αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι πολλοὶ δημιουργοί, οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν ὅτι δὲν εἶναι οἱ καλύτεροὶ κριτικοὶ τῶν ἔργων τους, καὶ ἐπομένως τὸ νὰ ζητοῦμε ἀπὸ τοὺς ἴδιους νὰ καθορίσουν ποῖα εἶναι τὰ καλὰ τους καὶ ποῖα τὰ κακά τους, αὐτὸ εἶναι πράγμα λίγο δύσκολο. Γι’ αὐτὸ θὰ ἔλεγα ὅτι μέσα σ’ ἓνα ἔργο ποὺ κι ὁ ἴδιος ὁ δημιουργὸς του εἶναι πιθανὸν νὰ μὴ τὸ θεωρεῖ σπουδαῖο, ἢ καὶ ἄλλοι, στὸ σύνολό του, εἶναι πιθανὸν στὰ ἐπὶ μέρους νὰ ὑπάρχουν ἀρετές. Ἐξ ἄλλου στὴ λογοτεχνία, ἰδιαίτερα στὴν ποίηση, ὅπου ὑπάρχει συμπύκνωση τοῦ λόγου, μπορεῖ δυὸ καλοὶ στίχοι μέσα σ’ ἓνα ποίημα νὰ τὸ δικαιώνουν, ἀσχέτως ἂν στὸ σύνολό του μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ δευτερεῖον, συγκρινόμενο μὲ ἄλλα πολὺ καλύτερα ποιήματα τοῦ ἴδιου ποιητῆ.

Ν. ΣΠΑΝΟΣ: Τώρα, γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε στὴ βασικὴ ἐρώτηση τοῦ κ. Λυκαύγη, γιὰ νὰ μελετήσουμε τὸ ἔργο τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, παίρνω ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ ποίημα ποὺ ἀκούσαμε στὴν ἀρχή, τὸ ὁποῖο ἔχει τίτλο «Κύπρος». Μὲ ἐντυπωσιάζει στὸ ἔργο του τὸ πόσες φορὲς παρουσιάζεται, σὲ τίτλους ποιημάτων, σὲ τίτλους πεζογραφημάτων, σὲ τίτλους τόμων ἢ λέξη Κύπρος. Πρόχειρα πρόχειρα, ἄς ποῦμε, θὰ ἔλεγα, θὰ ἀνέφερα τὰ ἐξῆς πράγματα: στὰ πεζογραφήματά του ποὺ ἔχει ἐκδώσει σὲ τέσσερις τόμους, βρῖσκω τὸ ὄνομα Κύπρος στοὺς τρεῖς, στὸν τίτλο τοῦ τόμου: τόμος πρῶτος «Τῆς γλυκειᾶς χώρας Κύπρου»· τόμος τρίτος «Ἱστορίες ἀπὸ τὴν Κύπρο τὴν ἀγέρηνη» (διηγήματα)· τόμος τέταρτος «Ἐνα γαλάζιο κορίτσι ἀπὸ τὴν Κύπρο» (τέσσερις νουβέλες).

Θὰ ἤθελα νὰ ρωτήσω τὸν γιαιτρὸ πῶς νιώθει ὁ ἴδιος τὴν παρουσία τῆς Κύπρου μέσα στὸ ἔργο του, διότι ἐγὼ προσωπικὰ νιώθω πῶς εἶναι μιὰ πολὺ ζωντανὴ παρουσία· ἢ Κύπρος σὰν ἱστορία, ἢ Κύπρος σὰν παράδοση, λαϊκὴ παράδοση, ἢ Κύπρος σὰν ζωντανὴ πραγματικότητα, ἢ Κύπρος σὰν ὄνειρο. Εἶναι μιὰ παρουσία μὲ παρελθόν, παρόν καὶ μέλλον. Νὰ μᾶς πεῖ ὁ ἴδιος τὶς σκέψεις του.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Εἶναι ὁ πυρήνας τῆς ζωῆς μου καὶ τῆς σκέψης μου. Καὶ ὅταν ξεφεύγω, πάλιν κάπου φαίνεται ἡ Κύπρος. Εἶναι ὑποχρεωτικὰ· πιθανὸν ἀπὸ

κληρονομικούς παράγοντες, πιθανόν γιατί έζησα πολύ την Κύπρο· πιστεύω στην Κύπρο.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Είναι ή ρίζα, ή πνευματική ρίζα...

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Είναι ή ρίζα μου, "Ό,τι κι αν κάνω, δέν μπορώ νά ξεφύγω. Και μάλιστα όσες φορές δοκίμασα νά ξεφύγω απέτυχα, και τά σχίζω νά μήν τά ξέρετε.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Για νά κάμνει τήν παρατήρηση όμως ό κ. Σπανός σημαίνει ότι όλοι οί λογοτέχνες τής Κύπρου έχουν αυτή τή ρίζα και βιώνουν τήν Κύπρο. Για νά κάνει όμως τήν παρατήρηση σημαίνει ότι ύπάρχει με έναν ιδιαίτερα αισθητόν τόνο στο έργο σας.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Νά σās πω. Είχα θέματα λαογραφίας, ειδικώς λαϊκή ιατρική τής Κύπρου και μελέτες ιατρικές· είναι γύρω από καθορισμούς πραγμάτων ιατρικής φύσεως στην Κύπρο. Βλέπετε όλα αυτά με διαποτίζουν συνεχώς με Κύπρο. Έζησα και διάφορες εποχές: τó 1931 με τήν Έπανάσταση, πού είχαμε συλληφθεί έζησα τόν πόλεμο· έζησα τήν ΕΟΚΑ· έζησα και τά τελευταία ακόμα γεγονότα, τά δυσάρεστα. Έ, όλα αυτά είναι Κύπρος.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ό κ. Χατζηκωστής κάτι θέλει νά πει.

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ: Ναι, ήθελα πάνω σ' αυτό τó σημείο νά συμπληρώσω όσα είπε ό κ. Σπανός. Εκτός από τούς τίτλους πού συναντούμε στα έργα, συναντούμε και πάρα πολλά πρόσωπα τού παρελθόντος και τού παρόντος τής Κύπρου, όπως είναι ό Εϋδημος ό Κύπριος, όπως είναι οί άρχαίες μορφές τής Δημόνασσας, τής Άξιοθέας, ακόμα και πρόσωπα πού ήλθαν απ' έξω, όπως ή Έλένη Παλαιολόγου, και εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο και γίνονται ήρωες ή ήρωίδες τού έργου του. Κι ακόμα νά προσθέσω και τόν τελευταίο τίτλο τού έργου του «Τό φως δέν χάνεται από τήν Κύπρο», τής ποιητικής αυτής συλλογής. Νομίζω ότι, πραγματικά, όπως ανέφερε ό ίδιος, είναι ένας πυρήνας ή Κύπρος μέσα στο έργο του και προβάλλεται κατά ποικίλους τρόπους: και στόν χώρο τής φύσης και στόν χώρο τών ανθρώπων, στο χώρο τής λαογραφίας. Μπορώ νά ξεκινήσω ακόμα και από τó γεγονός ότι –δέν ξέρω αν έχει κανένα συμβολισμό τó πράγμα – ότι και τó όνομα του είναι Κύπρος. Και τó επισημαίνω από τó έξης:

Στό έργο του «Τής γλυκείας χώρας Κύπρου», στή συγκεκριμένη νουβέλα πού αναφέρει τόν Κανάκη, τόν κουρσάρο, κάπου, μακριά από τó νησί, στή Ρόδο, ό Κανάκης βαφτίζει, μέσα σε μιά ανάπαυλα τών κουρσάρικων περιπετειών του, τó παιδί του· και λέει:

«Νά τού δώσετε τó όνομα Κύπρος, για νά θυμίζει τó νησί μου».

Και σε μερικά άλλα σημεία τού έργου του, όπως όταν φτάνει ένας πρίγκιπας τής Πορτογαλίας στην Κύπρο –επίσης σ' ένα μεσαιωνικό μυθιστόρημά του– ό καπετάνιος, μιλώντας του για τήν Κύπρο, τού μιλά με έναν τρόπο πού μόνο ένας λάτρης τής Κύπρου θά μπορούσε νά τó κάμει· κι ακόμα, όταν ένας Έλληνας τής εποχής εκείνης βασανίζεται στόν τροχό από τούς Φράγκους στην Άμμόχωστο, συμβαίνει τó έξης, κατά τήν αφήγηση τού ίδιου τού πεζογραφήματος:

«Κι άπάνω στό μαρτύριο τού 'ρχεται στό μυαλό ή προσταγή τής ζωής: εΐναι γλυκό νά ζεις στην Κύπρο, έλεγε ό πειρασμός».

Θά ήθελα νά κλείσω στό θέμα αυτό με μιάν ακόμα άναφορά από τό έργο του «Πέρα άπ' τήν Έλλάδα ό ήλιος», όπου ταυτίζεται με πρόσωπα τής ιστορίας τού νησιού μας, ένω εΐναι εκτός Κύπρου. Στη Δήλο, λέει, είδε κάπου μιάν επιγραφή, ή όποία μιλούσε για κάποιον Δίκαιον Φυλοτίμου Καρπασεώτην· και γράφει:

«Τό ότι πιθανόν εκ Κύπρου νά κατάγεται και εΐναι χρηστός έν μέσω εμπόρων με κολακεύει·

χαΐρε, λοιπόν, Καρπασεώτα· ή Δήλος σε κατέχει και ό ποιητής πού τρέφεται άπ' τό φώς και ύπηρετεί τό φώς.

(... ή μήπως κατά βάθος έπαράφραζα:

Κύπρε Χρυσάνθους,

Κυπριώτα χρηστέ,

χαΐρε);»

Ταυτίζει τόν έαυτό του με τήν πατρίδα του, έστω κι άν όδοιπορεί άλλοι.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Τώρα πού τά λέτε κάμνω τήν έξής παρατήρηση, τήν όποία δέν είχα ύπ' όψιν μου: έχω βγάλει τό περιοδικό «Πνευματική Κύπρος», έκανα τις εκδόσεις τις διμηνιαίες «Λυρική Κύπρος»· έχω βγάλει τήν «Ίατρική Κύπρος» τού Παγκυπριού Ίατρικού Συλλόγου, τήν όποία διηύθυνα τόσον καιρό, και τή «Φιλολογική Κύπρος» και (εΐναι και) ή «Λαογραφική Κύπρος», στην όποία συνεργάζομαι ως μέλος τής συντακτικής επιτροπής.

Ν. ΣΠΑΝΟΣ: Πάνω σ' αυτό τό θέμα τής Κύπρου, άν μου επιτρέπετε, ό κ. Χατζηκωστής νομίζω ότι έκαμε πολύ καλά πού μάς έδωσε συγκεκριμένες παραπομπές. Ήπειδή όμως ή Κύπρος εΐναι ακριβώς με πολλούς τρόπους παρούσα μέσα στό έργο τού Κύπρου Χρυσάνθη, έχω τήν έντύπωση πώς έχει ό ίδιος κάμει πολλά διαβήματα ιστορικά και φιλολογικά πάνω σε κείμενα και πάνω σε γεγονότα πού άφορούν τήν ιστορία τής Κύπρου. Έχω τό αΐσθημα πώς έχει από κάποια πρόσωπα, φιλολόγους κυρίως ή ιστορικούς τής Κύπρου, δεχθεί, ως πούμε, πληροφορίες, έχει ξανοίξει θέματα, έχει βρει πληροφορίες από παλιά κείμενα, από τόν Μαχαιρά, από παραδόσεις και από ιστορίες. Ό ίδιος τί θα είχε νά μάς πεί σχετικά με τούς ανθρώπους από τούς όποιους άντλησε τέτοιο υλικό;

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Άσφαλώς τά έχω διαβάσει όλα αυτά· εΐναι ύποχρέωση. Έφ' όσον εΐμαι Κύπριος έπρεπε νά ξέρω τήν ιστορία μου, άνεξαρτήτως κριτικής άντιμετώπισής της· έπρεπε νά τήν ξέρω. Άλλά εκεί μέσα εύρισκα και στοιχεία, ιδίως για τό θέατρο, πού ύπήρχαν συγκρούσεις και μπορούσα νά εκμεταλλευτώ τά όνόματα και τις καταστάσεις για νά δημιουργήσω και συγκρούσεις και νά παραλληλίσω με σύγχρονά μου γεγονότα. Ήπίσης ύπήρχε και τό έξής: έζησα τά παραπάνω (περισσότερα) μου χρόνια επί Άγγλοκρατίας· και τότε είχαμε όλοι, ως τό πούμε ή μορφωμένη τάξη, ή όποία αναλάμβανε έναν άγώνα στό πεδίο τής γραφής, και όχι στό πεδίο τό πολεμικό, αναλάμβανε νά ύποστηρίξει τά τής Κύπρου· και έπομένως συνδουάζαμε κάθε μας ένέργεια, και στην επιστήμη ακόμα, με τό έθνικό μας θέμα. Κι όλα αυτά μάς διαπότηζαν ακόμα περισσότερο με αυτή τήν Κύπρο...

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Μπορούμε να τὸ ὀνομάσουμε ἔνστικτο ἔθνικῆς αὐτοσυντήρησης, ὑπὸ τὶς κατοχικὲς συνθήκες τότε...

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Αὐτὸ εἶναι τὸ ὁποῖο ἔμενε· καὶ πολλὲς φορὲς καὶ τώρα ἀκόμα, χωρὶς νὰ τὸ θέλω, τὸ ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ἔρχεται σὲ πρῶτο στάδιο.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Νομίζω ὅτι ἔχομε καταλήξει σὲ κάτι: ἀρχίζοντας ἐντελῶς αὐθορμήτως, ἔχομε ἀγγίξει, μᾶλλον θὰ πρέπει νὰ πῶ ἔχετε ἀγγίξει, ὁ κ. Σπανὸς καὶ ὁ κ. Χατζηκωστῆς, μὲ ἕναν τρόπο πολὺ ἐπιστημονικὸ καὶ ταυτόχρονα καὶ συναισθηματικὸ, θὰ ἔλεγα, τὸν κυριότερο ἄξονα, νομίζω, τοῦ ἔργου τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη. Κἀτι πού βλέπω ὅτι καὶ ὁ ἴδιος σὲ κάποια στιγμή ἔχει ξαφνιαστεῖ, ὅταν ἀνέφερε ὁ κ. Χατζηκωστῆς γιὰ τὸ ὄνομα Κύπρος, πράγμα πού σημαίνει, μᾶς ἀφήνει νὰ συμπεράνομε, τὸ ἐξῆς: ὅτι πολλὲς φορὲς καὶ ὁ δημιουργός, ὁ ὁποῖος εἶναι βυθισμένος στὸ ἔργο, μπορεῖ νὰ μὴ παρατηρήσει μερικὰ πράγματα, καὶ εἶναι ἕνα σημαντικὸ στοιχεῖο...

Ν. ΣΠΑΝΟΣ: Ναι, ψυχολογικὰ εἶναι ἡ ταύτιση...

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Καὶ ταυτόχρονα μᾶς ἐπιτρέπει τώρα νὰ βγάλομε ἕνα βασικὸ συμπέρασμα: ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, καὶ ποιητικὸ καὶ πεζογραφικὸ, καὶ στὸ θέατρο ἀκόμα καὶ στὰ μελετήματα, διαποτίζεται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ παράδοση, ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ τόπου γενικὰ, μὲ ἕναν τρόπο καθοριστικώτατον.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ διαπίστωση, πού εἶναι ὁ κύριος ἄξονας, μποροῦμε νὰ προχωρήσομε, ἴσως, στὴν ἐπὶ μέρος ἐξέταση μερικῶν στοιχείων τοῦ ἔργου του: δηλαδὴ νὰ πάρομε τὴν ποίηση. Κατ' ἀρχὴν μιὰ πληροφορία, ἴσως, ποιο εἶναι τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη. Νὰ μᾶς πεῖτε γιὰτὴν, ποια εἶναι τὰ κυριότερα σας ἔργα;

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Εἶναι τόσα πολλὰ· τί νὰ σᾶς πῶ. Νὰ σᾶς διαβάσω τίτλους;

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Διαβάστε μας μερικὸς χαρακτηριστικὸς τίτλος.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Εἶναι τὰ «Επιλύχνια», παλιὰ συλλογὴ, ἀφήνω τὰ πρῶτα, τὰ σονέττα τοῦ 1942. Εἶναι οἱ «Ὠδὲς τῶν ταπεινῶν πλασμάτων», εἶναι οἱ «Ἀποθεώσεις καὶ χορικά», «Στέφανος ἀρετῆς», «Μικρὲς πατρίδες», «Πρισματικὸς Ὀκτώβρης», «Παγκυπριονικές», «Μπαλλάντες μιᾶς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς», «Ὁ διθύραμβος τοῦ Κυριάκου Μάτση», «Λυρικὸς Λόγος», ὁ ὁποῖος εἶναι ὅλες οἱ παλιὲς συλλογὲς μαζεμένες, μὲ λίγα πρόσθετα πού δὲν μπῆκαν στὶς συλλογές, εἶναι τὰ «Καλλιγράμματα», τὰ ὁποῖα ἀνήκουν στὴ σχηματοποιημένη ποίηση, εἶναι σχήματα καὶ λόγος· τελευταίως ἔχω βγάλει τίς «Δίσεχτες χρονιές», πού εἶναι μετὰ τὸ δράμα τῆς Κύπρου. Εἶναι ἕνα βιβλίον τὸ ὁποῖο ἐμένα ἐξαιρετικὰ μοῦ ἀρέσει καὶ ποτὲ δὲν τὸ συζητήσαμε. «Πέρα ἀπ' τὴν Ἑλλάδα ὁ ἥλιος», τὸ ὁποῖο εἶναι τὰ ταξίδια στὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ μεγαλύτερη ποιητικὴ σύνδεση πλέον, ἡ λυρικὴ σύνδεση τῆς Κύπρου - ὄχι τοῦ Κύπρου - μὲ τὴν Ἑλλάδα. «Τὸ φῶς δὲν χάνεται ἀπὸ τὴν Κύπρο» καί, πολὺ τελευταίως, χτεσινὸ ἀκόμα, εἶναι ἡ «Ἀροδαφνούσα», πού στηρίζεται πάνω στὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς Κύπρου.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Πρὶν προχωρήσομε εἰσηγοῦμαι ν' ἀκούσομε ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἐντελῶς τελευταῖο, γιὰτὴν, ἀπὸ τὴν «Ἀροδαφνούσα». Ὁ κ. Κουγκιδῆς, ὁ ὁποῖος βρῖσκεται σὲ ἐτοιμότητα κοντὰ μας, θὰ μᾶς ἀπαγγεῖλει ἕνα ἀπόσπασμα.

‘Ο Άνδρέας Κουκκίδης διαβάζει έξι τετράστιχες στροφές από την «Άροδαφνούσα», αρχίζοντας από τον στίχο:

‘Αστρα τής γής και τ’ ούρανοῦ κι άνθοι τοῦ παραδείσου...

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ίδού, λοιπόν, και μιὰ λέξη, όχι Κύπρος, Άροδαφνούσα, που δίνει την έννοια Κύπρος περισσότερο ίσως από κάθε άλλη. Τώρα αυτό είναι ένα απόσπασμα από το έντελώς τελευταίο έργο του Κύπρου Χρυσάνθη, χτές μάλιστα, όπως είπε ο ίδιος, κυκλοφόρησε. Κύριε Σπανέ, θα μπορούσες να μās πεις γενικά τώρα για την ποίηση του Χρυσάνθη μετά πού...

Ν. ΣΠΑΝΟΣ: Ναι, θα κάμω μιάν άφετηρία από την «Άροδαφνούσα». ‘Η «Άροδαφνούσα» είναι ένα λυρικό ποίημα, γραμμένο μορφικά πάνω στα παλιά μεσαιωνικά τραγούδια, και τὰ κυπριακά και τὰ βυζαντινά. Το απόσπασμα που άκούσαμε είναι από το «Άλφάβητο τής όμορφιάς», το οποίο έξυμνει την Άροδαφνούσα και έπισημαίνει εδώ δυό πράγματα:

Το πρώτο είναι ότι ο Κύπρος Χρυσάνθης, με το τελευταίο του έργο, επανέρχεται στην άυστηρή μορφή, την κλασσική θα έλεγα, την όποία είχε δείξει στο έργο του από το 1942 μέχρι το 1959-1960, όπου είχε υίοθετήσει την κλασσική τεχνοτροπία, την κλασσική μορφή: ο στίχος, ή όμοιοκαταληξία, ή στροφή. Και το δεύτερο σημείο, το όποιο έπισημαίνω, είναι ότι το θέμα του έρωτα, στο όποιο δεν είχαμε κάμει προηγουμένως άναφορά, είναι ένας πυρήνας μέσα στο έργο του. Έκτός από την Κύπρο, ή γυναίκα, σέ ποικίλες μορφές, ο έρωτας, έρχεται και επανέρχεται πάρα πολύ συχνά.

Άπό πλευράς μορφής θα έλεγα ότι υπάρχει μιὰ τομή μέσα στο έργο του Κύπρου Χρυσάνθη, ή όποία παρουσιάζεται το 1959, με τον «Πρισματικόν Όκτώβρη». Φαίνεται πως ο «Πρισματικός Όκτώβρης» δείχνει κάτι να αλλάζει μέσα στην ίδια την ψυχή του ποιητή. Θα έλεγα ο ρομαντικός τρόπος, ο κλασσικός τρόπος, ο όρθολογιστικός τρόπος, με τον όποιο είχε ο ίδιος άντικρύσει τον τόπο τοῦτο μέχρι το 1957, έχει αλλάξει πλέον. Βλέπω μέσα στον «Πρισματικόν Όκτώβρη» κενά, βλέπω γύμνια, όχι γύμνια σώματος, βλέπω περισσότερη γύμνια ψυχών βλέπω ότι αρχίζει να παρουσιάζεται ένα κενό μέσα στην ίδια τη συνείδηση του ποιητή. Το κενό αυτό είναι κενό που βρίσκει γύρω του, βρίσκει στη συμπεριφορά των ανθρώπων, βρίσκει στην κατάσταση τής Κύπρου.

Αυτό το σπάσιμο τής μορφής του Κύπρου Χρυσάνθη με τον «Πρισματικόν Όκτώβρη» συνεχίζεται μέχρι και πριν δυό τρία χρόνια, που ο ποιητής δοκιμάζει πλέον και πάρα πολλούς άλλους έκφραστικούς τρόπους. Έκτός, δηλαδή, από το νεώτερο στίχο, τολμά να γράφει και «Λυρικά Έμερολόγια» σέ πεζό λόγο, αλλά με πολὺν λυρισμό. ‘Η τόλμη του έχει φτάσει σέ πολὺ προχωρημένο σημείο και δίνει τον λυρισμό του και τὰ αισθήματά του μέσα από μιὰ ποικιλία έκφραστικῶν μορφῶν πολλές φορές με μιὰ πεζολογία, πολλές φορές με ένα άφηγηματικό κομμάτι, έναν άφηγηματικό στίχο. Αὐτὰ όσον άφορᾶ την ίδια τη μορφή.

Έκείνο το όποιο με έντυπωσιάζει τώρα και θα ήθελα να ρωτήσω τον γιατρό, από ποιόν λόγο παρωθήθηκε να ξαναγυρίσει σ’ αὐτήν την άυστηρή κλασσική μορφή στο τελευταίο του έργο, το όποιο θεωρώ πολὺ πολὺ άξιόλογο. Είναι από πλευράς μορφικής, από πλευράς γλωσσικής, έχει ένα πλοῦτο λεξιλογικό, τον όποιο δεν έχω

προσέξει ότι υπάρχει σε προηγούμενα ποιήματα. Πρέπει να έχει διαβάσει πολλά ποιήματα της εποχής της μεσαιωνικής, για να μπορέσει να δώσει αυτό το έργο.

Το ερώτημα λοιπόν είναι τι τον παρώθησε να ξαναγυρίσει.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Να σᾶς πῶ: Δὲν εἶναι ἔργο χτεσινό· εἶναι ἔργο πολλῶν χρόνων. Εἶναι καὶ ἀπὸ διαβάσματα καὶ τελευταίως τὸ ξαναδούλεψα νὰ τοῦ δώσω τελικὴ μορφή. Δηλαδή εἶναι πείρα σαράντα χρόνων. Δὲν εἶναι ἐνθουσιασμός. Εἶναι ἀπόσταγμα σαράντα χρόνων. Δηλαδή καὶ ἀπὸ ποιητικῆς ἀπόψεως καὶ ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως καὶ ἀπὸ λαογραφικῆς καὶ ἀπὸ ἀπόψεως διαθέσεως αὐτὴ τῆ στιγμῆ, παρ' ὄλο πὺν ἀγωνιοῦμε γιὰ τὸ θέμα τῆς Κύπρου – βρισκόμαστε σὲ μιὰ στασιμότητα καὶ σὲ μιὰ ἐπάνοδο – τὸ νὰ φωνάζομε ἐνότητα καὶ κατάληψη τῶν παλιῶν μας ἐδαφῶν καὶ τὴν παλιά μας ζωὴ, εἶναι μιὰ ἐπάνοδος στὸν καθαρῶς κυπριακὸ χαρακτήρα. Αὐτὸ τὸ πράγμα, χωρὶς νὰ τὸ θέλω, μὲ ἐπηρεάζει κι ἐμένα.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Πάλιν ὑπείσερχεται τὸ ἐνστικτο, νομίζω, ὑποσυνείδητα...

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ναι, καὶ ξαναγυρίζομε σφιχτὰ στὴν Κύπρο, τὴν ὁποία πᾶμε νὰ χάσομε καὶ συναισθηματικῶς.

Ν. ΣΠΑΝΟΣ: Δηλαδή, ἂν ἐρμηνεύω καλὰ τὴν ἀπάντησή σας, ἐπειδὴ δὲν νιώθετε ἀσφαλῆς, εὐχαριστημένος ἢ ικανοποιημένος μέσα στοῦ παρὸν στοῦ ὁποῖο ζοῦμε, σᾶς παρώθησε μιὰ ἀνάγκη, ἀσυνείδητη ἢ συνειδητή, νὰ ξαναγυρίσετε σὲ πράγματα πὺν εἶναι μέσα στὴ ρίζα ὄλων μας τῶν Κυπρίων, ἀσχέτως προελεύσεως.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ἀσφαλῶς. Σὲ δύσκολες στιγμῆς γυρίζει ἕνας στὰ πολὺ δικά του, στὰ κληρονομικά του, στὴ ρίζα του. Γυρίζει γιὰ νὰ κρατηθεῖ στὴ ζωὴ.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ὁ κ. Χατζηκωστής τί ἔχει νὰ πεῖ;

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ: Θὰ ἠθέλα νὰ προεκτείνω αὐτὸ τὸ σημεῖο, μιὰ καὶ βρισκόμαστε ἀκόμα στὸν χῶρο τῆς ποίησης καὶ μάλιστα στοῦ συγκλονιστικὸ παρὸν τοῦ τόπου μας, καὶ νὰ ἀναφερθῶ στοῦ ἔργο του «Οἱ δίσεχτες χρονιές», τὸ ὁποῖο εἶναι ἀρκετὰ δυνατὸ ἔργο· ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ ἔργα του. Αὐτὸ τὸ βιβλίο, πὺν νομίζω κυκλοφόρησε στὰ 1975, μιὰ σύντομη ποιητικὴ συλλογὴ, ἢ ὁποῖα περιλαμβάνει ποιήματα πὺν ἔγραψε σύγχρονα μὲ τὰ γεγονότα ἀπὸ τὸ 1967 ὡς τὸ 1974, καλύπτει ἑφτά χρόνια, πολὺ δύσκολα γιὰ τὸν τόπο μας, καὶ τὸ χωρίζει σὲ τρία βασικά μέρη: «Περιμένοντας τοὺς βαρβάρους», «Διᾶλειμμα εὐμάρειας», ὅπως τὸ ὀνομάζει, καὶ «1974 Ἔρθαν οἱ βάρβαροι στὴν Κύπρο». Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο καταφέρνει ἢ ἔγνια καὶ ἢ ἀγωνία τῆς πατρίδας μας, ἢ ὁποῖα αἰμάσσει καὶ ὑποφέρει, νὰ παρουσιάξονται ἀνάγλυφες καὶ νὰ καταλήγουν σὲ ἕνα ὄριμο ποιητικὸ κείμενο.

Θὰ μποροῦσα μάλιστα ἐδῶ νὰ ἀναφέρω καὶ ἕνα συγκεκριμένο περιστατικὸ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, γιὰ νὰ δεῖξω ὄχι τόσο τὸ ἴδιο τὸ περιστατικὸ, ἀλλὰ γιὰ νὰ φανεῖ ὅτι ὁ Κύπρος Χρυσάνθης, κατὰ τὴν ἀποψή μου, ὅταν γράφει, γράφει πάντοτε πρᾶκτωμένος καὶ ὄχι μὲ τὴ μέθοδο τοῦ ἐργαστηρίου.

Λίγες μέρες μετὰ τὴ δεύτερη εἰσβολὴ τοῦ Αὐγούστου, τελευταῖες μέρες τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1974, ἦρθε στοῦ Παγκύπριου Γυμνάσιο, τότε πὺν εἶχαμε κληθεῖ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας νὰ παρουσιαστοῦμε στὰ σχολεῖα. Κάθησε ἀπέναντί μου στοῦ Γραφεῖο μου καὶ

έβγαλε από την τσέπη του μερικές κόλλες με ποιήματα. Ήταν ποιήματα, τὸ ὅποια εἶχε γράψει ἐκεῖνες τὶς μέρες καὶ ἤθελε νὰ μοῦ διαβάσει μερικά ἀπ' αὐτά. Ἄρχισε νὰ διαβάζει τὸ πρῶτο, ποὺ εἶναι ἓνα πολὺ ζωντανὸ ποίημα τῆς ποιητικῆς αὐτῆς συλλογῆς καὶ ποὺ ἀρχίζει μὲ τοὺς στίχους:

*Δώστε μας πίσω τὰ παιδιά μας
καὶ τὴν ψυχὴ μας, τὴν ψυχὴ μας,
δώστε μας πίσω τὰ παιδιά μας
καὶ τὴν κουρελιασμένη μας ψυχή.*

Μέχρι νὰ τελειώσει τὸ ποίημα εἶχε ἀναλυθεῖ σὲ δάκρυα: σηκώθηκε ἀπὸ τὸ κάθισμα καὶ ἔφυγε χωρὶς νὰ διαβάσει τὰ ὑπόλοιπα ποιήματα.

Μ' αὐτὸ θέλω νὰ καταλήξω στὸ ὅτι τὰ ἴδια τὰ γεγονότα τοῦ παρόντος, τῶν τελευταίων δεκαετιῶν, ὑπῆρξαν πολὺ ζωντανοὶ παρακινήτες στὴ σύνθεση τῶν περισσότερων ἔργων τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη.

N. ΣΠΑΝΟΣ: Νομίζω ὅτι πρέπει καὶ ἐγώ, κύριε Λυκαύγη, νὰ παρέμβω ἐδῶ, διότι εἶναι σημαντικὴ αὐτὴ ἡ ὄψη τὴν ὁποία θίγει ὁ κ. Χατζηκωστής. Μὲ ὅσα εἶχαμε πεῖ στὸ πρῶτο μέρος τῆς συζητήσεως μπορεῖ νὰ δόθηκε ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ Κύπρος Χρυσάνθης εἶναι γυρισμένος στὸ παρελθόν. Ὅχι, ἀντίθετα, αὐτὸ θέλω νὰ τονίσω, ὅτι ὁ Ἄγωνας, γιὰ παράδειγμα, τοῦ 1955 καὶ ὅλα τὰ γεγονότα, ὅλα τὰ τραγικὰ γεγονότα, τοῦ ἔχουν δώσει ἐμπνεύσεις γιὰ μερικά ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ποιήματα.

Οἱ «Μπαλλάντες μιᾶς ἠρωϊκῆς ἐποχῆς» καὶ ἰδιαίτερα «Ἡ Μπαλλάντα τοῦ Κυριάκου Μάτση», ὅπως καὶ ὠρισμένα πεζογραφήματα του, τὰ «Ἐννιά πικρὰ καὶ ρωμαλέα διηγήματα» καὶ ἀκόμα θεατρικὰ ἔργα στὰ ὁποῖα ἀκριβῶς, ὅπως λέει ὁ κ. Χατζηκωστής, φλέγεται ὁ ποιητῆς, νιώθει τὸ παρὸν καὶ πάει νὰ δώσει διεξόδους στὸν ἑαυτό του.

Τόσο πληθωρικός λυρισμὸς ἐκφράζεται πάρα πολὺ στὸ ἔργο του. Δὲν ἔχει τὴ φυγὴ ἀπὸ τὰ παρόντα γεγονότα· ἀντίθετα τὰ ζεῖ, τὰ ζεῖ πολὺ ἔντονα καὶ τὰ μορφοποιεῖ σὲ ποίηση. Ἐγώ, προσωπικά, θὰ ἔλεγα ὅτι ἀκριβῶς αὐτὸς ὁ πληθωρικός λυρισμὸς εἶναι ἴσως καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἐκδίδει καὶ πάρα πολλὰ ἔργα. Γιὰ νὰ ξαναγυρίσω στὸ προηγούμενο σημεῖο: δὲν δουλεῖ στὸ ἐργαστήριό, δὲν εἶναι δηλαδὴ ἐγκεφαλικός σὰν ποιητῆς, νὰ κάτσει κάτω νὰ δουλέψει, νὰ ξαναδοκιμάσει, νὰ ἀποκόψει, νὰ διορθώσει κλπ., διότι νιώθει τὰ γεγονότα νὰ τὸν συνεπαίρουν.

A. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ κ. Σπανός, ἴσως, ὅπως τὸ ἐννοῶ ἐγώ, εἶναι ὅτι ἡ πολυγραφία, ἃς τὸ ποῦμε, εἶναι ἐνδειξη τῆς αὐθόρμητης κίνησης τοῦ ποιητῆ νὰ καταγράψει καὶ νὰ συνδέσει τὴν ψυχὴ του μὲ τὰ γεγονότα, ποὺ βιώνει ὁ ἴδιος.

N. ΣΠΑΝΟΣ: Μάλιστα, ἔχει πολλὴν εὐαισθησία...

A. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Οὕτως ἢ ἄλλως εἶναι γεγονὸς ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, εἰδικὰ στὴν περίοδο ποὺ ἀνέφερε ὁ κ. Σπανός, τοῦ 1955-1959, στὸν Ἄγωνα, εἶναι καθρέφτης λογοτεχνικός τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς. Δηλαδή, ἴσως θὰ τολμοῦσα νὰ πῶ, ὄχι σὰν κριτικὴ γιὰ τὸ ἔργο, ὅτι εἶναι ὁ χρονικογράφος, ὁ λογοτέχνης χρονικογράφος. Δηλαδή καὶ στὴν ποίηση καὶ στὸ θέατρο καὶ στὸ πεζό του βρισκομε τὸν Ἄγωνα σὲ ὅλες του σχεδὸν τὶς φάσεις.

Ν. ΣΠΑΝΟΣ: Θά μπορούσαμε νά ποῦμε, δηλαδή, ὅπως συμβαίνει μέ τὸν Ἄγωνα τοῦ 1821, ὁ Σολωμός καὶ ὁ Κάλβος, μέ τὸν δικό του τρόπο ὁ καθένας, νά ἔχουν γίνει ποιητὲς ἐθνικοὶ καὶ νά ἐκφράσουν τὰ γεγονότα, ἔτσι καὶ ὁ Κύπρος Χρυσάνθης θά ἔλεγα πὼς εἶναι δεμένος μέ τὴ μοῖρα αὐτοῦ τοῦ τόπου καὶ ἐκφράζει ἀκριβῶς τὶς κρίσιμες αὐτὲς στιγμὲς τῶν γεγονότων.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Νομίζω ὅτι θά πρέπει νά προχωρήσουμε, καὶ γιὰ λόγους χρόνου, σὲ ἕναν ἄλλο τομέα, δὲν ἐξαντλήσαμε φυσικὰ τὸν προηγούμενο, ἀλλὰ ἐξ ἀνάγκης τὸ κάνομε, νά πᾶμε στοῦ πεζοῦ ἔργο τοῦ Χρυσάνθη. Ὑπάρχει τὸ μυθιστόρημα Χρυσάνθης, τὸ διήγημα, ὑπάρχει καὶ τὸ θέατρο, τὸ ὁποῖο πρέπει νά διαχωρίσουμε κατ' ἀνάγκην.

Γιὰ τὸ πεζοῦ ἔργο, κ. Χατζηκωστή, μήπως θέλετε ἐσεῖς νά πεῖτε κάτι;

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ: Ἔτσι γενικά, νά ἀναφέρω ὀρισμένες ἐντυπώσεις, τὶς ὁποῖες ἔχω ἀποκομίσει ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τοῦ ἔργου. Πρῶτα πρῶτα εἶναι ὀγκῶδες, χιλιάδες σελίδες θά μπορούσα νά πῶ, ἂν ὄχι χιλιάδες ὀπωσδήποτε πέρα ἀπὸ χίλιες σελίδες τὸ ἔργο· καὶ εἶναι μυθιστόρημα, νουβέλες καὶ διηγήματα. Καμμιά φορὰ οἱ νουβέλες ἔχουν ἔκταση μυθιστορήματος καὶ ἀντιστρόφως τὰ μυθιστορήματα εἶναι σύντομα σὲ ἔκταση νουβέλας, ἔστω κι ἂν δὲν ἔχουν ξεκαθαριστεῖ, ὡς ποῦμε, τὰ σύνορα ἀνάμεσα στὰ δυὸ αὐτὰ εἶδη.

Τὰ θέματα, κατ' ἀρχὴν, αὐτῶν τῶν πεζογραφημάτων εἶναι παρμένα εἴτε ἀπὸ τὸ παρελθόν, καὶ φυσικὰ ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ τόπου μας, ἀπὸ τὴν καθημερινότητα, ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος – καὶ νομίζω ὅτι εἶναι ἕνα σημεῖο πού ἀξίζει νά τὸ συζητήσουμε πιὸ ὕστερα αὐτὸ – ἀπὸ τὴν τέχνη καὶ ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες τῶν ταξιδιωτῶν του, τὶς ὁποῖες ἐνσωματώνει μέσα στὰ μυθιστορήματα ἢ στὶς νουβέλες του.

Ὑπάρχει κι ἐδῶ, στὰ μυθιστορήματα, μιὰ εὐχέρεια ἀφηγήσεως, εὐρηματικότητα· καὶ πρέπει ἐν μέρει νά τὴν ἀποδώσουμε – τουλάχιστο σ' ἐκεῖνα πού ἀναφέρονται στοῦ παρελθόν – στὴν πολὺ καλὴ ἐπαφή του μ' αὐτὲς τὶς ἱστορικές περιόδους, ὅπως ἀνέφερε ὁ κ. Σπανός, δηλαδή μέ τὴ μελέτη τῶν χρονικογράφων, ἀφοῦ ἀναφέρεται σὲ πρόσωπα, σὲ πράγματα, σὲ ἀντικείμενα ἀκόμα, σὲ τόπους, τοποθεσίες, πόλεις καὶ χωριά.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Μιὰ ἀναπαράσταση...

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ: Μάλιστα. Βρίσκω πάρα πολὺ ἐνδιαφέρουσες, ἐμένα μοῦ ἀρέσουν ἰδιαίτερα, τὶς νουβέλες πού ἀναφέρονται στὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ, διότι πραγματικὰ ἀναπλάθουν ἐκεῖνον τὸν κόσμο καὶ μάλιστα τὸν κόσμο μέ ἐπίκεντρο πάλι τὴν Κύπρο καὶ τὸ πρόβλημά της σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, σὲ ἀντιστοιχία μέ τὴ σκλαβιά τῆς ἐποχῆς πού ἔζησε ὁ ἴδιος ὁ γιατρὸς στὰ παιδικὰ καὶ νεανικά του χρόνια.

Ν. ΣΠΑΝΟΣ: Θά μπορούσα νά συμπληρώσω ἐδῶ ὅσα εἶπε ὁ κ. Χατζηκωστής. Ἀπὸ τὸ ἱατρικὸ του ἐπάγγελμα βρίσκω δυὸ βασικά ἔργα: «Ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο ἑνὸς γιατροῦ» καὶ «Ἐνα γαλάζιο κορίτσι ἀπὸ τὴν Κύπρο». Ὅσον ἀφορᾷ, τώρα, τὴν ἱστορία καὶ τὰ πάθη αὐτοῦ τοῦ τόπου ἔχω ἤδη ἀναφέρει προηγουμένως τὰ «Ἐννιά πικρὰ καὶ ρωμαλέα διηγήματα» καὶ θά πρέπει νά ἀναφέρω ἐπίσης τὶς τέσσερις σημαντικὲς νουβέλες, τὶς ὁποῖες εἶπε προηγουμένως ὁ κ. Χατζηκωστής ὅτι εἶναι ἀπὸ τὰ μεσαιωνικά χρόνια. Εἶναι: «Στὰ δύσκολα χρόνια», «Κανάκης, ὁ Κυπριώτης κουρσάρος», «Τὸ ξεσῆκωμα τῶν σκλάβων», «Τὸ κύπελλο τοῦ θανάτου».

Βλέπω ότι αυτές οι νουβέλες είναι δημοσιευμένες σε εφημερίδες και μάλιστα στα χρόνια 1957 ή 1958· και θα 'θελα να ρωτήσω τον κ. Χρυσάνθη: είναι τυχαίο το γεγονός ότι αυτές οι νουβέλες, οι όποιες περιέχουν μέσα και ένα ήρωικό στοιχείο, αν δεν κάνω λάθος, είναι τυχαίο το ότι δημοσιεύτηκαν τα ίδια χρόνια, και σε εφημερίδες;

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Όχι, είναι τα ίδια χρόνια που γράφτηκαν. Πήγαινα στους «Καιρούς της Κύπρου» κάθε απογευματάκι και συνέχιζα τη συγγραφή και ήμουν επηρεασμένος συνεχώς από τα γεγονότα και μετέφερα μόνο την εποχή σε κάποια προηγούμενη δημοσιεύονταν συνέχεια μέσα στους «Καιρούς της Κύπρου» με ψεύτικο όνομα και ύστερα τα έβαλα σε περιοδικά με το δικό μου όνομα και αργότερα τα έβαλα σε βιβλίο.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Αυτό που ήθελα να πω προηγουμένως είναι ότι αξίζει τον κόπο να σημειωθεί ότι πολλά από τα έργα αυτά, όπως ο «Κανάκης» και άλλα, είχαν θρέψει, σε δεδομένη στιγμή, τον κόσμο της Κύπρου με το να δημοσιεύονται σε συνέχειες στους «Καιρούς της Κύπρου» τότε. Αποτελούσαν μια τροφή, ή όποια έπαιξε τον ρόλο της, σημαντικότερο ρόλο όσον αφορά τον διαφωτισμό, ως πούμε, και ταυτόχρονα επιδρούσε πάνω στο ήθικό του λαού. Και μάλιστα έχω την εμπειρία, σαν έφηβος τότε, έχω μέσα μου τη αίσθηση αυτών των πραγμάτων που διάβαζα και την αποτελεσματικότητά τους τη νιώθω και τώρα.

Νομίζω όμως ότι, πριν προχωρήσουμε, να ακούσουμε ένα απόσπασμα, δεν μπορούμε να δώσουμε, φυσικά, ένα μεγάλο ένα διήγημα: να μάς διαβάσει ο Άνδρέας ο Κουγκκίδης, που είναι μαζί μας.

Ο Άνδρέας Κουγκκίδης διαβάζει το διήγημα *Τα γενέθλια*.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ευχαριστούμε, Άνδρέα. Θα πρέπει, έξ ανάγκης πάλι, να προχωρήσουμε σε έναν άλλο τομέα, παρ' όλον ότι αφήνομε ανεξάντλητο το θέμα πεζογραφία, δηλαδή μυθιστόρημα, διήγημα. Να πάμε στο θέατρο του Κύπρου Χρυσάνθη, ώστε να μπορέσουμε να το αγγίξουμε κι αυτό. Ο Κύπρος Χρυσάνθης έχει γράψει αρκετά θεατρικά έργα, πάρα πολλά, νομίζω, τα περισσότερα, ίσως, γιατί, είναι ραδιοφωνικά: αρχίσατε από το ραδιόφωνο...

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Έχει και ραδιοφωνικά, αλλά είναι πραγματικά θεατρικά. Τα ραδιοφωνικά δεν τα έχω δημοσιέψει.

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ήδη μάς έχετε πει στην αρχή ότι το πρώτο (σας) κείμενο, λογοτεχνικό, είναι θεατρικό. Θα μπορούσατε έσείς να μάς καθορίσετε τη θεατρική σας παραγωγή; Από πότε αρχίσατε να γράφετε πραγματικά θέατρο.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Στην πραγματικότητα το θέατρο που άρχισα να γράφω ήταν το παιδικό· με ένα ψευδώνυμο «Λάμπρος Κ. Ρήγας».

Α. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Έδω πρέπει να σās διακόψω: παρενθεση: ότι ξεχάσαμε την παιδική λογοτεχνία.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Καλά, δεν πειράζει. Και πρέπει να το αναφέρω ότι η Μαρία Καρατζά, μιά διευθύντρια του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης (Κατώτερο), είναι εκείνη που μ' έβαζε να της γράφω διάφορα θεατρικά και το σχολείο του Άγιου

Κασσιανού - ήμουν γιατρός σ' αυτό το σχολείο - και ξεκίνησα (έτσι) από τα παιδικά: διαρκώς ήταν παιδικά τα πρώτα χρόνια. Όλα τα σχολεία έπαιζαν δικά μου χωρίς να ξέρουν πώς είμαι εγώ. Ήταν ο Λάμπρος Κ. Ρήγας.

Το πρώτο πραγματικά θεατρικό ήταν τον καιρό του Άγωνα. Με παρακάλεσαν, ένας Όμιλος στην Έγκωμη, να τους γράψω ένα μονόπρακτο, το οποίο ήθελαν να παρουσιάσουν στις 25 Μαρτίου, δέν θυμούμαι καλά, σε κάποια γιορτή, τέλος πάντων, έθνική. Και ανέλαβε μάλιστα ο Χρυσάνθος Κυπριανού να το διδάξει. Και ο Μιτσιδής πάνω (στο ΡΙΚ) να τον βοηθήσει από απόψεως σκηνοθετικής. Εκείνο το θεατράκι, ύστερα, όταν έγινε η άπελευθέρωση, ήταν το πρώτο που παίχτηκε στο θέατρο «Ρόγιαλ», έδω, από τους ίδιους ανθρώπους, σε μια γιορτή επί τη άπελευθερώσει της Κύπρου. Και ταυτοχρόνως άρχισα, χωρίς να το θέλω, να γράφω την «Ελένη Παλαιολόγου», η όποια είχε πάλι αυτόν τον χαρακτήρα κατά τών Φράγκων είχε έθνικό χαρακτήρα, γιατί στο τέλος λέει: «μπορεί να με νικήσετε, αλλά την Ελλάδα δέν τη νικάτε». Το έργο αυτό τήν ίδια νύχτα παιζόταν και στο ραδιόφωνο, με τήν Άρβανιτάκη.

Άπό τότε ξεκίνησα το θέατρο: έγραφα και για τήν τηλεόραση - παίχτηκαν τα πρώτα στην τηλεόραση -, ύστερα για το ραδιόφωνο και μετά άρκετά στους Συλλόγους, ιδίως (έργα) του Άγωνα, που μου ζητούσαν οί διάφορες Όργανώσεις τών άγωνιστών και τούς έγραφα μονόπρακτα, δίπρακτα, τρίπρακτα, αναλόγως.

A. ΛΥΚΑΥΗΣ: Ό κ. Σπανός έχει να μάς πει τίποτε στον τομέα αυτόν;

N. ΣΠΑΝΟΣ: Νομίζω θα μπορούσαμε να χωρίσομε σε δυο μέρη, από πλευράς θεμάτων, το (θεατρικό) έργο του Κύπρου Χρυσάνθη. Το ένα μέρος από τα θεατρικά του έργα είναι εκείνο το όποιο είναι έμνευσιμένο από τον Άγωνα. Είναι το βασικότερό του έργα και είναι εκείνο στο όποιο είναι πολύ πιό λιτός, πολύ πιό σύντομος και νομίζω ότι εκφράζει καλύτερα τον εαυτό του. Το άλλο μεγάλο μέρος από τα θεατρικά του έργα είναι έμπνευσιμένο από τήν ιστορία και από τήν παράδοση τής Κύπρου: «Η μάχη στους Μύλους», ή «Ελένη Παλαιολόγου» και πάρα πολλά άλλα, στα όποια πάει να αναπλάσει τούς χαρακτήρες μέσα σε μιάν ώρισιμένη εποχή.

Άρκετά έργα έχουν παιχτεί στο ραδιόφωνο, μερικά στο θέατρο, στην τηλεόραση, αλλά ύπάρχουν και άρκετά άλλα, τα όποια, αν δέν κάμνω λάθος, κύριε Χρυσάνθη, δέν έχουν ακόμα παρουσιαστεί από σκηνής. Και θα πρέπει, για να γίνει η άξιολόγησή τους πραγματικά, να τα δει κανείς σε κάποια σκηνή να παρουσιάζονται.

K. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ύπάρχει μιá δυσκολία: στην «Άξιοθέα» λ.χ. είναι όλο κοπέλες - γιατί είχε ένα σχολείο που θα τον έπαιζε και δέν το έπαιξε - γιατί είναι δύσκολο να βρεθούν τόσες κοπέλες, στο ραδιόφωνο ή άλλοι.

A. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ξχει δίκαιο όμως ό κ. Σπανός, ότι το θέατρο δέν είναι άπλως φιλολογικό, πρέπει να 'ναι στη σκηνή.

K. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Άσφαλώς. Άν και ύπάρχουν θέατρα (έργα), τα όποια είναι κατάλληλα για διάβασμα, και έχω ύπ' όψη μου τον Καζαντζάκη, πού, για μένα, το μεγαλύτερο και το καλύτερο έργο του είναι τα θεατρικά.

A. ΛΥΚΑΥΓΗΣ: Ύπάρχουν και άλλα άσφαλώς. Έν πάση περιπτώσει το δυστύχημα, όχι για τον κ. Χρυσάνθη, για μάς, είναι ότι τελειώνει η ώρα μας, ύπάρχουν αναγκαίοι

περιορισμοί. Έχομε, ἀκροθιγῶς μόνο, δεῖ μερικά πράγματα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, πὺ εἶναι τόσο πολυδιάστατο. Γιὰ παράδειγμα ἔχομε λησμονήσει, ὅπως εἶπα προηγουμένως, τὸν τομέα τῆς παιδικῆς λογοτεχνίας, ὅπου ἔχει δώσει πάρα πολλά, δὲν εἶδαμε τίς μεταφράσεις, τὰ περιοδικά, μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται, καὶ ἀκόμα κάτι πολὺ σημαντικό, πὺ πρέπει νὰ τὸ ἀναφέρουμε, εἶναι ἡ εὐρύτατη δραστηριότητά του σὰν ἀνθρώπου μέσα στὰ διάφορα πνευματικά σωματεία καὶ ἰδρύματα, ὅπου πρωτοστατεῖ καὶ τὰ ὁποῖα ἐπιτελοῦν ἓνα ἔργο ἀξιοθαύμαστο, ἔθνικῆς σημασίας ἔργο, καὶ πολιτιστικῆς, σὸν τόπο.

Δυστυχῶς δὲν μποροῦμε ὁμως. Ἴσως σὲ ἄλλη εὐκαιρία. Γι' αὐτὸ προτείνω νὰ κλείσουμε μὲ τὸν λυρικό Χρυσάνθη, ἀκούοντας ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν «Ἄροδαφνούσα» του.

Ν. ΣΠΑΝΟΣ: Ἐχομε ἀκούσει ἀπὸ τὴν «Ἄροδαφνούσα». Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀκούσουμε ἀπὸ τὸν «Πρισματικὸν Ὀκτώβρη», πὺ εἶναι μιὰ τομῆ.

Ὁ Ἄνδρέας Κουγκίδης ἀπαγγέλλει τὸ ποίημα *Πρισματικὸς Ὀκτώβρης* ἀπὸ τὴν ὁμότιπλη συλλογή.

ΠΟΡΕΙΑ ΓΙΑ ΔΥΣΚΟΛΗ ΝΙΚΗ

*Ἐχω ἓνα λαγήνι, θέλω μιὰ πηγῆ.
Το μῦθο το γέννησα μέσα μου.
Ἐκτίσα πύργους - ερείσματα.
Μοναχός μου γυρίζω μέσα στο γκέτο
τὴν πορεία ζητῶ γιὰ τὴ δύσκολη νίκη.
Ξέρω ἓνα τραγούδι, θέλω μιὰ ὠδή.
Τις νότες τις ἔθρεψα μέσα μου
ἐγράψα στίχους-συνθήματα.
Μαργαρίτες μαδῶ ἀπὸ ἓνα μπουκέτο
τὴν πορεία ζητῶ γιὰ τὴ δύσκολη νίκη.*

*Θέλω ἓνα καντήλι, μιὰ καρδιά ζεστή.
Τὴ φλόγα τὴν ἀναψα μέσα μου.
Ἐνωσα ρίγος - σκιρτήματα.
Τοξοφόρος, καβάλα σε ἓνα ἀστέρι
τὴν πορεία ζητῶ γιὰ τὴ δύσκολη νίκη.
Ἐχω ἓνα ροδάνι, νήμα καὶ κλωστή.
Τὴν τέχνη τὴν ἐπλεξα μέσα μου.
Ὅρθιος πάνω στα κύματα
μ' ὁδηγὸ το πανί καὶ το πρίμο ἀγέρι
τὴν πορεία ζητῶ γιὰ τὴ δύσκολη νίκη.*

ΑΝΤΡΕΑΣ ΜΑΡΑΣ

ΔΙΗΓΗΜΑ

ΠΟΙΑ ΗΤΑΝ!..

Μια γνωστή μου κοπέλα μ' είχε καλέσει στους αρραβώνες της. Ήταν διάφοροι, κυρίως νεαροί και η Μαίρη. Η Μαίρη ήταν η ιδιοκτήτρια, μαζί με τον αδελφό και τον πατέρα της, σειράς πολυκαταστημάτων. Η γνωστή μου εργαζόταν σ' αυτούς σαν πωλήτρια. Εγώ ήμουν ένας φοιτητής. Σήμερα είχα, αύριο δεν είχα να φάω... Είδα με έκπληξη πως η Μαίρη κάθησε πλάι μου και μ' έπιασε κουβέντα. Ήρθε κάποιος νεαρός που δεν μου ήταν άγνωστη φυσιογνωμία και της ζήτησε να χορέψουν. Αυτή με απότομο ύφος του αρνήθηκε.

— Είναι θράσος αυτοί να περιφέρονται μέσα στον κόσμο.

— Γιατί;

— Δεν βλέπει πως κουβεντιάζω μαζί σου κι ύστερα αυτός έχει κάνει φυλακή.

— Φυλακή;

— Μάλιστα.

— Μα για ποιο ζήτημα;

— Για κλεψιά.

— Μα πότε;

— Πριν κανένα-δυο χρόνια. Ύστερα ήλθε κοντά μας να ζητήσει δουλειά, του αρνήθηκα.

Μια μαλάκωνε, μια θύμωνε. Μεγάλη τιμή να κουβεντιάζει μαζί μου, σχεδόν όλο το βράδυ, η δεσποινίς Μαίρη.

Όταν σηκώθηκε να φύγει τη συνόδεψα μέχρι το αυτοκίνητό της. Τότε αντιλήφθηκα πως τα δυο μπροστινά λαστίχια του αυτοκινήτου της ήταν ξεφούσκωτα.

— Θα τηλεφωνήσω να με πάρει ταξί. Σε παρακαλώ έλα μαζί μου στο ταξί, μέχρι το σπίτι μου. Κατόπιν θα σε πάρει στο σπίτι σου.

Όλο το μετέπειτα διάστημα φαινόταν φοβισμένη.

Δεν έπρεπε ν' αρνηθεί να χορέψει με το νεαρό.

Το ξεφούσκωμα των λαστίχων ήταν δουλειά δική του.

— Μη καταδικάζεις τον άλλον όταν δεν είσαι βέβαιη.

Εξοργίζεται.

— Αυτή είναι ολόκληρη σπείρα. Προσπαθούν να επιβάλουν τρομοκρατία, μα θα τους πολεμήσω. Θα τον ξανακλείσω μέσα.

Κλείστηκε ταραγμένη στο σπίτι της. Το βράδυ σκεφτόμουνα αυτή την περιπέτεια, ώσπου ήρθαν άλλα και το ξέχασα. Πίσω στη ρουτίνα, στην αγωνία των μαθημάτων και

της επιβίωσης. Μια μέρα, λίγες μέρες μετά, μου τηλεφώνησε.

— Πού μένεις; της είπα.

— Όχι μακριά σου, είναι το ξενοδοχείο τάδε. Είπε το όνομα του ξενοδοχείου. Σε προσκαλώ μια νύχτα για δείπνο. Θα σε περιμένω στην βεράντα του ξενοδοχείου, τότε μπορείς;

Μου έκλειε ραντεβού. Όχι, αυτό ήταν μια πράξη προτίμησης κι αν με την σύντομη γνωριμία μας, ένιωθα μαζί της κάπου κάπου στενοχωρία, αυτά όλα σβήστηκαν. Με διάλεξε για συνοδό της. Πού ξέρεις, μπορεί ν' ανοίγεται για μένα μεγάλο μέλλον. Να πάσω μέσα στα εκατομμύρια των Ιωαννίδηδων.

Μη τρέχει η φαντασία σου, αυτές αλλάζουν τους φίλους σαν τα πουνκάμισα. Σήμερα είμαι εγώ, αύριο ο άλλος.

Την καθορισμένη μέρα και ώρα, ήμουν στο ξενοδοχείο. Με περίμενε. Ήταν εκνευρισμένη.

— Τι ώρα είναι;

Κοίταξα το ρολόι μου. Ήταν ένα τέταρτο μετά την ώρα που είχαμε ορίσει.

— Δεν μ' αρέσει να με στήνουν, άργησες δεκαπέντε λεπτά. Αυτό δεν θέλω να ξαναγίνει.

— Η κίνηση του δρόμου ξέρετε...

— Δεν υπάρχει δικαιολογία.

— Τότε ξανάνωσα κείνη τη στενοχωρία που 'νωσα την πρώτη φορά.

— Προσπαθώ να βρω ένα άνθρωπο που να μπορώ να βασισθώ. Όλοι είναι πώς να σε εκμεταλλευτούν.

Κατόπι μου μίλησε για τη ζωή της, σπούδαζε για προσοντούχος ελεγκτής, και τα παράτησε, εξ αιτίας κάποιων πονοκεφάλων. Τώρα είναι εδώ.

— Θα συνεχίσεις;

— Δεν ξέρω.

— Ποιο το εμπόδιο;

— Δεν ξέρω σου λέω, και είναι έτοιμη να εκτραγεί.

Η ώρα περνούσε κι η ατμόσφαιρα γινόταν πιο βαριά. Έπρεπε να φύγω, ήμουν φοιτητής κι αύριο είχα υποχρεώσεις.

Της είπα πως ήταν ώρα να το διαλύσουμε. Ταράζεται. Αν δεν θέλεις να είσαι μαζί μου, να μου το πεις. Από τη στιγμή που είσαι εδώ, κοιτάξεις το ρολόι σου. Αν δεν θέλεις την παρέα μου, δεν θα σου την επιβάλω. Να μου το πεις.

— Όχι, όχι...

Σηκώνεται απότομα. Έλα να πάμε.

Μέσα στο αυτοκίνητό της, ήταν όλο ανησυχία. Σήμερα μίλησε με κάποιους ανθρώπους ενάντια στην τρομοκρατία.

— Να λες τη γνώμη σου φανερά.

— Δεν ξέρεις... Επειδή πίστεψαν πως είσαι ενάντια στα συμφέροντά τους, τις βόμβες τις έχουν στην πρώτη χρήση... Ώσπου να φτάσουμε στο σπίτι μου και να κατέβω βρισκόμουνα μεταξύ ανησυχίας και φόβου. Όταν κατέβηκα ανακουφίστηκα. Μου ξανατηλεφώνησε. Δεν ήξερα τι να πω. Στο τέλος της είπα πως έχω μαθήματα και επί του παρόντος δεν μπορώ...

Πέρασαν δεκαπέντε μέρες, ίσως περισσότερες. Μια μέρα πήρα ένα τηλεφώνημα που με είχε εκπλήξει. Αυτός που μου τηλεφωνούσε μου συστήθηκε σαν ο αδελφός της Μαίρης. Μου ζητούσε, σχεδόν με παρακαλούσε να περάσω από το σπίτι του, που με ήθελε για κάτι να κουβεντιάσουμε. Θα έστελνε το αυτοκίνητό του, να με φέρει. Αυτό μάλλον με ξένισε. Τι με θέλανε!.. Με κέντρισε η περιέργεια. Πάντως εγώ τι ήμουν. Για να αρνηθώ μια παράκληση αυτού του μεγιστάνα. Έτσι βρέθηκα στο σπίτι του Ιωαννίδη. Το σπίτι ήταν ανάλογο με τη φήμη και τα πλούτη τους. Ήρθαν δυο μεγάλα καλάθια από φρούτα.

— Αυτά για σας.

Ελαφρή ανησυχία ένιωσα μέσα μου. Κάτι θα μου ζητούσαν. Ήταν φανερό πως ήθελε να δημιουργήσει ατμόσφαιρα. Αν μου ζητούσε να έπαυα να ενοχλώ δήθεν την αδελφή του... Θα τον βεβαίωνα πως τέτοιο πράγμα δεν έγινε και ούτε θα γινότανε. Ετοιμάζα σε κλάσματα δευτερολέπτου και την απολογία μου. Ή να του πω, πως αγαπώ την αδελφή του.

— Σας κάλεσα εδώ και όχι στο γραφείο μου, για να είμαστε πιο ήσυχoi. Παρακαλώ αυτή η συνάντηση να μείνει μεταξύ μας.

— Μείνετε ήσυχος.

— Ούτε η Μαίρη να μάθει παρακαλώ γι' αυτήν την συνάντηση.

— Περί τίνος πρόκειται;

— Αγαπητέ Γιώργο.

Με αποκαλούσε με το μικρό μου το όνομα και το «αγαπητέ».

— Έμαθα για σας, έμαθα πως είστε μια καλή και υγιής οικογένεια. Τόνισε το υγιές. Ύστερα κόμπιασε για κάποια δευτερόλεπτα. Δυστυχώς η αδελφή μου σας ερωτεύθηκε. Από την ημέρα που δεν βλέπεστε, ούτε τρώει, ούτε θέλει να δει κανένα. Ήλθα να σας προτείνω να παντρευτείτε την αδελφή μου.

Αν έπεφτε βόμβα, ίσως να μου έκανε λιγότερη εντύπωση.

— Μα εμείς σχεδόν δεν γνωριζόμαστε...

— Έχεις δίκαιο. Όμως είν' αυτή η κατάσταση και αυτή θα 'ναι η καλύτερη λύση. Θα ταιριάξετε, έχει κάποιες παραξενιές, μα στο βάθος είναι μια καλή κοπέλα. Θα πάτε μαζί να σπουδάσετε κι εμείς θα αναλάβουμε όλα τα έξοδα. Από δω και πέρα δεν θα έχεις κανένα οικονομικό πρόβλημα. Όλα τα προβλήματά σου θα 'να λυμένα.

Το μόνο που κατόρθωσα να ψελίσω ήταν το:

— Θέλω να μου δώσετε λίγο χρόνο να το σκεφτώ.

— Όσο θέλεις, εν τω μεταξύ τηλεφώνα της.

Μήπως ήταν έγκυος, μήπως με αυτό το γάμο αστραπή, ήθελαν κάτι να καλύψουν; Δεν θα της τηλεφωνούσα. Τη φτώχεια μου δεν ήταν για να την απαλλαγώ. Καλύτερα, παρά αυτή η κατάσταση. Όλη μου η οικογένεια ήταν η μητέρα μου. Δεν θα της έλεγα τίποτε. Τι θα την ανησυχούσα!... Όλη μέρα η μάνα μου απουσίαζε. Ξενοδούλευε για να με συντηρεί. Πέρασαν μερικές μέρες να ξεχάσω όλα αυτά τα περιεργα. Οπότε μια μέρα άνοιξε η πόρτα βίαια και μπήκε αυτή. Ήταν σαν ένα κυνηγημένο πουλί. Τα μάτια της, τα πάντα ωραία, ήταν γουρλωμένα.

— Σε παρακαλώ σώσε με.

— Τι συμβαίνει;

— Ο αδελφός μου, δεν είναι αδελφός μου, εμένα με υιοθέτησαν, γιατί δεν έκαναν παιδιά. Αυτός γεννήθηκε μετά. Τώρα θέλει εμένα να με βγάλει τρελή, για να μην έχω κανένα δικαίωμα στην περιουσία.

— Και τι γίνεται με τον πατέρα σου;

— Ο πατριός μου κάνει ό,τι του πει αυτός. Δεν έχει γνώμη. Βλέπεις εγώ δεν είχα γονείς, ούτε ζει η μητέρα μου. Ήρθα κοντά σου, γιατί εσύ δεν θέλεις να μου κάνεις κακό. Με κυνηγούνε, θα μου φορέσουν ζουρλομανδύα, θα με κλείσουν σε κείνο το φοβερό μέρος.

— Ησύχασε, δεν γίνονται τέτοια πράγματα.

— Πώς δεν γίνονται; Μου το έχουν ξανακάνει. Και τώρα βρίσκουν πάτημα, γιατί τον κτύπησα.

— Μα τι έγινε;

— Τον κτύπησα με μαχαίρι.

— Και τώρα πού είναι ο αδελφός σου;

— Έρχονται σου λέω να με πάρουν.

— Κι αυτός έρχεται, μαχαιρωμένος;

— Ελαφρά, μόλις τον άγγιξα στο μέτωπο. Δεν θα τον αφήσω να μου κλέψουν την περιουσία.

Ακούστηκαν βήματα και μπήκαν στο σπίτι δυο χειροδύναμοι άνδρες. Κρατούσαν ένα ύφασμα που φαινόταν σαν μεγάλο άσπρο σεντόνι.

— Έλα Μαίρη, έλα, θα 'ρτεις μαζί μας και θα περάσεις ωραία. Είπε ο ένας.

Εκείνη την ώρα μπήκε στο σπίτι ο αδελφός της, μ' ένα επίδεσμο στο κεφάλι.

— Έλα Μαιρούλα μου, είπε, θα πας σ' εκείνο το ωραίο ξενοδοχείο και θα ησυχάσεις.

— Δεν θα την αγγίσετε, φώναξα και συ βρωμιάρη δεν ντρέπεσαι; Δεν έχετε δικαίωμα να την πάρετε πουθενά.

— Παραμέρισε μου είπε ο ένας.

— Έχετε ένταλμα να την συλλάβετε;

— Τηρήθηκαν όλες οι νόμιμες διαδικασίες. Άλλωστε εμείς εκτελούμε διαταγές.

— Ποιοι σας στέλλουν;

Ανάφερε μια ψυχιατρική κλινική.

— Παραμέρισε να μη σου φορέσουμε το ζουρλομανδύα κι εσένα. Όρμησα να την γλυτώσω, μ' έσπρωξε βίαια ο ένας και μ' έριξε κάτω.

— Σταματάτε, αφήστε τον, ακούστηκε σπαρακτική η φωνή της Μάιρης. Θα 'ρθω μαζί σας.

Και μπροστά μου δέχτηκε τρέμοντας να της φορέσουν το ζουρλομανδύα. Την πήραν. Δεν θα έμενα με σταυρωμένα τα χέρια. Έτρεξα στην κλινική και ζήτησα να δω το γιατρό. Με δέχτηκε ύστερα από ώρα.

— Θα σας ξεσκεπάσω.

— Ηρεμήστε, εκεί που θα πάει θα την κάνουν καλά, θα αναλάβει.

— Μα τί έχει;

— Δεν είμαι εγώ, για να κάνω δηλώσεις για την υγεία των ασθενών μου.

— Είσαστε όλοι σας πληρωμένοι.

Όρμησα έξω. Θα ζητούσα να με δεχτεί ο Ιωαννίδης. Ο πατέρας της. Τον είδα πιο εύκολα απ' ό,τι νόμιζα. Από κοντά φαινόταν πολύ γέρος. Βαθειά ρυτιδωμένο το πρόσωπό του.

— Τι κάνατε της Μάιρης;

— Θα την πάρουμε σ' ένα πολύ ωραίο ξενοδοχείο. Είχε μια ταραχή.

— Κτύπησε τον αδελφό της;

— Τον κτύπησε! Αυτά συμβαίνουν μεταξύ αδελφών.

— Με μαχαίρι;

— Με μαχαίρι!... Ποιος λέει τέτοια πράγματα. Απλώς του 'ριξε ένα μικρό βάζο και λιγάκι τον κτύπησε στο μέτωπο. Δεν έρχονται όλα όπως τα θέλουμε. Η Μάιρη θα γίνει καλά, σας το βεβαιώ. Είχε μόνο μια μικρή ταραχή. Της συνέβη και άλλοτε και συνήλθε τελείως. Σας συμπαθεί και εγώ θα ήμουν ευτυχισμένος, αν παντρευόταν μαζί σας.

Αυτοί θα με τρελάνουν. Έπρεπε να δω το γιατρό. Περίμενα λίγες μέρες και ξαναπήγα. Περιέργως με δέχτηκε.

— Για να σας ησυχάσω την είδαν οι καλύτεροι γιατροί του είδους στην Ευρώπη.

— Μα από τι πάσχει;

— Δεν είδατε τον πατέρα της;

— Τον είδα.

— Δεν σας μίλησε;

— Όχι, απλώς μου πρότεινε να την παντρευτώ.

— Και σε σένα;

— Γιατί πρότειναν και σ' άλλους;

Κάποιος γιατρός τους είπε πως ο γάμος θα της κάνει καλό.

— Γιατρέ, σας παρακαλώ, πέστε μου τι πρέπει να κάνω;

— Απόφυγε, απόφυγε, και ο γιατρός κλείστηκε και πάλι στη σιωπή του.

Ύστερα ήρθε το βάρος της φτώχειας και των μαθημάτων. Πήρα το δίπλωμά μου, βρήκα δουλειά, παντρεύτηκα, έκανα παιδιά, ζω με μια ευτυχισμένη οικογένεια.

Από τότε δεν είδα τη Μαίρη. Αλήθεια, ποια ήταν!...

ΑΝΤΩΝΑΚΗΣ ΕΥΓΕΝΙΟΥ

ΣΑΝ ΠΕΤΡΑ

Σαν πέτρα που την έφθειρε

Ο χρόνος

Ο σίχος παλιώνει με τον καιρό

Ζει και το σύμβολο το λίγο

Ξεχασμένο

Η ρίμα όσο πάει και πεθαίνει

Κι αν μουσική αραιά και που

Ωστόσο μένει να συνταιριάζει

Το υπάρχον σε αρμονία

Και ρυθμό

Το ποίημα ολοκληρώνει

Της σύνθεσης τον επώδυνο κύκλο

Με την τελευταία στροφή.

ΜΙΜΗΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

ΕΝΑ ΠΡΩΙΝΟ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ

Ήταν λοιπόν, όπως κάθε μέρα, γύρω στις 8 η ώρα που κατέβηκα στην παραλία και αφού κολύμπησα τη συνηθισμένη απόσταση που διανύω καθημερινά και αφού χάρηκα το ολόφωτο πρωινό ανάμεσα ουρανού και θάλασσας, έπειτα ντύθηκα και κάθησα στα βότσαλα.

Μπροστά μου απλωνόταν η θάλασσα γαλήνια και ατάραχη. Κάθε τόσο ένα μικρό κυματάκι έβγαινε μπροστά, έγλειφε την άμμο κι έπειτα αποτραβιόταν μ' ένα γλυκό, απαλό ήχο. Η επιφάνεια της θάλασσας ήταν τόσο λεία, τόσο αρυτίδωτη που τη χάρασε σαν βέλος η γραμμή της πορείας ενός ψαριού ενώ το υποψιαζόσουν να τρέχει κάτω από το νερό.

Πέρα μακριά στον ορίζοντα ακίνητα μεγάλα εμπορικά βαπόρια ήταν σταθμευμένα λίγο έξω από το νέο λιμάνι. Μια ψαρόβαρακα μονάχα έτρεχε βιαστική να μπει στη μικρή μαρίνα.

Ο φθινοπωρινός ήλιος ήταν ζεστός και οι ακτίνες του στραφτάλιζαν πάνω στο νερό και γίνονταν ένα ποτάμι μαρμαρυγή μέσα στη θάλασσα, κι η θάλασσα με τη σειρά της μετάλλαζε τις ακτίνες και τις έκανε χιλιάδες αστεράκια να απαστράφτουν πάνω στο κορμί της. Κι η καρδιά μου πλημμύριζε αγαλλίαση απ' όλη τούτη την αγάπη του Δημιουργού.

Κάποια στιγμή μια παρέα από ψαράκια πήδηξαν παιχνιδιάρικα το ένα πίσω απ' τ' άλλο έξω από το νερό σχηματίζοντας ένα τόξο και βυθίστηκαν ξανά στη θάλασσα πριν να προλάβω καλά καλά να καταλάβω τι είχε συμβεί. Σάστισα. Κι η καρδιά μου φτεροπετάλιζε από χαρά και μαγεύτηκα απ' την αγάπη του Δημιουργού μου που απλώθηκε στα πόδια μου να τη χαρώ.

Μέσα σε εκείνη την κατάνυξη βρέθηκε να πετά και μια άσπρη πεταλούδα έτσι ως να ήρθε από το πουθενά. Χοροπηδώντας κάθισε στην άμμο κι ύστερα πήγε πιο κάτω στις βρεγμένες πέτρες και ξανά έκανε ένα κύκλο γύρω από το κεφάλι μου και κάθισε λίγο πιο κει σε μια τούφα από φύκια.

Καθώς παρακολουθούσα σαστισμένη την ομορφιά τριγύρω μου, το κύμα πέταξε ξαφνικά έξω μια αθερίνα που απόμεινε να λαχταρίζει πάνω στην υγρή άμμο. Δεν άργησε όμως το κύμα να επιστρέψει και να την πάρει μαζί του. Κι έπειτα από λίγο πέταξε ξανά την αθερίνα. Και ξανά η αθερίνα βρέθηκε να στραφταλίζει στον ήλιο και να σπαρταρά. Όμως αυτή τη φορά όταν γύρισε το κύμα να την πάρει δεν την έφτανε. Και το μικρό ψαράκι έμεινε να σπαρταρά μ' όλη τη δύναμη του και να λαχταρίζει μ' όλη τη λαχτάρα που μπορεί νά 'χει μια αθερίνα. Και το κύμα λίγο πιο κει να μην τη φτάνει... Τότε ήταν που έτρεξα και την έριξα πίσω στο κύμα της. Και ξανακάθησα μαγεμένη ν' ανασαίνω την ομορφιά και ν' ακούω την αγάπη του Δημιουργού μου μέσα στην καρδιά μου.

ΚΟΙΛΑΝΙ

Πανοραμικά το Κοιλάνι διαφαίνεται σκεπασμένο από τις κεραμιδωτές στέγες και με το καμπαναριό της εκκλησιάς στο κέντρο του χωριού. Κι ανάμεσά τους ψιλόδεντρα και καμινάδες να στέλνουν τον καπνό τους στον ανοιχτό ορίζοντα. Το Κοιλάνι απέχει από τη Λεμεσό τρία τέταρτα της ώρας και είναι παραδοσιακό χωριό, με την έννοια ότι τα πιο πολλά σπίτια έχουν παραδοσιακό σχήμα με τους στενόδρομους ν' ανηφορίζουν και να κατηφορίζουν. Επίσης οι κάτοικοι ασχολούνται με τα παραδοσιακά προϊόντα όπως τη λεγόμενη *ζιβανία*, ποτό αγνό, και το αμπέλι πούχει παράδοση πολλών χρόνων.

Οι γυναίκες φτιάχνουν τα φημισμένα γλυκιστικά, είδος ζυμαρικού με κανέλα και αμύγδαλα. Ακόμη τα *αρχατένα* κουλούρια ζυμωμένα με τον αφρό των ρεβυθιών το λεγόμενο αρχάτι, και πολλές μυρωδιές. Οι γυναίκες του χωριού πλάθουν τα *καϊκανά* με αλεύρι κουλουρούθκια και τα σιροπιάζουν με σιρόπι των σταφυλιών, το γνωστό *πετιμέξι*.

Το παραδοσιακό χωριό, με τους στενόδρομους να καταλήγουν στην πλατεία με τους καφενέδες και ανεβασμένη την εκκλησιά τους σε ψηλό επίπεδο, έτσι η Παναγιά, ατενίζει τα όρια του χωριού. Και στο πλάϊ της βρίσκεται το εκκλησιαστικό Μουσείο με πολλά εκκλησιαστικά κειμήλια παλιά και νεώτερα. Στο πίσω μέρος της εκκλησιάς της Παναγίας, βρίσκεται η μικρότερη εκκλησούλα του Μονογενή!

Σε ψηλότερα επίπεδα, φυτεμένα αμπέλια και σπωροφόρα δέντρα κυρίως ελιές, μηλιές και ροδακινιές και μαραπελιές και κλαδεμένοι αμπελώνες που χρυσίζουν τους κορμούς τους στο χειμωνιάτικο απόγευμα της Κυριακής!

Στο Κοιλάνι, το σχολείο είναι κλειστό λόγω έλλειψης μαθητών και αυτοί οι λίγοι που υπάρχουν, πηγαίνουν στο σχολείο της Τριμίκλινης και οι μεγαλύτεροι στο γυμνάσιο του Ομόδους.

Πιο έξω του χωριού, *καβάκια* σταχτιά ορθώνουν τα ψιλόλιγνα κορμά τους και νέα εξοχικά διαφαίνονται στα ψηλότερα επίπεδα, με κεραμιδωτές στέγες και απλόχωρες αυλές δίπλα στα κτήματά τους κι οι άνθρωποι αγωνίζονται να κλαδέψουν τ' αμπέλια τους τις Κυριακές και τις αργίες. Ακόμη να τα λιπάνουν και να τα σκάψουν την εποχή που χρειάζονται.

Κι όταν έρθει η συγκομιδή, των φρούτων και του αμπελιού, φροντίζουν τη μεταφορά τους στα οινοποιεία και τις αγορές. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι στην περιοχή υπάρχουν οινοποιεία όπως αυτό του Βασιάδη, του Μακρή, του Κώστα Ερημούδη και της Αγίας Μαύρης.

Επίσης οι κάτοικοι στο Κοιλάνι ασχολούνται και με λιγοστή κτηνοτροφία. Την εποχή του σταφυλιού, οι γυναίκες πίνουν τον *παλουζέ* και φτιάχνουν *σουτζούκο* και το *έφημα* του σταφυλιού. Ακόμη, το Κοιλάνι παράγει λίγα αμύγδαλα, τα *καθιστά* μήλα και τα γαϊδουρόμηλα που είναι πολύ εύγευστα.

Το σούρουπο μας βρίσκει σε κεντρικό σημείο του χωριού όπου μας υποδέχεται η ζεστή αίθουσα μιας ψησταριάς και γευθήκαμε τους νόστιμους μεξέδες, που τους

συνόδευε η γνήσια ζιβανία του τόπου. Την καλοσυνάτη ατμόσφαιρα, συμπλήρωνε η φυσική ζεστασιά που ανάδυναν τα αναμμένα κάρβουνα της τσιμινιάς.

Αργά το βράδυ της Κυριακής ανηφορίσαμε τους στενόδρομους που μας έβγαλαν στον ανοιχτό ορίζοντα, κι ένα γύρω οι στέγες των σπιτιών ντύθηκαν τα χιονάτα παλάτα τους από την πρόσφατη χιονόπτωση.

Απέναντι ένα κομμάτι των Πλατρών φάνηκε ολόφωτο στην πλαγιά του Τροόδου. Κατόπιν στην πρώτη στροφή, του αγροτικού δρόμου, χάθηκε το Κοιλάνι, κι οι φωτισμένες Πλάτρες και τα τρυγημένα αμπέλια και τα γυμνά δέντρα. Κι όλο το χιονισμένο τοπίο που φώτιζε το φεγγαρόφωτο!

Ο δρόμος της επιστροφής είναι γεμάτος εντυπώσεις. Το παραδοσιακό Κοιλάνι μας συνόδεψε ως την κοντινή Λεμεσό.

ΝΙΚΗ ΠΑΠΑΣΥΜΕΩΝ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥΔΗ

ΕΙΚΟΝΑ ΜΕ ΜΙΑ ΓΛΑΥΚΑ

*Στην αρχή του ταίριασε
ένδυμα καλλιτεχνικό
ντύθηκε στίχο περισπούδαστο.*

*Αφ' υψηλού το κοίταγμα
το βλέμμα τραγικό
στο λόγο το ρητορικό
το συνοδευτικό.*

*Ένα πρωί με τα λευκά φτερά
τ' αγγέλου, που του φόρεσαν
εκάθισε στο θρόνο
με γέλιο ηχηρό.*

*Μέσα σε ένα χρόνο
η αγορά διχάστηκε.*

*Αχ οι κουτοί
πως ετοιμάζουμε κουτί
τον τάφο μας.
Χειροκροτούμε στα δημόσια
και στα κλειστά βρούμε
στο κοίταγμα
μιας γλαύκας.*

ΙΑΝΘΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ

ΜΕΛΕΤΕΣ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΛΒΟΥ

I. Κάθε εποχή έχει τα δικά της πολιτικά δράματα και τις δικές της ελπίδες για ένα καλλίτερο κόσμο. Έτσι και η εποχή που έζησε ο Άνδρέας Κάλβος (1792-1869) σηματοδοτήθηκε από τις εξαγγελίες και τα μηνύματα της Γαλλικής Έπανάστασης του 1789. Πράγματι, η επανάσταση αυτή έθεσε εν άμφιβόλω το δόγμα της ελέω Θεού Μοναρχίας και κατέστησε τον πολίτη το κέντρο κάθε πολιτικής και κοινωνικής εκδήλωσης. Ο φόβος της εξάπλωσης της Έπανάστασης σε πανευρωπαϊκό επίπεδο συνήσπισε τις παλαιές Μοναρχίες σε μιά συντηρητική *liga*, η οποία μετά την πτώση του Βοναπάρτη, υπό το όνομα της Ίερās Συμμαχίας, προσπάθησε να πνίξει κάθε φωνή ελευθερίας.

II. Είναι φανερό ότι ο Κάλβος, έχοντας ζήσει επί μακρόν στην Ευρώπη, έχει ήδη γίνει κοινωνός αυτού του επαναστατικού πνεύματος που σάρωνε την γηραιά ήπειρο απ' άκρου εις άκρον. Η απέλασή του από την Φλωρεντία, τον Άπρίλιο του 1821, για την συμμετοχή του στο κίνημα των *Καρμπονάρων* μάς έδραιώνει την πεποίθηση ότι συμεριζόταν τις νεοφανείες, για την εποχή εκείνη, ιδέες. Έτσι, δέν είναι καθόλου παράξενο πού τις μεταφέρει και μέσα στο ποιητικό του έργο.

III. Τῷ ὄντι, συχνά, η ποίησή του γίνεται έγερτήριο σάλπισμα κατά της τυραννίας. Στην ὠδή «Εἰς Θάνατον» (λβ' και λγ') παρουσιάζει τὰ σκῆπτρα τῶν ἡγεμόνων νά στάζουν ἀπό αἷμα και δάκρυα, τονίζοντας, ἀκόμη, ὅτι ἐπιβάλλονται στους λαούς με τὴ δεισιδαιμονία. Αὐτὸ εἶναι μιὰ εὐθεῖα βολή κατὰ τῆς πανίσχυρης, τότε, Ίερās Συμμαχίας. Στην ὠδή «Εἰς Μούσας» κάνει λόγο, πάλι, για τὴν ἀδικία με τὴν ὁποία κυβερνοῦν οἱ δυνάστες (ιβ'), ζητᾶ ἀπὸ τῆς Μοῦσης νά τοὺς συντρίψῃ (ιγ') και νά χαρίσουν τοὺς ἔμνους, τὴν εἰρήνη και τοὺς χρυσοὺς στεφάνους εἰς τοὺς δικαίους. Στὸ «Εἰς Ἀγαρηνοὺς» ἐπιπίπτει λαῦρος κατὰ τῶν τυράννων πού ἐπιζητοῦν ἔμνους και δοξαστικά (η' και θ'), ἐνῶ μόνοι ἄξιοι ἐπαίνου εἶναι οἱ εὐεργέτες τῶν ἀνθρώπων (θ'). Οἱ τυράννοι - ἡγεμόνες δέν γνωρίζουν τὴν ἀρετὴ, τὴν εὐσπλαχνία και τὴν δικαιοσύνη (ι'). Ἀντίθετα, εἶναι πάντα ὑπερφίαλοι, μεθυσμένοι ἀπὸ τὴν πρόσκαιρη δόξα τους και περιφρονοῦν τὸ δίκαιο και τὸν νόμο (ια'). Ἀρπάζουν τοὺς κόπους τῶν ὑπνκῶν τους (ιβ', ιγ', ιδ'), ἔχουν δικαίωμα ζωῆς και θανάτου ἐπ' αὐτῶν (ιζ' και ιη'), τοὺς ὀδηγοῦν σὲ ἀδικούς πολέμους χωρὶς λόγο (ιστ'), και συντρίβουν κάθε ἀπόπειρα ἀντίστασης με ὄλα τὰ μέσα καταστολῆς (ιθ' και κ'). Στην «Βρετανική Μοῦσα» ἀποκαλεῖ τοὺς βασιλεῖς ἀργούς, δηλαδή τεμπέληδες (ιε'), ἐνῶ στὸ «Εἰς Ψαρά» ὑποστηρίζει ὅτι ἡ γῆ θὰ δώσῃ ρόδα, ὅπως ὁ Παράδεισος, μόνον ὅταν βλαστήσῃ τὸ σκῆπτρο τῆς δικαιοσύνης, οἱ βασιλεῖς γίνονν φιλόανθρωποι και λατρευτοῦν ἡ ἀρετὴ και ὁ ἐλεύθερος Νόμος (ια' και ιβ'). Εἶναι φανερό ὅτι με τὴν ἔννοια «ἐλεύθερος νόμος» ὁ Κάλβος ἔννοεῖ τὸ Συνταγματικό κείμενο, προῖόν τῆς πρωτογενοῦς, ἐλευθέρως και ἀπεριορίστου Συντακτικῆς βουλήσεως τοῦ Κυρίαρχου Λαοῦ, πού ἀποτελεῖ τὴν βάση και τὸ στήριγμα ὄχι μόνο κάθε σύννομης πράξεως τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, ἀλλὰ και τὸ ἔρεισμα

κάθε νομικοῦ κανόνος ἤσσοнос τυπικῆς ἰσχύος. Στὴν ὠδὴ «Αἱ εὐχαί» θεωρεῖ ὅλους τοὺς βασιλεῖς τοῦ κόσμου κακοὺς (ε'), καταπιεστές (στ'), σκληροὺς γιὰ τὸν Λαὸ (ζ'), ἄρπαγες (η'). Ἀκόμη, τοὺς καταμαρτυρεῖ ὅτι κυβερνοῦν μὲ τὴν βία καὶ τὴν ἄγρια καταστολὴ (θ') καὶ ὅτι τείνουν εὐήκοον οὕς μόνο εἰς τὴν κολακεία (ι'). Τέλος, «εἰς τὴν Νίκη» τοὺς χαρακτηρίζει κενόδοξους καὶ αἰμοπότες (ιγ'). Γνήσιο τέκνο τῆς ἐποχῆς του ὁ Κάλβος ἐνστερνίσθηκε τὰ ιδεώδη τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης καὶ πολέμησε τὴν τυραννία καὶ τὴν πολιτικὴ καταπίεση. Ἐπειδὴ δέ, τὰ πράγματα ἀπὸ τότε δὲν ἔχουν ἀλλάξει κατὰ πολὺ, οἱ στίχοι τοῦ Κάλβου ἔχουν διαχρονικὴ ἀξία.

IV. Ἄς περάσουμε τώρα στὶς κοινωνικὲς του θέσεις. Ὁ Κάλβος πιστεύει στὴν φιλαλληλία, ὅπως ἐμφαίνεται στὸ λα' τῆς ὠδῆς «Εἰς Θάνατον», ὅπως ἐπίσης καὶ εἰς τὴν δίκαιη τιμωρία τῶν ἀδικούντων ἀπὸ τὸν Θεό, καθὼς δὲν διανοεῖται ὅτι τὸ ἔγκλημα μπορεῖ νὰ μείνῃ ἀτιμώρητο. Μάλιστα, στὸ «Εἰς Χίον» δέχεται αὐτὴ τὴν τιμωρία τῶν ἀδικοπραξιῶν (ιη') εἰς τὴν παρούσα ζωὴ εἴτε μὲ τὴν Θεόθεν ἀνταπόδοση τοῦ κακοῦ (ιθ', κ', κα'), εἴτε μὲ τὶς τύψεις συνειδήσεως τῶν ἀδικοπραγούντων (κγ'). Ἄλλὰ καὶ στὸ «Εἰς τὸν Προδότην» πιστεύει στὴν τιμωρία τοῦ κακοῦ ἀπὸ τὴν συνείδηση (ε') καὶ ἀπὸ τὸν Θεόν (ι'). Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμε καὶ εἰς τὰ «Ἐφαιστεία», ὅπου εἰς τὸ θ' προσδοκᾷ τὴν θεία δικαιοσύνη γιὰ τὶς ἄνομες πράξεις. Ἐνῶ στὸ «Εἰς Ἀγαρηνοὺς» τὸν συνέχει ὁ πόθος τῆς θείας δικαιοσύνης (γ') καὶ τῆς ἰσονομίας (ε'). Κατὰ τὰ λοιπά, στὸ «Εἰς Πάργαν» ὑμνεῖ τὴν ἀρετὴ, τὴν ἀγάπη, τὴν εὐσπλαχνία (β'), καὶ στὴν ὠδὴ «Εἰς τὴν Νίκη» (ιθ' καὶ κ') τιμᾷ τὴν μεγαλοψυχία πρὸς τὸν νικημένο ἐχθρό.

V. Ὁ Ἄνδρέας Κάλβος ὕμνησε τὴν ἐλευθερία. Ὅχι μόνον τὴν ἐθνικὴ καὶ τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν κρατικὴ ὑπόσταση τῆς χώρας μας, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴ. Ἐκεῖνη, δηλαδή, πὺ μεταβάλλει τοὺς ἄβουλους ὑπηκόους ἀπὸ παθητικούς δέκτες ἐντολῶν σὲ ἐνεργοὺς πολίτες, ἄξιους νὰ κυβερνήσουν καὶ νὰ κυβερνηθοῦν. Ὅμως, ὁ ἀγῶνας γιὰ τὸν ἐξανθρωπισμὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶχε νὰ κάνῃ πολὺ μακρὸ δρόμο, ἀκόμη. Καὶ θ' ἀργήσῃ νὰ ὀλοκληρωθῇ, παρὰ τὰ ὅποια βήματα προόδου, ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΑΜΑΘΟΥΝΤΑΣ

*Πάνω απ' τα ερείπια
Ανάμεσα σὲ σκόρπιες πέτρες
Ακρωτηριασμένα αγάλματα
Και θρύψαλα ἀπὸ λήκυθους ιερές
Κυκλάμινα περήφανα προβάλλουν*

*Ευδιαστοὶ νάκινθοι
Πολύχρωμες ανεμώνες
Για νὰ τονίσουν πως ἐδῶ
Σε πείσμα του θανάτου
Γεννιέται κι ἀνθίζει ἡ ζωὴ.*

ΜΙΜΗΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

Ο ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΓΝΙΔΟΣ

Σκοπός της αρχαιοελληνικής ποίησης είναι, ως επί το πολύ, η διδασκαλία της αρετής που οδηγεί στο μεγάλο και στο ύψηλο και στον εξανθρωπισμό του ανθρώπου. Μεταξύ των ποιητών της αρχαιότητας που με τον γνωμικό τους λόγο παρήγαγαν τον άνθρωπο προς το καλό είναι και ο Θεόγνης ο Μεγαρεύς (560-500 π.Χ.). Οί έλεγειες του είναι δείγμα κλασικό της οπτικής της ποίησης των προκλασικών χρόνων.

Ἡ ἄποψή του για τὴν διακυβέρνηση τῆς πόλης ἀπαντᾶται στοὺς κάτωθι στίχους:

*Πόλη καμμιὰ δὲν χάλασαν ἄνθρωποι μυαλωμένοι.
Μὰ σὰ θὰ στέρξουν οἱ κακοὶ τῆ βία τυφλά νὰ ἴσχοῦνε,
καὶ τὸν λαὸ καταγκρεμοῦν, πᾶν καὶ τὸ δίκιο δίνουν
στοὺς ἄδικους, νὰ κυβερνοῦν αὐτοὶ καὶ νὰ κερδίζουν,
πάει, μὴν ἐλπίζεις γιὰ πολὺ ἀτάραχη τὴν πόλη...*

Πιστεύει εἰς τὴν φιλία ὑπέρομετρα καὶ εἰδικότερα στὴν ὥρα τῆς δοκιμασίας τοῦ ἀνθρώπου:

*Ὁ μπιστεμένος κι ἄξιος σὲ κρίσιμη ὥρα φίλος
ζυγίζει πιὸ βαρύτερ' ἀπὸ μάλαμα κι ἀσήμη.*

Συνεχίζει δὲ συμβουλευὼν τὸν Κῦρνο διὰ τὴν σταθερότητα τῆς φιλίας γράφων:

*Ἄπο μικρὸ φταῖγμα μὴν πᾶς τὸν φίλο σου νὰ χάσης
Κῦρνε μου, πίστη δίνοντας σὲ σπιουνιές τῶν ἄλλων.
Ἄν, μὲ τοὺς φίλους που ἴσφαλαν, κάθε φορὰ θυμῶνῃς
σχέση δὲν θὰ ἴχες μ' ἄνθρωπο, φίλο δὲν θ' ἀξιωνόσουν.*

Ὁ ἄδικος πλοῦτος ἀποτελεῖ συχνὸ θέμα τῆς ποίησης τοῦ Θεόγνη καὶ προτιμᾷ τὴν ἐντιμὴ πενία ἀπὸ τὰ ἄνομα κέρδη:

*Κάλιο φτωχὸς καὶ τίμιος, Κῦρνε, παρὰ πλουτώντας
μ' ἄνομα κέρδη κι ἄδικα. Μέσα στὴ δικαιοσύνη
κρύβεται ἡ πᾶσα μὰ ἀρετὴ. Κι ὅποιος τὸ δίκιο θέλει
εἶν' ὁ σωστός κι ὁ τέλειος μέσα στοὺς ἄντρες ὅλους.*

Καὶ συνεχίζει τοὺς στίχους του πάνω στὸ ἴδιο θέμα μὲ τὸ κάτωθι ἐπίγραμμα:

*Μόνον τὸ δίκιο ν' ἀγαπᾶς, στὴν ἀρετὴ γυμνάσου
κι ἄτιμο κέρδος τὴν ψυχὴν ποτὲ μὴ σοῦ λυγίσῃ.*

Ἡ ἀντίθεσις τοῦ Θεόγνιδος ἀπέναντι στὴν ἀνθρώπινη ἀπληστία εἶναι κάθετη καὶ ἀνυποχώρητη καὶ αὐτὸ τὸ ἀποδεικνύει μὲ τοὺς παρακάτω, ἔστω καὶ καθ' ὑπερβολὴν, στίχους:

*Κι ἀπὸ τὴν πείνα πιότερους ἢ ἀχορταγία πεθαίνει,
ὄσους βουλοῦνται ν' ἀποχτήσουν πᾶν' ἀπ' ὅσα πρέπει.*

Τέλος διαπιστώνει ὅτι τὸ κακὸ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ τὸ κἀνῃ εὐκόλα ἐνῶ εἶναι δύσκολο νὰ μεταστρέψῃ τὸ κακὸ σὲ καλὸ. Πρᾶγμα τὸ ὁποῖο, δυστυχῶς, καταφαίνεται

ἐν τῆς καθημερινῆς ἐμπειρίας καὶ πρακτικῆς. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ παρακάτω στίχοι:

*Εὐκολο πού 'ναι τὸ κακὸ σ' ἄνθρωπο νὰ τὸ κάνης.
Τὸ δύσκολο 'ναι τὸ κακὸ πρὸς τὸ καλὸ ν' ἀλλάξης.*

Ἡ τοιοῦτου εἴδους γνωμικὴ ποίησις τοῦ Θεόγνιδος, πού ἄλλωστε δὲν εἶναι καὶ ἡ μοναδικὴ τῆς ἐποχῆς του, δείχνει τὸν προσήκοντα δρόμο τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου μέσῳ τοῦ ἐμμέτρου λόγου. Εἰδικῶς δὲ κατὰ τὸν Στ' π.Χ. αἰῶνα ὅπου ἡ βία, οἱ πόλεμοι καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀστάθεια κυριαρχοῦν.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Κ. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΗ

ΕΝΩΤΙΚΑ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1921 ΚΑΙ 1930

Οι Εκδόσεις Επιφανίου φέρνουν στο φως της δημοσιότητας δυο βαρυσήμαντα τεκμήρια της Κυπριακής ιστορίας σε δυο ογκώδεις τόμους μεγάλου σχήματος: Πρόκειται για την αναπαραγωγή σε φωτοσυνθετική παρουσίαση των ενωτικών δημοψηφισμάτων των ετών 1921 και 1930, με τα οποία ο Κυπριακός Ελληνισμός εξέφρασε ευθέως και ανεπιφυλάκτως τη θέλησή του να χειραφετηθεί πολιτικῶς ἀπὸ τὸ ἀποικιοκρατικὸ πολίτευμα καὶ νὰ ἐνωθεῖ με τὴν Ελλάδα. Το γεγονός ὅτι καὶ τὰ δυο δημοψηφίσματα ἀπερρίφθησαν ἀπὸ τὴν ἀποικιοκρατικὴ κυβέρνησι, οὐδαμῶς ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὴ μεγάλη ἱστορικὴ σημασία τους. Ἡ ἐκδόσι τῶν χιλίων περίπου ψηφισμάτων τῶν ἐνοριῶν τῶν ἀστικῶν κέντρων καὶ τῶν κωμοπόλεων καὶ χωριῶν τῆς νήσου εἶναι προϊόν μακροχρόνιας οργάνωσις καὶ ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ ἱστορικοῦ Θεόδωρου Παπαδόπουλλου με τὴν συνεργασία τῶν Τομάζου Μάου καὶ Χρῦσανθου Κυπριανοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐπεφορτίστηκαν με τὴν κατάρτιση τῶν ἐυρετηριακῶν πινάκων, ὅπου διευκρινίζονται οἱ ὑπογραφές οκτῶ καὶ πλέον χιλιάδων ἐπώνυμων Κυπρίων, ἀντιπροσώπων τῶν ἀστικῶν περιοχῶν καὶ τῶν κωμοπόλεων καὶ χωριῶν τῆς Κύπρου. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ δυο γενιές ἐπώνυμων Κυπρίων πού ὑπέγραψαν τὰ δημοψηφίσματα τῶν ἐτῶν 1921 καὶ 1930 συμπίπτουν ποσοτικῶς ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ, ἀλλὰ καὶ ἰδεολογικῶς ὡς πρὸς τὸ περιεχομένο τοῦ δημοψηφίσματος.

Τα Προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως, πού προτάσσονται καὶ στους δύο τόμους γιὰ διευκόλυνση τῆς ξεχωριστῆς χρήσις τῶν, περιλαμβάνουν ἀγνωστα ἐγγράφα καὶ κείμενα πού διευκρινίζουν τὶς πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὁ λαὸς προσέφυγε στὴ διεξαγωγὴ δημοψηφίσματος. Ὡς ἱστορικὰ τεκμήρια τὰ δυο δημοψηφίσματα ἀνατρέπουν τὴ διεστραμμένη εικόνα τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας τοῦ Κυπριακοῦ Ελληνισμοῦ πού διαμόρφωσε καὶ ἐπιχείρησε νὰ ἐπιβάλλει ἡ ἀποικιοκρατικὴ κυβέρνησι τῆς περιόδου τοῦ μεσοπολέμου.

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

[Αποσπάσματα από τα πρακτικά του Α' Παγκοσμίου Συνεδρίου Γυναικών, Σικάγο, 1893].

Τα πρακτικά του Α' Παγκοσμίου Συνεδρίου για την ισότητα της γυναίκας με τον άνδρα που έγινε στο Σικάγο των Η.Π.Α. τον Μάϊο του 1893 δημοσιεύθηκαν στις αρχές του 1895.

Η ημερήσια εφημερίδα της Αθήνας *Ακρόπολις*, στο φύλλο της στις 14-3-1895, κάνει εκτενέστατη αναφορά τόσο στο Συνέδριο όσο και στα πρακτικά που πρόσφατα είχαν εκδοθεί.

Εκείνο που μας καταπλήσσει είναι η πλήρης αποδοχή της εφημερίδας και των πολύ προηγμένων ακόμη και σήμερα αντιλήψεων γύρω από ορισμένες θέσεις των συνέδρων, όπως π.χ. η ισότιμη συμμετοχή στην ιερωσύνη.

Αξίζει όμως να παραθέσουμε μερικά αποσπάσματα από τη δισέλιδη καταχώριση της εφημερίδας, διατηρώντας τη σύνταξη και την ορθογραφία.

«Εδημοσιεύθησαν εν Σικάγω τα πρακτικά του Παγκοσμίου Συνεδρίου των γυναικών του 1893. Ενθυμείσθε τι ήτο το Συνέδριον τούτο και πώς παρεσκευάσθη. Γυναίκες εδραίως εχέφρονες, κατέχουσαι κοινωνικήν θέσιν, ήτις έθετεν αυτάς υπεράνω των συνήθων υπερμάχων των δικαίων της γυναικός, ανέλαβον να συναγάγουν εις Σικάγον επ' ευκαιρία της Παγκοσμίου εκθέσεως, γυναικας όλων των χωρών της γης, αίτινες θα εξέθετον οποία τις εν τη χώρα αυτής υπέρ της γυναικός κίνησις, τι αύτη αξιόι και τα μέσα προς επιτυχίαν του επιδιωκόμενο σκοπού.

Εν Βερολίνω, εν Λονδίνω, εν Βρυξέλλαις, εν Παρισίοις εθεάθη γυνή ευειδής, κομψοτάτη την περιβολήν, πεπαιδευμένη, εύγλωττος, επί πλέον δε ούτε γελοία ούτε προσποιημένη, η κυρία Μαϊκ Ράϊτ Σέβαλλ ήτις εξέθηκεν τον σκοπόν του Συνεδρίου θαυμασιώτατα και ήτις κατώρθωσεν να συναθροίσει περί εαυτήν αριθμόν των γυναικών διά να ομιλήσουν εν ονόματι του εαυτών φύλου και του εαυτών έθνους. Εν Γερμανία η αυτοκράτειρα έλαβεν υπό την προστασίαν της την ιδέαν του Συνεδρίου. Εν Αγγλία προσεχώρησαν δέσποινα οία η λαίδη Κάρλις, η λαίδη Αβερδών, η λαίδη Σόμερσετ κ.α.

Η Ελβετία, το Βέλγιον, η Ρωσία, η Σκαδιναβία και άλλα χώροι εν αις και η Ελλάς έσχον τας εαυτών αντιπροσώπους ούτως ώστε κατά Μάϊον 1893 το Συνέδριον περιελάμβανεν πράγματι θήλεις πληρεξουσίους πάντων των εθνών». Ο αρθρογράφος της εφημερίδας αναφέρει σαν αξιοσημείωτες λεπτομέρειες ότι οι γυναίκες σύνεδροι ήσαν «αληθώς γυναίκες» δηλ. είχαν τη γυναικεία χάρη και κομψότητα και δεν ήσαν «άκιληροι της φύσεως επιθυμούσαι να επωφεληθούν του υπέρ της γυναικός ρεύματος».

Πρόεδρος του Συνεδρίου η κ. Πάλμερ. Τα πρακτικά εκδόθηκαν σε δυο μεγάλους τόμους, τους οποίους ασφαλώς είχε διαβάσει ο δημοσιογράφος της εφημερίδας και σημειώνει ότι: «*Αι μεταρρυθμίστριαι διεκρίθησαν δια της μετριότητος των διεκδικήσεών των και της ανεπιλήπτου όλως γλώσσης των*». Δηλαδή διατυπωμένες οι διεκδικήσεις με ύφος σοβαρό και όχι προκλητικό.

Μέσα στις εκατοντάδες των ανακοινώσεων ο δημοσιογράφος αναφέρει αυτές που του προκάλεσαν ιδιαίτερη εντύπωση.

Αναφέρει απόσπασμα από εισήγηση αμερικανίδας συνέδρου «*Μολονότι φιλοδοξούμεν δράσιν και ιδέας ανδρικής, εννοούμεν πολύ καλά ότι η πολλή εξανδρίκειυσις δεν θα ήτο το καταλληλότερον μέσον προς την κατάκτησιν ψήφων*».

Ο ίδιος δημοσιογράφος προσθέτει «*ηδυνήθησαν να μη προσλάβουσι ύφος σοφολογιοτατίστικον έτσι θέλουν να μην έχουν και πάρα πολύ αγορίστικην την όλην συμπεριφοράν*».

Ανεφέρουν ότι επιζητούν την ισότητα χωρίς να επιδιώκουν να εξομοιωθούν με τον άνδρα. Απόσπασμα από την εισήγηση που αναφέρεται στα της λατρείας:

«*Πρέπει να ανοίξη την θύραν εις τι τρυφερότερον το οποίον θα επιτρέπει εις τους πιστούς να λατρεύουν τον Θεόν υπό τας δύο αυτού όψεις. Την θύραν ταύτην μόνον η γυνή θ' ανοίξη και προς τούτο δέον να υψωθεί εις τας τιμάς της θείας λειτουργίας...*». Ο δημοσιογράφος προσθέτει «*το επιχείρημα σας φαίνεται πειστικόν;*» και απαντά: «*Ούτε και εις ημάς*». Και κλείνει το μακροσκελέστατο άρθρο της η εφημερίδα με τη σκέψη στο μέλλον:

«*Υπολείπεται το ζήτημα αν αυταί αύται αι γυναίκες δεν θα ενθυμούνται μετά πόθου τον καιρόν καθ' ον ηρκούντο λατρευόμεναι, βασιλεύουσαι και ουχί κυβερνώσαι, πείθουσαι και όχι πειθαναγκάζουσαι*».

Εκατό χρόνια πορείας κι ακόμη δεν φθάσαμε γιατί στο δρόμο λοξοδρομήσαμε. Δεν μας αρέσει το βασιλεύουσαι, προτιμούμε τη συγκυβέρνηση για την οποία όμως πρέπει να διαθέτουμε τα κατάλληλα εφόδια, που δεν είναι άλλα από την εργασία, τη συνέπεια και τη γνώση των ικανοτήτων μας, των πραγματικών και όχι αυτών που φανταζόμαστε.

ΔΡ. ΣΕΒΑΣΤΗ ΧΑΒΙΑΡΑ-ΚΑΡΑΧΑΛΟΥ,
Οφθαλμίατρος, Ιστορικός της Ιατρικής

«ΣΕΛΙΔΕΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ 1224-2002»

Στην οικία του πρέσβη της Ιταλίας στην Κύπρο κ. Gherardo La Francesca πραγματοποιήθηκε την Τετάρτη, 4 Φεβρουαρίου, η παρουσίαση του βιβλίου του κυρίου Γιώργου Χατζηκωστή, «Σελίδες ιταλικής ποίησης».

Το βιβλίο, το οποίο παρουσίασε ο ίδιος ο πρέσβης σε μια σεμνή τελετή, περιλαμβάνει 86 ποιήματα 44 Ιταλών ποιητών, οι οποίοι εκπροσωπούν μακριά

ποιητική δημιουργία 800 χρόνων (1224-2002), από το τέλος του Μεσαίωνα ως τις μέρες μας. Το βιβλίο, μια πολύ κομψή έκδοση με τη χορηγία των Πολιτιστικών Υπηρεσιών του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, περιέχει αντιπροσωπευτικά κείμενα μεγάλων ποιητών, όπως ο Δάντης, ο Πετράρχης, ο Τορκουάτο Τάσσο, ο Μαρίνο και από τα νεότερα χρόνια των Foscolo, Leopardi, Carducci, D' Annunzio και άλλων.

Στην παρουσίαση παρευρέθησαν ο κυβερνητικός εκπρόσωπος Κύπρος Χρυσοστομίδης, εκπρόσωποι του Υπουργείου Παιδείας, λογοτέχνες, πανεπιστημιακοί και άνθρωποι των γραμμών. Αντιπροσωπευτικά ποιήματα απήγγειλαν στην Ιταλική ο πρέσβης κ. Francesca και στην Ελληνική ο κ. Χατζηκωστής.

Ένα αντιπροσωπευτικό ποίημα του Salvatore Quasimodo (1901-1968) με έντονο το αίσθημα της εγκατάλειψης, της φθοράς, της ματαιότητας, αποτέλεσμα των παγκοσμίων πολέμων, είναι το «Μιλάνο, Αύγουστος 1943», που ακολουθεί.

ΜΙΛΑΝΟ, ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1943

*Άδικα ψάχνεις μέσα στη σκόνη,
δύστυχο χέρι, η πόλη είναι νεκρή.
Είναι νεκρή: ακούστηκε το τελευταίο βουητό
πάνω στην καρδιά του Καναλιού. Και τ' αηδόνι
έχει πέσει ψηλά από την κεραία του μοναστηριού,
όπου τραγούδαγε πριν απ' τη δύση.
Μη σκάβετε πηγάρια στις αυλές:
οι ζωντανοί δεν διψούν πια.
Μην αγγίζετε τους νεκρούς, τόσο ματωμένους,
τόσο τυμπανιασμένους:
αφήστε τους, εκεί μέσα στα σπίτια τους:
η πόλη είναι νεκρή, είναι νεκρή.*

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Γιώργου Χριστογιάννη - «Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία», Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2002

Ο συγγραφέας του βιβλίου είναι γνωστός στους παλαιότερους Κυπρίους, γιατί υπηρέτησε στο νησί ως διπλωμάτης από το 1964 ως το 1967, περίοδο κατά την οποία συνεργάστηκε με το περιοδικό *Πνευματική Κύπρος*, στο οποίο δημοσίευσε διήγημα, μελέτη, ποιήματα, ταξιδιωτικά και σχέδια. Δεν μας προκάλεσε, λοιπόν, έκπληξη όταν διαβάσαμε στο εργογραφικό σημείωμα που συνοδεύει την παρούσα έκδοση ότι έχει στο ενεργητικό του συλλογές ποιημάτων και διηγημάτων, καθώς και μεταφράσεις και ότι το βιβλίο του *Στο Ηφαίστειο των Βαλκανίων* τιμήθηκε το 2000 με βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών.

Στη διπλωματική του σταδιοδρομία ο Χριστογιάννης υπηρέτησε και ως πρέσβης σε διάφορες χώρες, αλλά και ως προϊστάμενος της διεύθυνσης απόδημου ελληνισμού στο Υπουργείο Εξωτερικών, πράγμα που του πρόσφερε τη δυνατότητα να έχει άμεσες και χρήσιμες εμπειρίες γύρω από την έμπρακτη άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας, τις οποίες, όπως ήταν φυσικό, χρησιμοποίησε μαζί με τη σφαιρική θεωρητική κατάρτισή του, κατά τη διδασκαλία του μαθήματος της πολιτιστικής διπλωματίας στη Διπλωματική Ακαδημία του ελληνικού Υπουργείου των Εξωτερικών.

Το βιβλίο *Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία* είναι πρωτοποριακό για τα ελληνικά δεδομένα, αφού και στη διεθνή ακόμη βιβλιογραφία το θέμα πολιτιστική διπλωματία (*cultural diplomacy*) είναι καινούριο και μόλις τα τελευταία χρόνια άρχισαν να βλέπουν το φως σε μερικές πιο προηγμένες στον τομέα αυτόν χώρες (π.χ. Γαλλία, Γερμανία, Αγγλία, Η.Π.Α.) και στο πλαίσιο διεθνών οργανισμών (της Ουνέσκο και του Συμβουλίου της Ευρώπης) εκδόσεις, που προσφέρουν συστηματοποιημένα σχετικές έννοιες, γνώσεις και πρακτικές ή που καταπιάνονται με προβληματισμούς γύρω από τη σημασία και τους τρόπους άσκησης της πολιτικής αυτής.

Όπως γράφει στον πρόλόγό του ο συγγραφέας, το βιβλίο έχει το χαρακτήρα εγχειριδίου, αφού σ' αυτό συγκεντρώθηκε η ύλη που δίδαξε στην Διπλωματική Ακαδημία και η οποία αποσκοπούσε στο να προσφέρει στους υποψήφιους διπλωμάτες το θεωρητικό υπόβαθρο, αλλά κυρίως γνώσεις για την άσκηση της πολιτικής αυτής σε πρακτικό επίπεδο υπό διμερή μορφή (διακρατικές συμφωνίες) και πολυμερή μορφή (Ουνέσκο, Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Ένωση).

Το βιβλίο είναι δομημένο κατά τέτοιο τρόπο ώστε να προσφέρει στην αρχή, τόσο με τον πρόλογο του υπουργού εξωτερικών Γιώργου Παπανδρέου όσο και με τα πρώτα οκτώ κεφάλαια, την προβληματική γύρω από τον πολιτισμό και τη διπλωματία που αποβλέπει στην προώθησή του, δηλαδή τα συστατικά του στοιχία, τους παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωσή του, την παγκοσμιοποίηση, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και τη σχέση της διπλωματίας με αυτά και τη σχέση της πολιτιστικής διπλωματίας με το διεθνές εμπόριο. Τα υπόλοιπα κεφάλαια είναι αφιερωμένα ειδικά στην ελληνική πολιτιστική διπλωματία ή εξωτερική πολιτιστική πολιτική, η οποία επιδιώκει να προβάλλει στο εξωτερικό τις ελληνικές πολιτιστικές αξίες και επιτεύξεις και να ενισχύσει την πολιτιστική συνεργασία με άλλες χώρες συμβάλλοντας έτσι στην αλληλογνωριμία και αλληλοκατανόηση των λαών και κατ' επέκταση στη δημιουργία κλίματος που μπορεί να συντελέσει στην παγκόσμια ειρήνη και ευημερία. Συγκεκριμένα, στο δεύτερο μέρος γίνεται αναφορά αφ' ενός στις αρμοδιότητες του Υπουργείου Εξωτερικών, στο Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού, στη Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, στα Πνευματικά Ιδρύματα ελληνικού ενδιαφέροντος στο εξωτερικό και αφ' ετέρου σε θέματα, όπως φιλέλληνες, μισέλληνες και ελληνοστές, τις ρίζες του νεοελληνικού πολιτισμού, τα ιδεολογικά ρεύματα και το γλωσσικό ζήτημα στη νεότερη Ελλάδα. Τέλος, σε παράρτημα παρατίθεται κατάλογος εδρών και τμημάτων νεοελληνικών σπουδών σε πανεπιστήμια του εξωτερικού.

Το βιβλίο είναι σίγουρα πολύ χρήσιμο για διπλωμάτες και όσους ασκούν πολιτιστική πολιτική, μπορεί όμως μερικά τουλάχιστο κεφάλαιά του να διαβαστούν με ενδιαφέρον και από πρόσωπα με πνευματικές ανησυχίες που νοιάζονται για τον πολιτισμό μας και τη μοίρα του ελληνισμού. Από τα πιο σημαντικά, κατά τη γνώμη μου, κεφάλαια όχι μόνο για τις γνώσεις που προσφέρουν, αλλά κυρίως για τον προβληματισμό που μπορούν να προκαλέσουν είναι τα κεφάλαια Μαζική Κουλτούρα (σ. 43-50), Σύγκρουση Πολιτισμών-Παγκοσμιοποίηση (σ. 55-64) και Φιλέλληνες-Μισέλληνες-Ελληνοστές (σ. 141-161).

Θα ήθελα να κλείσω το σύντομο αυτό σημειώμά μου επισημαίνοντας ότι η αγάπη του συγγραφέα προς την Κύπρο εκδηλώνεται συμβολικά με την παράθεση του λογότυπου του

περιοδικού *Πνευματική Κύπρος* στη σελίδα του ψευδότιτλου, αλλά και ουσιαστικά με την αναφορά στο νησί, μαζί με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και το Άγιο Όρος, στο κεφάλαιο «Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία». Υπογραμμίζει ιδιαίτερα το γεγονός ότι παρέμεινε ελληνικό για τριετήμισι χιλιάδες χρόνια παρά τις τραγικές συνθήκες μέσα στις οποίες έζησε. Θυμάται τα χρόνια που υπηρέτησε εδώ κι εκφράζει την πίστη πως, ανεξάρτητα από τις όποιες εξελίξεις στο Κυπριακό, η συνεργασία Ελλάδας-Κύπρου στον εκπαιδευτικό και πολιτιστικό τομέα πρέπει να κατοχυρωθεί και διευρυνθεί. Δεν είχε, λοιπόν, άδικο ο Χρυσάνθης όταν αποχαιρετώντας τον Χριστογιάννη που έφευγε από την Κύπρο για άλλο πόστο έγραφε στο σχετικό ποίημά του (1 Σεπτεμβρίου 1967) «Καλό ταξίδι σου, αδερφέ των άλλων ημερών μας./η μνήμη σου θα ευδοκίμει το φως, το γιασεμί/και τις ευχές./... και να μας αγαπάς...

ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

Ερατοσθένη Γ. Καψωμένου - «Αναζητώντας το Χαμένο Ευρωπαϊκό Πολιτισμό», Αθήνα, Πατάκης, 2003

Είχα τελευταία την τύχη να πέσει στα χέρια μου ένα βιβλίο από εκείνα που δεν είναι από τα πιο ευκολοδιάβαστα, που όμως σε αποζημιώνουν για τον κόπο σου με μια πνευματική ικανοποίηση που δεν εξατιμίζεται μόλις κλείσεις το βιβλίο, αλλά κρατά και κρατά, όπως συμβαίνει με τα έργα εκείνα, τα οποία δεν σε γεμίζουν με γνώσεις μόνο, αλλά κυρίως σε ωθούν να σκεφτείς, να προβληματιστείς και μάλιστα για ουσιασθή θέματα της ζωής, της ιστορίας και του πολιτισμού. Αυτό συμβαίνει με το βιβλίο του καθηγητή της Νέας Ελληνικής Φιλολογίας και Θεωρίας της Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων Ερατοσθένη Καψωμένου *Αναζητώντας το Χαμένο Ευρωπαϊκό Πολιτισμό*.

Το βιβλίο είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον, γιατί είναι σύγχρονο, ύστερα γιατί καταπιάνεται με τη νεοελληνική λογοτεχνία και ειδικότερα την ποίηση, με ένα τρόπο που αγγίζει τον πυρήνα της ουσίας στα ποιητικά δημιουργήματα που εξετάζονται και τρίτο γιατί η προβληματική του στηρίζεται με επάρκεια σ' ολόκληρο το σώμα της ποίησης από το δημοτικό τραγούδι ίσαμε τις μέρες μας.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή. Γιατί το βιβλίο είναι σύγχρονο; Απλούστατα γιατί καταπιάνεται με ένα θέμα που αφορά στην πολιτιστική φυσιογνωμία της ενωμένης Ευρώπης και στο ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η ελληνική πολιτιστική παράδοση σε ένα κοινό κοσμοθεωρητικό όραμα της Ευρώπης. Ποιες με άλλα λόγια θα είναι οι αξίες και τα πρότυπα του Ευρωπαίου και αν υπάρχουν αξίες και κοσμοθεωρητικά σχήματα στη δική μας παράδοση που να έχουν σημασία για την Ευρώπη ίσως και παγκόσμια και που να μπορούν ενδεχομένως να συμβάλουν στον κοινό ευρωπαϊκό πολιτισμό.

Η απάντηση στο ερώτημα προϋποθέτει ότι είναι δυνατό να εντοπιστεί, φωτιστεί και περιγραφεί το εντόπιο πολιτισμικό σύστημα και οι συνιστώσες του, πράγμα που αποτελεί τον κύριο στόχο του βιβλίου. Η ανίχνευση του συστήματος αυτού και των βασικών γνωρισμάτων που το χαρακτηρίζουν επιδιώκεται από το συγγραφέα μέσα από τη λογοτεχνία και ειδικότερα την ποίηση, γιατί στη λογοτεχνία αποτυπώνονται ή καλύτερα αντικαθρεφτίζονται οι αξίες, οι ιδέες και τα αιτήματα που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία. Είναι, τέλος, σημαντικό για την αξία του βιβλίου - και πρέπει ιδιαίτερα να τονιστεί - ότι η έρευνα επιχειρείται και τεκμηριώνεται μέσα από ένα ευρύτατο φάσμα παραγωγής ποιητικής που έχει ως αφετηρία το δημοτικό τραγούδι και τέρμα το σήμερα.

Χρησιμοποιώντας για την ανίχνευση ως τυπολογικά κριτήρια και εργαλεία τις σχέσεις φύση-πολιτισμός, άτομο-κοινωνία, ανταγωνισμός-ενότητα και ορθολογισμός-μυστικισμός ερευνά πώς οι διπολικές αυτές σχέσεις γίνονται αντιληπτές. Και τούτο, όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας, γιατί ο τρόπος κατανόησης αυτών των σχέσεων (π.χ. ως διχοτομίας ή αντίθεσης ή ταυτότητας) αποκαλύπτει θεμελιώδεις αξιοκρατικούς κοσμοθεωρητικούς και βιοθεωρητικούς κώδικες, οι οποίοι - καθώς επανέρχονται ταυτόσημοι μέσα στους ποιητικούς μύθους - προσφέρουν το πλαίσιο μιας κυρίαρχης ποιητικής και πολιτιστικής παράδοσης.

Μέσα στα κείμενα του Σολωμού, του Παλαμά, του Σικελιανού, του Σεφέρη, του Ελύτη, του Λειβαδίτη, του Ρίτσου και ποιητών της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, ακόμα και του Κάλβου και του Καβάφη, και με την επίρρωση θεωρητικών κειμένων του Ελύτη, ο οποίος αναδεικνύεται ως ο πρώτος θεωρητικός του νεοελληνικού πολιτισμού, ο καθηγητής Καψωμένος καταλήγει ότι τα πιο κάτω γνωρίσματα διακρίνουν και χαρακτηρίζουν τη νεοελληνική κουλτούρα:

- α. η ισορροπία του πολιτισμού με τη φύση που εξασφαλίζει την αρμονική συμβίωση όλων των όντων και την ανάδειξη του ανθρώπου ως υπεύθυνου παράγοντα μέσα στο Σύμπαν,
- β. η ισοτιμία μεταξύ φυσικών και ηθικών αξιών, από την οποία πηγάζει η αγιότητα των αισθήσεων και κατ' επέκταση η κατάφαση των ζωικών αξιών,
- γ. η ταύτιση του αγαθού με το κάλλος, που σημαίνει πως η φύση γίνεται αντιληπτή ως επίγειος παράδεισος,
- δ. η εγκοσμίωση των μεταφυσικών αξιών, που αποκαθιστά την ενότητα υλικού και πνευματικού κόσμου,
- ε. η σύνθεση ορθολογισμού-μυστικισμού,
- στ. η υπέρβαση της αντίθεσης μεταξύ ατόμου και κοινωνίας που συντελεί στην αλληλεγγύη και συναδέλφωση των λαών,
- ζ. η συνύπαρξη των αντιθέτων, πράγμα που ακυρώνει το φανατισμό και τη μισαλλοδοξία.

Πιστεύω πως οι πιο πάνω πυρηνικές σχέσεις και αξιολογικά πρότυπα που στο βιβλίο αναλύονται και τεκμηριώνονται με πλήθος παραδείγματα δίνουν σίγουρα απάντηση στο ζητούμενο που από την αρχή έθεσε ο συγγραφέας για τα στοιχεία, δηλαδή, που μπορεί να προσφέρει ο νεοελληνικός πολιτισμός στον κοινό ευρωπαϊκό πολιτισμό, που εκ των πραγμάτων δεν θα είναι μονοσήμαντος, αλλά θα συνθέτει τις επί μέρους συμβολές και των άλλων ευρωπαϊκών λαών και εθνικών ομάδων, έτσι που ουσιαστικά να αποτελεί ένα σύστημα πολιτισμικών συστημάτων.

Πέρα όμως απ' αυτό, οι σχέσεις αυτές μπορούν να αποτελέσουν και ένα χρήσιμο εργαλείο μεθοδολογικό για το μελετητή της λογοτεχνίας μας, ώστε να υπερβαίνει την επιφάνεια, να εισχωρεί στο βάθος των πραγμάτων και να αναδεικνύει τις ουσιαστικές ιδεολογικές και αξιολογικές δομές της.

ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

Πασχάλη Μ. Κιτρομιλίδη - *Κυπριακή Λογιοσύνη (1571-1878). Προσωπογραφική θεώρηση. Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου [Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, XLIII], Λευκωσία 2002, σελ. 315.*

«Μνημεία γὰρ ἐν σκότει οὐκ ἐν δίκη πρὸ αἰῶνων κείμενα,
ἤδη τοῦ φωτός ἀξιοθέντα, φωνὴν αἴρουσι!»

Προβλήματα, κενά και ανασχές της έρευνας σωρεύνονται δεκαετίες και ταλανίζουν τον ερευνητή των κυπριολογικών θεμάτων. Προκαλούν ερωτηματικά ιδίως όσον αφορά την παρουσία και την ιστορία της Κυπριακής Λογιοσύνης: Στο διάστημα των τριών αιώνων από την ολοκλήρωση της οθωμανικής κατάκτησης (1571) έως την παραχώρηση της Κύπρου στους Βρετανούς (1878) υπάρχουν λόγιοι ανάμεσα στον πληθυσμό της κατεχόμενης Κύπρου και στην κυπριακή διασπορά; Ποιο είναι το περιεχόμενο της έννοιας κυπριακή λογιοσύνη, ποιο είναι το κριτήριο για την ένταξη λογίων σ' αυτήν και σε ποιο - τοπικό ή ευρύτερο ευρωπαϊκό - ορίζοντα προσλήψουν και δραστηριοτήτων κινούνται αυτοί οι λόγιοι;

Πρόκειται για κρίσιμα ερωτήματα που συνθέτουν τα βασικά σημεία του πλαισίου ανάπτυξης των υποθέσεων εργασίας και της έρευνας του Πασχάλη Μ. Κιτρομιλίδη στην κρινόμενη έκδοση. Βεβαίως, είναι γνωστή σε όσους ασχολούνται με τη μελέτη της κοινωνικής ιστορίας, της πνευματικής ζωής και της ιστορίας του πολιτισμού στην Κύπρο, η έλλειψη ειδικών συμβουλευτικών έργων αναφοράς (*instrumenta studiorum*, *Reference books*), ιδίως για τη νεότερη και σύγχρονη εποχή. Εξάλλου, η συγκέντρωση υλικού περί την διανοητική ιστορία της Κύπρου παρέμεινε έως σήμερα επαχθής διαδικασία: συνέτειναν σ' αυτό οι ιστορικές και πολιτικές περιπέτειες που έθεσαν σε δοκιμασία τον τόπο, τους ανθρώπους, την επιστημονική ανάπτυξη. Επακόλουθο αυτών οι αρχειακές καταστροφές, η διασπορά που επισυνέβη στις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές της ιστορίας, ίσως και η δυσλειτουργία ανεπαρκών, και ποδηγετούμενων θεσμών. Αρνητικά δεδομένα συσσωρεύσαν ανακρίβειες, σφάλματα, ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες ή επιπόλαιες γνώσεις (ιδίως σε φιλόδοξες μονογραφίες αλλά και σε πολύτομες εκλαϊκευτικές σπουδαιοφανείς εκδόσεις). Είναι παρόντα δίπλα στα σοβαρά κενά που παρουσιάζει η υποδομή των βιβλιοθηκών και των ερευνητικών μονάδων της Κύπρου στα προγενέστερα και στα κοντινά μας χρόνια.

Η αντιμετώπιση αυτών των ανασχετικών για την έρευνα παραγόντων ήταν και είναι αιτούμενο από τα χρόνια που εκδίδεται η θεμελιώδης κυπριολογική σπουδή του Αθανασίου Σακελλαρίου *Τα Κυπριακά* (α' έκδοση 1854-1868, β' εκδ. 1890-91). Ο Κλήμης Καρναπάς εισηγείται το 1904 μια πρώτη καταγραφή της κυπριακής γραμματολογίας. Ως προβληματισμός εκτίθεται συστηματικά ήδη από τον Ιωάννη Συκουτρή στα 1922. Αίτημα που οι συνθήκες δεν επέτρεψαν να ικανοποιηθεί από τις φιλότιμες συμβολές των Λοΐζου Φιλίππου, Ιερώνυμου Περισιτιάνη (1930), Νεοκλή Γ. Κυριαζή (1935) έως τη σύγχρονη απόπειρα του Λεύκιου Ζαφειρίου (1991), την εισαγωγική συνοπτική κριτική επισκόπηση στο υλικό για τη γηγενή και τη διεθνή κυπριολογική έρευνα από τους Π.Μ. Κιτρομιλίδη και Μάριο Λ. Ευρυβιάδη (1995), και τις επιμέρους συμβολές των Θεοδώρου Παπαδοπούλλου, Gilles Grivaud (1995-96)².

Το κενό αναλαμβάνει να καλύψει με δεκαετή συστηματική εργασία στα πλαίσια ερευνητικού προγράμματος του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών της Κύπρου ο ακάματος ερευνητής του Νέου Ελληνισμού και του Διαφωτισμού Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών και Διευθυντής του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Αξιοποιεί πορίσματα δικών του μελετών και ξένων και τελικά συγκροτεί με συστηματικότητα το πόνημα *Κυπριακή Λογιοσύνη*. Αλλά και αυτό ως αντανάκλαση των προαναφερθέντων προβλημάτων δεν ενισχύθηκε με πρωτογενή υλικά τεκμηρίωσης από κυπριακές βιβλιοθήκες.

Στο έργο *Κυπριακή λογιοσύνη* ο συγγραφέας επιχειρεί επιτυχώς να υπερβεί, τόσο από την άποψη της μεθόδου όσο και του περιεχομένου, τα στενά φιλολογικά πλαίσια. Με μια νέα προοπτική τοποθετείται απέναντι στα παλιά προβλήματα και φιλοδοξεί να περιορίσει τα χάσματα και τα ερωτηματικά, να δώσει απαντήσεις σε θέματα στα οποία η ιστορία των ιδεών και του πολιτισμού αδυνατεί να απαλείψει απορίες ή να συμπληρώσει κενές σελίδες.

Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο σχετικά αυτοτελή μέρη, στα οποία ο συγγραφέας, με την αποδοχή της πρακτικής των τεκμηρίων, στοχεύει να στοιχειοθετήσει τη συνεχή παρουσία και δράση της κυπριακής λογιοσύνης: παρακολουθεί στη διάρκεια τριών εθνολογικά κρίσιμων για τον Ελληνισμό αιώνων την οργανική ένταξή της στον ελληνικό πνευματικό ορίζοντα και στην «Ορθόδοξη Κοινοπολιτεία» της Ανατολικής Ευρώπης, Βαλκανικής, Μικράς Ασίας και Μέσης Ανατολής. Συνυπολογίζει, επίσης, λογίους φραγκικής ή βενετικής καταγωγής που στις ιστορικές επαφές και προσμείξεις προσκολλώνται στην ελληνική πολιτισμική συνιστώσα και την κυπριακή «τοπικότητα»: παρουσιάζει τις λιγοστές μεμονωμένες αποκλίσεις λογίων κληρικών προς διαφορετική χριστιανική ένταξη, οι οποίες παρεισδύουν στα επάλληλα πολιτισμικά στρώματα της κυπριακής κοινωνίας.

Το πρώτο μέρος (σσ. 25 - 62) περιέχει την *Εισαγωγή* με ερμηνευτικούς προβληματισμούς και μεθοδολογικές επεξηγήσεις, ενώ στο δεύτερο μέρος (σσ. 63-273) παρατίθενται με αλφαβητική σειρά τα λήμματα της προσωπογραφίας των λογίων και τα ευρήματα.

Ειδικότερα, το πρώτο μέρος περιλαμβάνει τα πέντε τμήματα της εκτενούς και τεκμηριωμένης *Εισαγωγής*: αναλύονται όροι, ζητήματα και χρονικοί προσδιορισμοί του πεδίου της έρευνας με τον πολυσήμαντο τίτλο «*Η των ονομάτων επίσκεψις*»: εκτίθενται «*Μεθοδολογικές αποσαφηνίσεις*» κοινωνιολογικής και ιστορικής αφόρμησης για την προσωπογραφική θεώρηση και τη συγκρότηση της κυπριακής πνευματικής ιστορίας. Στο τμήμα «*Το κεκτημένο της έρευνας*» προσεγγίζονται κριτικά οι γραμματολογικές και ιστοριογραφικές επισκοπήσεις του πνευματικού ελληνισμού της οθωμανικής περιόδου στην ελλαδική επικράτεια και στην Κύπρο, ιδίως το έργο του Λ. Φιλίππου (1930). Στη συνέχεια, ο συγγραφέας διεξέρχεται «*Προβλήματα και αιτήματα της προσωπογραφίας*» που εστιάζονται κυρίως στα ελλείποντα στοιχεία για τους αγνοημένους και «άγνωστους» από άλλες πηγές Κύπριους λογίους, στην ένταξη μη Κυπρίων στο σώμα της λογιοσύνης, στα θρυλούμενα έργα και την ταύτιση ορισμένων έργων και δημιουργών.

Εισηγείται, χωρίς να διστάζει μπροστά σε ενδεχόμενες αντιδράσεις, την «Περιοδολόγηση της κυπριακής διανοητικής ζωής» με ένα σχήμα που, κατά τη γνώμη του, συμβάλλει στην αποφυγή ανιστορικών αποτιμήσεων αυτής. Έτσι, σε ένα σύντομο διάγραμμα της ανέλιξης των πνευματικών διεργασιών στην Κύπρο εξετάζεται ως μερικότερη ιστορικά συναρθρωμένη περιοχή «Η 'χαμένη' Αναγέννηση» του κυπριακού 16ου αι. με τη δημιουργική όσμωση των πολιτισμών· στην ενότητα «Πνευματική ζωή και διασπορά» τονίζεται η σημαντική παρουσία και οι επιδόσεις συγγραφέων μετά την κατάκτηση του 1571 και σ' όλον τον 17ο αι., όπως ο Στέφανος Λουξινιανός, οι Λαυρέντιος Αγιοσαββίτης, Νεκτάριος Σιναΐτης και άλλοι Αγιοταφίτες και Σιναΐτες μοναχοί.

Το αντικείμενο της επόμενης ενότητας «Οι επίγονοι της διασποράς» στη Δύση συνδέεται με τον εγκοινωνισμό των Κυπρίων στα ευρωπαϊκά πολιτισμικά και κοινωνικά πλαίσια. Αυτός συντελείται κυρίως μέσω θεσμών εκπαιδευτικών (Ρώμης, Βενετίας, Πάδοβας κ.ά) που διαμορφώνουν και, ταυτόχρονα, αποπνέουν το κλίμα του 17ου αι., μέσα στις θρησκευτικές - εξουσιαστικές συγκρούσεις και επιδράσεις της εποχής. Η ενότητα «Κοινωνία και παιδεία κατά τον δέκατο όγδοο αιώνα» αποδίδει αδρομερώς την κοινωνική κινητικότητα που διαπερνά το νησί, την ανασυγκρότηση της Ορθόδοξης Εκκλησίας· συγχρόνως με άξονα την παιδεία διαγράφεται η πορεία της κυπριακής κοινωνίας προς την αυτοσυνειδησία ως τμήματος της ορθόδοξης ελληνικής Ανατολής. Παρά τη δειλή επαφή με τον Διαφωτισμό - ευρωπαϊκό και νεοελληνικό - τα φαινόμενα διανοητικής αλλαγής στην Κύπρο παραμένουν περιθωριακά, όπως επισημαίνεται στην ενότητα «Στο περιθώριο του Διαφωτισμού», ενώ ισχυροποιούνται οι απελευθερωτικές τάσεις και η πρόσδεση στα κελύσματα του αλυτρωτισμού, οπότε από τις αρχές του 19ου αι. τροχοδρομεί η «Κύπρος μεταξύ των εθνικών κέντρων».

Στο δεύτερο μέρος μετά από τις Επεξηγήσεις, την Επιλογή βιβλιογραφίας από ελληνικά και διεθνή δημοσιεύματα, την Ανάλυση βραχυγραφιών (σσ. 63-84), παρατίθεται η κυρίως Προσωπογραφία της Κυπριακής Λογιοσύνης (σσ. 85-273). Η έκδοση συμπληρώνεται με υπόμνημα σχετικό με τις δεκατέσσερις εικόνες του κειμένου (δώδεκα απεικονίσεις ιερωμένων, εκπαιδευτικών και ενός αντιγραφέα σε ελαιογραφίες, τοιχογραφίες, χαλκογραφίες, φωτογραφίες, ένας χάρτης του Στεφ. Λουξινιανού από το 1575 και μια σελίδα χειρογράφου των αρχών του 19ου αι.), με περίληψη στην αγγλική, με πολύ χρήσιμα ευρετήρια χειρογράφων, ονομάτων και όρων.

Στο μέρος αυτό κωδικοποιούνται τα ερευνητικά πορίσματα και συγκεντρώνονται τεκμήρια για επώνυμους, γνωστούς ή αφανείς λογίους σε 161 λήμματα. Η ύπαρξή τους βεβαιώνεται από προγενέστερες μελέτες, από συγκεντρωμένο γνωστό ήδη υλικό, όπως και από πληροφορίες που άντλησε ο ερευνητής συγγραφέας (με τη συνεργασία των Σταύρου Μπόζου και Κωνσταντίνου Λαμπρινού) από 184 χειρόγραφα βιβλία και χιλιάδες εκδόσεις που φυλάσσονται σε πολλές βιβλιοθήκες (Αγίου Όρους, Αθήνας, Βενετίας, Ρώμης, Νεάπολης, Πάρμας, Παρισιού, Γενεύης, Οξφόρδης, Ιερουσολύμων) και σε άλλα πνευματικά κέντρα του μείζονος Ελληνισμού στην Ανατολή και τη Δύση.

Η σύνθεση της προσωπογραφικής συναγωγής βασίζεται σε βιογραφικό σημείωμα,

λεπτομερή εργογραφία και την έως τώρα θεμελιώδη βιβλιογραφία για κάθε λόγο της περιόδου 1571-1878. Περιλαμβάνονται λόγοι που άφησαν γραπτά ίχνη της παρουσίας τους ως συγγραφείς πρωτότυπων έργων, σημειώσεων, επιστολών, επιγραμμάτων εκδομένων ή ανέκδοτων, ως αντιγραφείς χειρογράφων, καλλιγράφοι, διορθωτές, επιμελητές, ενίοτε και χορηγοί.

Για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της έρευνας, ο Π.Μ.Κιτρομηλίδης, ως έμπειρος ερευνητής, αναπροσαρμόζει τον αρχικό στόχο του, διότι εκτιμά ότι η σύνθεση μιας ερμηνευτικής ιστορίας του πνευματικού βίου της Κύπρου ανάμεσα στα 1571-1878 δεν τελεσφορεί κάτω από την ισχυρή πίεση των σοβαρών ερευνητικών προβλημάτων· ίσως, προσθέτουμε, αποτελεί αυτή ένα πεδίο που απαιτεί ομαδική ερευνητική δραστηριότητα. Η θέση του αυτή υπαγορεύει και την εσωτερική διάρθρωση του βιβλίου. Αντιστρέφει την πορεία και τη μέθοδο διερεύνησης των διανοητικών και ιδεολογικών εκδηλώσεων του συλλογικού βίου του χεμαζόμενου υπό την οθωμανική κυριαρχία ελληνισμού (σ.11). Προκρίνει την ανάλυση από την σύνθεση, υιοθετώντας στο παρόν στάδιο την προσωπογραφική μέθοδο, και συνθέτει ένα έργο-σταθμό στην περαιτέρω έρευνα του διανοητικού βίου της Κύπρου, καθώς ο σχεδιασμός μιας συνθετικής θεώρησης, οι υποθέσεις εργασίας, οι κατευθυντήριες ερμηνευτικές θεωρήσεις διατυπώνονται με σαφήνεια. Επιπλέον, αυτά συνυπάρχουν πυκνά υφασμένα στο εκτενές κείμενο της Εισαγωγής με τα πολύτιμα κεκτημένα της έρευνας και την επανεκτίμησή τους, με το ρόλο της «εντοπιότητας» και της σχέσης που έχει αυτή με τη «διασπορά», με την ανάδειξη του ειδικού βάρους της μεσανατολικής κυπριακής λογιουσύνης δίπλα σ' αυτήν της Δύσης και της Βαλκανικής και άλλες πολλές σημαντικές παραμέτρους.

Ο ίδιος απαντά καταφατικά στο ερώτημα για την ύπαρξη λογίων και ευδοκίμους αναμετράται στις 315 σελίδες του βιβλίου του με πλήθος σκοτεινά σημεία, με γνωστές και ανεξερεύνητες πτυχές του προβλήματος και της παρουσίας 161 προσωπικότητων. Επιλέγει και χρησιμοποιεί τους όρους «λόγιος» - «λογιουσύνη» που εγγράφονται στη νεοελληνική πνευματική παράδοση και όχι τον όρο «διανοούμενος», που κατ' αναλογία χρησιμοποιείται στην Αγγλία ήδη από τον 17ο αιώνα και έχει καθιερωθεί έστω και ως ετεροχρονισμός στην ευρωπαϊκή βιβλιογραφία, αρχής γενομένης από τον Λε Γκοφ και το έργο «Οι διανοούμενοι στο μεσαίωνα».

Ο Π.Μ.Κ. προσεγγίζει με διττό τρόπο τον όρο «κυπριακή λογιουσύνη». Αφενός, την ορίζει ως το συλλογικό σώμα των λογίων που γεννήθηκαν στην Κύπρο ή στην κυπριακή διασπορά στο καθορισμένο χρονικό διάστημα (σ. 25). Αφετέρου, με αυτή δηλώνει «το συνολικό κεκτημένο της παιδείας της πνευματικής δημιουργίας και καλλιέργειας», τις ιδέες, τους προβληματισμούς για την κοινωνία, τον διάλογο των γενεών (σ. 26). Ο συγγραφέας δεν περιορίζεται στη μελέτη του ισχνού ποσοτικού στρώματος - προσώπων ή ολιγάριθμων ομάδων - του πληθυσμού, που γεννήθηκαν και έδρασαν στο νησιώτικο γεωγραφικό χώρο της Κύπρου. Η έρευνά του εκτείνεται και στους γόνους της κυπριακής διασποράς στον μεσανατολικό, μικρασιατικό και βαλκανικό χώρο, όπου και διαβιώνει υπό την οθωμανική εξουσία ο χεμαζόμενος νέος ελληνισμός, όπως και σ' αυτούς της βενετικής και ευρύτερης δυτικοευρωπαϊκής διασποράς των Κυπρίων με το αναγεννησιακό τους πνευματικό φορτίο.

Για την ένταξη των υπό έρευνα προσώπων στο συλλογικό σώμα της κυπριακής λογοσύνης, ο συγγραφέας καθορίζει ως βασικό κριτήριο, αντί της εγγραμματισμένης, τη «συγγραφική δραστηριότητα με την ευρύτερη έννοια του όρου» (σ. 25). Προκρίνει, δηλαδή, την επώνυμη πρωτότυπη συγγραφή έως την απλή αντιγραφική παρουσία ή τυπογραφική επιμέλεια (χειρογράφων και εντύπων αντιστοίχως) και διόρθωση κειμένων, φορέων του εκπαιδευτικού, εκκλησιαστικού, διοικητικού ή γενικά του δημόσιου βίου. Δίπλα στους συγγραφείς και μεταφραστές κάθε είδους γραπτού λόγου, ιδίως εκκλησιαστικούς αξιωματούχους και θεολόγους, ιστοριογράφους, νομικούς, γεωγράφους και χωρογράφους, λαογράφους συνωθούνται οι δάσκαλοι και οι καθηγητές που κατέλειπαν συγγράμματα, σημειώσεις και επιστολές, οι επιγραμματοποιοί, οι βιβλιογράφοι, ιδίως μικρός αριθμός από τους δεκάδες αντιγραφείς ακολουθιών ή και άλλων μουσικολογικών κειμένων, ακόμη και οι διορθωτές και επιμελητές εκδόσεων.

Οι λόγιοι αυτοί γεννήθηκαν ή/και έδρασαν στην Κύπρο και στην κυπριακή Διασπορά (Κύπριοι και τέκνα της πρώτης γενεάς). Άλλοι κατάγονταν από ξένα μέρη και συνδέθηκαν ή παρέμειναν κατά τη διάρκεια του βίου τους στην Κύπρο· ανάμεσα σ' αυτούς οι Εφραίμ (Αθηναίος), Σεραφείμ Πισίδειος (Αιτάλεια), Αθανάσιος Σακελλάριος (Πελοπόννησος). Η κυπριακή εκδοχή του νεοελληνικού πολιτισμού οφείλει πολλά στους Θεοφάνη Ξενάκη, Μητροπολίτη Φιλαδελφείας (17ος αι.), διδάσκαλο Ιάκωβο τον Κύπριο (18ος αι.), Αρχιμανδρίτη Κυπριανό Κουριοκουρίτη, Γεράσιμο Γ' τον Οικουμενικό Πατριάρχη, Ιωάννη Καρατζά, Επαμεινώνδα Φραγκούδη (19ος αι.), Ιωάννη Οικονομίδα, Νικόλαο Σαριπόλο, Δημήτριο Πιερίδη κ.α. Κοντά σ' αυτούς συνεισέφεραν οι λιγότερο γνωστοί Ζαχαρίας Σένεκας (17ος αι.), Άνθιμος Βέρας (18ος), Μάρκος Ανδρεάδης (19ος) κ.α.

Στην κυπριακή λογοσύνη Κύπριοι συγκαταριθμούνται από τον συγγραφέα, λόγω της συμβολής τους στον κυπριακό πολιτισμό, και γεννηθέντες στην Κύπρο ή στην υπεριορία μετά την οθωμανική κατάκτηση Καθολικοί φραγκικής ή βενετικής καταγωγής: Στέφανος Λουζιανός, οι Ιάσων, Πέτρος, Γεώργιος Δενόρες, οι Ιωάννης και Ιούλιος-Καίσαρ Σανταμαύρας, Γεώργιος Βουστρώνιος και οι λιγότερο γνωστοί Πέτρος Κολέττης, Ιούλιος Τζιμπλέτης κ.α. Περιλαμβάνονται ως ατομικές περιπτώσεις στις οποίες βαραίνουν οι τραγικές θρησκευτικές αντιπαραθέσεις και εξουσιαστικές λογικές της Δύσης, οι ορθόδοξοι Έλληνες που αποδέχτηκαν την Ουνία (Γερμανός Κουσκουνάρης, Νεόφυτος Ροδινός) και όσοι προσχώρησαν στον Καθολικισμό: Αθανάσιος ο Ρήτωρ, Αλοΐσιος Ανδρούτζης, Λουΐζος Ρούσσοσ κι ο «αμφιβόλου» προσανατολισμού Κοσμάς Μαυρουδής. Επίσης, εντάσσεται ο μαρωνίτης Πέτρος Μετοχίτης, που έδρασε μετά το 1580. Δηλωτική των κοινωνικών δομών η παρουσία μόνο δύο γυναικών, που κατά τον 19ο αι. και έδρασαν ως εκπαιδευτικοί· έζησαν, ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους εκτός Κύπρου. Πρόκειται για την κυπριακή καταγωγή Σαπφώ Λεοντιάδα (1832-1900) και την αθηναία Τριανταφυλλιά Οικονόμου. Από τους λόγιους αυτούς περίπου 97 είναι ιερωμένοι που ακολουθούν στην πλειονότητά τους την Ορθόδοξη Εκκλησία και ελάχιστοι τη Ρωμαιοκαθολική πρόκειται για αριθμό που επιβεβαιώνει τον πρωταγωνιστικό ρόλο των εκκλησιαστικών δομών στη συγκρότηση της κοινωνικής και πνευματικής ζωής.

Συνολικά τα στοιχεία επιβεβαιώνουν ότι η κοινωνική ομάδα των λογίων έχει παρουσία περιορισμένη αριθμητικά και ποιοτικά στην κυπριακή κοινωνία των τριών αιώνων, αλλά και σ' αυτή των κατοπινών δεκαετιών, σύμφωνα με τις πικρές επιστημονικές του Πασχάλη Πασχαλίδη 45 χρόνια μετά το 1878³.

Επιτυχώς ο Π.Μ. Κιτρομηλίδης χειρίζεται το υλικό του με επιστημονική ακρίβεια και ευσυνειδησία, χωρίς να ενδίδει σε «ιδεολογικού» τύπου πιέσεις που σχετίζονται με την ιδεολογική χρήση της ιστορίας, σε επιλογές ή «εκκαθαρίσεις» ως προς τα πρόσωπα, λόγω θρησκευτικών, πολιτικών, κοινωνικών διαθέσεων που εξέφρασαν στους τρεις αιώνες οι λόγιοι της Κύπρου. Πρωτίστως, κατορθώνει να θέσει στα πλαίσια της κοινωνικής ιστορίας το πρόβλημα «Κυπριακή Λογιοσύνη» από την αρχή του και χωρίς τη συνήθη (περιοριστική) φιλολογική ματιά· συζητά γι' αυτήν ενσωματώνοντας το εγχείρημά του στη γενικότερη διαδρομή των ερμηνευτικών προσεγγίσεων του νεοελληνικού κοινωνικού και πνευματικού μετασχηματισμού.

Έχει επίγνωση και αντιμετωπίζει πειστικά τους κινδύνους που επικρέμανται τόσο από την απόλυτη προσήλωση στη βιογραφία ως μέθοδο των κοινωνικών επιστημών, όσο και από τη σωρευτική παράθεση στοιχείων που πιθανόν να μην αποδίδουν πάντοτε επαρκώς την ιδιαιτερότητα των φιλοσοφικών και κοσμοθεωρητικών θέσεων κάθε προσώπου. Ακόμη και στη συγκρότηση της βιβλιογραφίας είναι εμφανής η προσπάθεια να συμπεριληφθούν και ορισμένα δημοσιεύματα δευτερογενούς σημασίας· ορθή η επιλογή, καθώς σ' αυτά αποτυπώνονται τάσεις και ιδεολογήματα που χρειάζεται να προσέξει ο ιστορικός των ιδεών. Εξάλλου, ο συγγραφέας προλαμβάνει τον ειδικό αναγνώστη και επιμένει στην ανάγκη εμπλουτισμού, επακριβώσεων και προσθηκών της προσωπογραφίας και της βιβλιογραφίας γύρω από αυτήν, προβάλλοντας την ανάγκη να συγκροτηθεί το πρόγραμμα της προσωπογραφίας των Κυπρίων λογίων στη μορφή της ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων.

Η εργασία αυτή του Π.Κ. Κιτρομηλίδη αποτελεί έργο υποδομής για τη γνώση προσώπων που διαδραμάτισαν λιγότερο ή περισσότερο εμφανή ρόλο στην ιστορία και τον πολιτισμό της Κύπρου. Μπορεί να συμβάλλει δυναμικά στην αντιμετώπιση της επιπόλαιης επίκλησης των πνευματικών προγόνων και στην προώθηση πνεύματος ουσιαστικής επικοινωνίας με το νεοελληνικό παρελθόν και παρόν· αφορά όχι μόνο τους ειδικούς νεοελληνιστές επιστήμονες, αλλά και το πανελλήνιο κοινό. Ο φιλοπερίεργος θα κατατοπισθεί πληροφοριακά σχετικά με πρόσωπα και γεγονότα της κυπριακής ιστορίας ιδεών, ενώ από τους νέους δρόμους της έρευνας ο επαγγελματίας ερευνητής θα ωφεληθεί στα μεθοδολογικά ζητήματα. Ο ιστορικός έχει στα χέρια του ένα βοήθημα αναγκαίοτατο για την προσέγγιση του Ελληνισμού της περιφέρειας και των γειτνιαζόντων πολιτισμικών κύκλων. Η πλουραλιστική προσέγγιση, η ευρύτητα, η μεθοδικότητα στην παράθεση των πληροφοριών, η αντικειμενικότητα στις ενσωματωμένες στην εισαγωγή και τα λήμματα κρίσεις διαπερνούν τη σύνθεση αυτή. Ο εμπλουτισμός με νέα στοιχεία από αρχαιακό υλικό ή από ως τώρα αδιερεύνητα χειρόγραφα, όπως και από πορίσματα της διεθνούς βιβλιογραφίας καθιστούν τη μελέτη υπόδειγμα για την προώθηση της επιστημονικής έρευνας περί Κύπρου.

Πρόκειται για μια εύχρηστη ιστορία της κυπριακής λογοισύνης με ευρετηριακή δομή και πολύμοχθη τεκμηρίωση. Το πόνημα καθίσταται ανεξάντλητη πηγή πληροφοριών, τεκμηρίων, κρίσεων, που φωτίζουν –όχι οριστικά και αφοριστικά– ανεξιχνίαστες πτυχές της περιπέτειας του κυπριακού και, κατά συνέπεια, του νέου Ελληνισμού της περιφέρειας. Ο Π.Μ. Κιτρομηλίδης με την εργασία του καταδεικνύει τη στενή και δημιουργική επαφή της κυπριακής λογοισύνης με τη νεοελληνική ιστορία της γραμματείας, των ιδεών και νοοτροπιών. Συγχρόνως ερευνά τις ευρωπαϊκές πνευματικές επιρροές επί της κυπριακής λογοισύνης στο πέρασμα των τριών αιώνων. Το σημαντικό αυτό έργο αποτελεί, επίσης, πεδίο δοκιμασίας της παροντικής αυτοσυνειδησίας, τόσο όσον αφορά τον δημιουργό του όσο και τους αποδέκτες του περιεχομένου του στην Κύπρο, το πιο προωθημένο σημείο του ευρωπαϊκού πολιτισμού στην Ανατολική Μεσόγειο.

1. Αρχμανδρίτη Κυπριανού, *Ιστορία Χρονολογική της Νήσου Κύπρου*, Βενετία 1788, σ.δ'.

2. Βλ. Αθανασίου Σακελλαρίου, *Τα Κυπριακά* (α' έκδοση Αθήνα 1854-1868, β' εκδ. 1890-91). Κλήμη Καρναπά, *Ανέκδοτα κυπριακά έγγραφα*, Αμμόχωστος 1904. (Ιωάννη Συκουτρή). *Έκθεσις της κριτικής επιτροπείας του Α' Φιλολογικού Διαγωνισμού ... αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Βασιλείου*, Λευκωσία 1924. Λοΐζου Φιλίπου, *Τα ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της τουρκοκρατίας (1571-1878)*, τόμοι Α' - Β', Λευκωσία 1930. Ιερωνύμου Περιστιάνη, *Ιστορία των ελληνικών γραμμάτων από της τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της αγγλικής καταχής 1571-1878*, Λευκωσία 1930. Νεοκλή Γ. Κυριαζή, *Κυπριακή Βιβλιογραφία*, Λάρνακα 1935. Λεύκιου Ζαφειρίου, *Η νεότερη κυπριακή λογοτεχνία. Γραμματολογικό σχέδιασμα*, Λευκωσία 1991. Θεοδώρου Παπαδοπούλλου, «Ιάκωβος Διασσωρινός», *Ιστορία της Κύπρου*, τ. Δ', Λευκωσία 1995 και Gilles Grivaud, «Ο πνευματικός βίος και η γραμματολογία κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας», τ. Ε', Λευκωσία 1996. Π.Μ. Κιτρομηλίδη και Μ. Α. Ευρυβιάδη, *Cyprus* [= Word Bibliographical Series vol. 28], Οξφόρδη, Clío Press 1995.

3. «Το περιβάλλον δεν είναι πρόσφορον διά διανοητικὴν ἐργασίαν. Ο κόσμος δεν αγαπά την μελέτην. Και το υλικόν συμφέρον κυριαρχεί και ρυθμίζει τὰς σχέσεις των ανθρώπων. Όσον ενθουσιασμένον, όσον όρεξιν και αν έχη κανείς απογοιτεύεται και γι' αυτό δεν είναι δυνατόν να προκύψη και τίποτε το άξιον λόγου» σημείωνε το 1923 στην εφημερίδα *Πάφος* ο Πασχάλης Πασχαλίδης. Το κείμενο στον τόμο της Μάγδας Μ. Κιτρομηλίδου, *Τα ελληνικά γράμματα στον αλύτρωτο Ελληνισμό. Μεταξύ Μικράς Ασίας και Κύπρου*, Λευκωσία 1998, σ. 504.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΥΑΡΗΣ, Φιλόλογος

«Σελίδες Ίταλικής ποίησης» (1224-2002) - Συλλογή Ιταλικών ποιημάτων μεταφρασμένων στα έλληνικά (μετάφραση: Γ. Χατζηκωστής), Λευκωσία (Κύπρος) 2003, σσ. 195.

Ένα από τὰ πιό χαρακτηριστικά διακριτικά στοιχεία τῆς νεωτερικότητας προβάλλει μέσα από τὴν εξέλιξη τῶν θεωριῶν πὺ ἀφοροῦν στὴν ἀξία τῆς μετάφρασης: ἡ μετάφραση, ἀντιμετωπιζόμενη γιὰ αἰῶνες ὡς μιὰ παθητικὴ ἐργασία καὶ ἀναποφεύκτως ἀνακριβῆς, εὗρισκόμενη πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τῆς πραγματικῆς ὁμορφιάς τοῦ πρωτότυπου, μόνο κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια βρῆκε τὴ δικαίωσή της μέσα στὰ πλαίσια νεότερων καὶ πιό σύνθετων ἀντιλήψεων. Ὑπάρχει πράγματι σήμερα ἡ τάση νὰ ἐγκαταλειφθεῖ τὸ πολὺ παλιὸ ζήτημα τῆς διαφορᾶς πὺ ἐμφανίζεται ἀνάμεσα στὸ πρωτότυπο κείμενο κι ἐκεῖνο τῆς μετάφρασης καὶ ἐπιχειρεῖται, ἀντιθέτως, νὰ προβληθοῦν ἄλλες πλευρῆς τῆς μετάφρασης, ὅπως εἶναι ὁ χαρακτήρας της ὡς ιδεώδους ὄργανου γιὰ τὴν προαγωγή τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα σὲ

διαφορετικές κουλτούρες και την ένοποίησή τους. «Ἡ ἀποστολή τῶν εἰδικῶν τῆς λογοτεχνίας εἶναι ἡ δημιουργία ἑνὸς παγκόσμιου χάρτη τῶν λογοτεχνιῶν, μέσα στὸν ὁποῖο τὰ σύνορα νὰ μὴ συμπίπτουν οὔτε μὲ τὸν χάρτη τῶν ἐθνῶν οὔτε μὲ τὸν χάρτη τῶν γλωσσῶν (José Lambert).

Εἶναι κάτω ἀπὸ μιὰ τέτοια ὀπτική πού στίς 4 τοῦ περασμένου Φεβρουαρίου (2004) στὴν ἰταλική πρεσβεία στὴ Λευκωσία (Κύπρο) παρουσιάστηκε μιὰ συλλογή ἰταλικῶν ποιημάτων μεταφρασμένων στὰ ἑλληνικά, μὲ τὸ ἀντίστοιχό τους πρωτότυπο κείμενο στὴν ἀπέναντι σελίδα. Σχεδὸν διακόσιες σελίδες στίχων, ἀπὸ τίς πρώτες ἀρχές ὡς τὰ ἐντελῶς τελευταῖα χρόνια: σελίδες, στίς ὁποῖες εἶναι δυνατὸν, μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῆς ποικιλόμορφης παραδομένης ποιητικῆς πού τὰ ἴδια τὰ θέματα ἔχουν προσλάβει ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, νὰ ἀναπλασθεῖ ἡ γραμμὴ τῆς ἰταλικῆς ποίησης.

Στὴν ἀρχὴ τῆς συλλογῆς βρίσκονται ἐκεῖνα τὰ, θρησκευτικοῦ χαρακτήρα, κείμενα πού ἔχουν διαμορφώσει τίς βασικὲς γραμμὲς τῆς λογοτεχνικῆς μας παράδοσης, ὁ μεσαιωνικὸς Θεὸς εἶναι ταυτόχρονα ὁ Κύριος στὸν ὁποῖο ὁ Ἅγιος Φραγκίσκος ἀπειθύνεται μὲ ἕναν εἰλικρινῆ ὕμνο χαρᾶς, καὶ μαζὶ τὸ θέμα πού ἐμπνέει τόνους ἀρκετὰ πονεμένους στοὺς στίχους τοῦ Jacopone da Todi. Στὴ συνέχεια ὁμοῦ καθίσταται ἡ μορφή πού οἱ ἀπελλιμένοι ποιητὲς φτάνουν ὡς τὸ σημεῖο νὰ τὴν κατηγοροῦν ἢ γίνεται ὁ Θεὸς πού ἴσως ὑπάρχει καὶ ὑποφέρει βλέποντας τὴ φοβερὴ κρίση στὴν ὁποία ἔχει ἐκπέσει τὸ δημιούργημά Του, καὶ τοῦ ὁποίου τὰ δάκρυα, ὅπως φαντάζεται ἡ *Latogica*, κατεβαίνουν σὰν ἀστέρια μέσα στὴ νύχτα τῆς δεκάτης Αὐγούστου.

* Ἄλλο θέμα, πού ἀντιμετωπίζεται μὲ ποικίλους τρόπους, εἶναι ἀναμφίβολα ὁ ἔρωτας: ὁ ἔρωτας πού τὸν ὄνειρεύονται καὶ τὸν ἐξυμνοῦν πρὶν ἀκόμα τὸν ζήσουν, σύμφωνα μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ Νεοσυρμού· ὁ ἔρωτας ὡς δύναμη καταστροφικῆ, πού ὀδηγεῖ στὴν τρέλλα ἀκόμα καὶ ἕναν γενναῖον ἥρωα ὅπως ὁ Ὀρλάνδος· ὁ ἔρωτας πού τέλειωσε καὶ ἀναπολεῖται μὲ τόνους νοσταλγικούς, καὶ τέλος ὁ ἔρωτας πού ἀπὸ τοὺς δὲν τὸν γνώρισαν καὶ ὁμοῦ συνεχίζουν μὲ πάθος νὰ τὸν ἀποζητοῦν.

Πολλὰ ποιήματα ἔχουν ὡς θέμα τους τὸν κύκλο τῶν αἰσθημάτων ἀγάπης, ἰδιαιτέρως τῆς οἰκογενειακῆς: ἀγάπης πού συχνὰ ἔχει ἐκλείψει καὶ γι' αὐτὸ ἔρχεται στὴ μνήμη μέσα στὸν χῶρο ἑνὸς ποιήματος, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν Foscolo, πού γράφει γιὰ τὸν ἀδελφὸ του Giovanni, ἢ μὲ τὸν Pascoli, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάμνηση τῶν ἀγαπημένων εἶναι πιά ἕνα ἀνεξίτηλο αἶσθημα πού ἐπανέρχεται σὲ συγκεκριμένες ὥρες τῆς ἡμέρας. Οὔτε καὶ ἀπὸ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα ἀπουσιάζουν ἐξομολογήσεις νύκτας στοργῆς: ἀρκεῖ ν' ἀναφέρομε τὴ γλυκύτητα τῶν λόγων μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Saba ἐπικαλεῖται τὴ μητέρα του ἢ τὴν τρυφερὴ εἰκόνα τοῦ πατέρα του πού προσφέρει ὁ Sbarbaro.

Κι ἔπειτα ἡ φύση, ἄλλοτε φιλική, ἄλλοτε ἐχθρική, γενέθλιος τόπος γιὰ νὰ ἐγκωμιάζεται ἢ ἐξαισιο τοπίο γιὰ νὰ ἀπαθανατίζεται. Ἀναπόφευκτη εἶναι, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὰ δεδομένα τῆς ἔκδοσης τοῦ τόμου, καὶ ἡ παρουσία τοῦ ποιήματος τοῦ Petrarca, πού εἶναι ἀφιερωμένο στὸ νησί τῆς Κύπρου. Μιὰ φύση πού μπορεῖ νὰ ἀναλύεται μέσα στὸν ρυθμικὸ ἦχο τῆς βροχῆς πού γοητεύει καὶ συναρπάζει τὴν εὐαισθησία τοῦ D' Annunzio, ἀλλὰ καὶ μιὰ φύση πού εἶναι χῶρος ὠμῆς ἀδικίας καὶ ἀτέλειων ἀντιφάσεων, θέατρο ἑνὸς ἀσπλαχνοῦ πολέμου, ὅπου ἐκπληκτος ὁ Ungaretti διαπιστώνει τὴν ἀπώλεια τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ στοιχείου ἢ εἶναι χῶρος ὅπου ἕνα στεγνὸ *ρουάκι* πού δὲν *τραγουδᾷ* θυμίζει στὸν Montale τὴν ἀκαταμάχητη παρουσία τοῦ *κακοῦ τῆς ζωῆς*.

Ὁ μεταφραστὴς καὶ ἐκδότης ἔδειξε προτίμηση σὲ μιὰν ἄμεση προσέγγιση τῶν κειμένων: ἔχουν ὡς ἐκ τούτου παραλειφθεῖ οἱ παραδοσιακὲς ἀναφορὲς στὰ βιογραφικὰ τῶν ποιητῶν καὶ τὰ σχόλια γύρω ἀπὸ τὴ σκέψη τους καὶ τὸ ὑπόλοιπο ἔργο τους, καὶ ἔτσι ἀπουσιάζει ὁποιαδήποτε

ταξινόμηση συμβατικού τύπου. Κυρίαρχος, κατά τρόπο άδιαμφισβήτητο, σ' όλες τις σελίδες του βιβλίου, είναι τὰ ποιήματα και τὰ συναισθήματα που γεννοῦν. Ὅπως ὑποδηλώνει ὁ τίτλος του βιβλίου, ἡ συλλογή δὲν ἔχει τὴν ἀξίωση ὅτι εἶναι ἐξαντλητική: τὸ κίνητρο του μεταφραστῆ ἐκδότη ὑπῆρξε ἡ πρόθεσή του νὰ προσφέρει στοὺς Ἕλληνες ἀναγνώστες μιὰ προσέγγιση στὴν ἰταλικὴ ποίηση. Γιὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ξαφνιάζεται κανεὶς ἂν ἀπὸ μερικοὺς κλασσικοὺς ποιητὲς προτιμήθηκαν κάποια ποιήματα εἰς βάρος ἄλλων (κάπως ἀπροσδόκητα λ.χ. ποιήματα ἀπὸ τὴν *La Vita Nuova* του Dante καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν *Davina Commedia* του μεγάλου συγγραφέα), ἢ ἂν πολὺ συχνὰ ἐμφανίζονται πρόδηλα φαινόμενα περιορισμοῦ. Ἡ ἐπιλογή τῆς μὴ περιλήψης μερικῶν ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστὰ ποιήματα κάποιων ποιητῶν εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τὴ μιὰ νὰ ὀφείλεται στὴ συγκεκριμένη ἐπιθυμία νὰ προβληθοῦν, μπροστὰ σ' ἓνα ξένο κοινό, ἐκεῖνα κυρίως τὰ ποιήματα που δὲν εἶναι πολὺ γνωστὰ, τὸ ἀξίζουν ὁμως, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ περιορισμένη παρουσίαση κάποιων ποιημάτων κλασσικῶν ποιητῶν ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς παράθεσης, στὴ συνέχεια, πολλῶν ποιημάτων σύγχρονων ποιητῶν.

Ὅντως ἡ ἀσυνήθιστη ἔκταση χώρου που δόθηκε στοὺς σύγχρονους ποιητὲς, οἱ ὁποῖοι ἀντιθέτως, πολὺ συχνὰ ἐπισκιάζονται ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς καὶ περιορίζονται σὲ ἐλάχιστο χώρο ἐντελῶς πρὸς τὸ τέλος, ἀποτελεῖ τὸ κυριότερο χαρακτηριστικὸ που διακρίνει τὴ συλλογή. Ἐντυπωσιάζει παρὰ ἄλλα, σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο μέρος, ἡ πλούσια παρουσία ποιημάτων γραμμένων ἀπὸ γυναῖκες, φανερὸ σημάδι τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς, που ἔχει προοδευτικὰ ὀδηγήσει τὶς γυναῖκες ἀπὸ ἀνώνυμες φιγούρες, ἀποκλεισμένες τόσο ἀπὸ τὸ νὰ γράφουν ὅσο κι ἀπὸ τὸ νὰ διαβάζονται, σὲ συνειδητοὺς πρωταγωνιστὲς του πολιτιστικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ πανοράματος. Θὰ ἦταν περὶ ἄρα γι' αὐτὸ ἡ Virginia Woolf του *Ἐνα δωμάτιο ὄλο δικό της*, που μὲ τὴν ἐπιμονὴ οἰκτιρε τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν γυναικῶν ἀπὸ τὸ πολιτιστικὸ πανόραμα καὶ προσκαλοῦσε ἀποφασιστικὰ ὅλες τὶς γυναῖκες νὰ ἐξασφαλίσουν ἓναν δικὸ τους χώρο καὶ στὸ σπίτι καὶ στὴ ζωῆ. Ἡ Giuliana Ferrari Sborgi, ἡ Laura Croce, ἢ Anna Todisco di Tommaso καὶ πολλὲς ἄλλες εὐδοκίμοῦν σ' αὐτὸν τὸν χώρο.

Ὁ τόμος προσφέρει μιὰν ἀρκετὰ πλατιὰ καὶ καινούρια ματιὰ πάνω στὴν ἰταλικὴ ποίηση: μιὰ πολὺτιμη εὐκαιρία γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἀναγνώστες νὰ προσεγγίσουν τὴν ποίησή μας καὶ γιὰ μᾶς τοὺς ἰταλοὺς ν' ἀνακαλύψομε ξανὰ τὸν ἑαυτὸ μας μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση καὶ τὴν ἐρμηνεία τῆς.

ALESSANDRA CELENTANO

(ἀπὸ τὸ νομικὸ περιοδικὸ *Dike* (Δίκη), τῆς Ἐταιρείας Εὐρωπαϊκῶν Πολιτικῶν, Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Μελετῶν, τεῦχος ἀρ. 6 (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 2003), σσ. 284-285, Ρώμη).

(Μετάφρ.: Γ. Χατζηκωστῆς)

«Σελίδες Ἰταλικῆς ποίησης» σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση.

Κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ἰταλικῆς προεδρίας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης (δεύτερο ἑξάμηνο του 2003) καὶ ταυτόχρονα μὲ τὶς παραμονὲς τῆς προσχώρησης τῆς Κύπρου σ' αὐτὴν, μὲ χορηγὸ τὴν Πρεσβεία μας στὴν Κύπρο καὶ τὸ κυπριακὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ Πολιτισμοῦ, εἶδε τὸ φῶς ἢ δὲ ἰσχυρὸς Ἄνθολογία *Σελίδες Ἰταλικῆς Ποίησης* (Pagine di Poesia Italiana), Λευκωσία 2003, σσ. 196. Ἡ Ἄνθολογία αὕτη ὀφείλεται στὴν πέννα καὶ στὴν εὐαισθησία του ἰταλομαθοῦς ἑλληνοκύπριου Γιώργου Χατζηκωστῆ, πρώην λυκειάρχου του *Παγκυπρίου Γυμνασίου*, φιλόλογου καὶ συγγραφέα λογοτεχνικῶν, ιστορικῶν, βιογραφικῶν καὶ διδακτικῶν μελετῶν, καθὼς καὶ ἀπὸ καιρὸ μεταφραστῆ ἀπὸ τὰ ἰταλικά. Ἐχει ὄντως στὸ ἐνεργητικὸ του ἄλλες τρεῖς

ἄφογες μεταφράσεις: *Ἰταλικά Παραμύθια* (1993), *Ἡ Πίζανέλλα* τοῦ G. D' Annunzio (2001) καὶ *Τὸ Παραμῦθι τοῦ Ἀνταλλαγμένου Παιδιοῦ* τοῦ L. Pirandello (2003).

Ἐνα *Εἰσαγωγικὸ Σημείωμα* τοῦ μεταφραστῆ, μὲ ἀκριβεῖς ἀναφορὲς στὰ ὄνόματα καὶ στὰ ἔργα τῶν πολυάριθμων ποιητῶν μας ποὺ ἔχουν πιά περάσει στὴν ἱστορία, συνθέτει ἕνα ζωντανὸ διάγραμμα τῆς ἰταλικῆς ποίησης μέσα στοὺς αἰῶνες. Καὶ στοὺς σύγχρονους, ἀνθολογημένους σὲ μεγάλο ἀριθμὸ καὶ σωστὰ θεωρημένους μὲ βάση «τοὺς ποικίλους τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἐκφράζονται, παραδοσιακοὺς ἢ μοντέρνους, καὶ τὴ χωρὶς περιορισμοὺς θεματολογία» τους, ἐπισημαίνει τὰ «μόνιμα στοιχεῖα» τῆς ἰταλικῆς Μούσας, ὅπως εἶναι «ὁ λυρισμὸς, ἡ εὐαισθησία καὶ ἡ τρυφερότητα», παραπέμποντας ὅποιαδήποτε ἀξιολογικὴ κρίση στὸν πέλεκευ τῆς ἱστορίας.

Οἱ *Σελίδες* ἀνοίγουν μὲ τὸν Ἕγμονο τῶν *Δημιουργημάτων* τοῦ *Φτωχούλη* τῆς Ἀσσίζης, ἢ μετάφραση τοῦ ὁποίου ἐπιτυχάνει, κατὰ τὴ γνώμη μας, νὰ μεταφέρει στοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστες τὴν καθ' ὅλοκληρίαν πνευματικὴ ποιητικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ διατρέχει τὸ πρωτότυπο. Χάρης σ' αὐτὴν ἢ πολίχνη τῆς Ἀσσίζης, ἀφοῦ ἔγινε τόσο ξακουστὸ ἠθικὸ καὶ θρησκευτικὸ κέντρο, μητέρα ἁγίων καὶ καλλιτεχνῶν τοῦ χρωστήρα, ἔχει ὑψωθεῖ, γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καλῆς θέλησης, σὲ σύμβολο εἰρήνης καὶ σὲ τόπο κοινῆς προσευχῆς γιὰ τοὺς πιστοὺς τῶν μεγάλων μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν. Στους Ἕλληνοκύπριους, ἰδιαιτέρως, θυμίζει τὴ μαγικὴ γῆ τῆς Καρπασίας, μητέρα ἁγίων καὶ ἥρώων, μὲ τὸ ἄχραντο ὀμηρικὸ τοπίο, ποὺ μοιάζει μὲ δάχτυλο τεντωμένο πρὸς τὴν Ἀνατολή, ἀπ' ὅπου ἔφθασε σ' αὐτοὺς τὸ καινούργιο καὶ ἀληθινὸ Φῶς μὲ τὸν Ἀπόστολο Ἀνδρέα· τὸν ἅγιο, τοῦ ὁποίου τὸ μοναστήρι, γιὰ μακροὺς χρόνους, ἦταν προσκυνηματικὸς προορισμὸς γιὰ χριστιανοὺς καὶ μουσουλμάνους, ὡς τὴν τραγικὴ εἰσβολὴ τοῦ 1974.

Ἀκολουθεῖ ὁ μακρὸς δραματικὸς *Θρήνος τῆς Παναγίας* τοῦ Jacopone da Todi, ἄλλου μεγάλου ἁγίου τῆς Umbria, καὶ μετὰ ἔρχεται ἡ σειρά τῶν πιδ ἄγνωστων καὶ τρυφερῶν ἐρωτικῶν στίχων τοῦ Dante, (*Ἔρωτα μέσ' στὰ μάτια τῆς ἔχει ἡ κυρά μου καὶ Τόσο εὐγενικὴ καὶ τόσο ἀξιολέβαστη εἶναι*) καὶ τοῦ Petrarca, (*Εὐλογημένη ἡ μέρα, ὁ μῆνας καὶ ὁ χρόνος καὶ Καθάρια, δροσερὰ γλυκὰ νερά*). Τοῦ ἴδιου παρατίθεται καὶ ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Triumpho, (*Πέρα ἀπ' τὸ Αἰγαῖο ποὺ βογγᾷ καὶ ἀφρίζει / ἕνα νησάκι βρῖσκειται, τερπνὸ καὶ ὠραῖο*), σὸ ὁποιοὸ ὁ τραγουδιστὴς τῆς Laura ἐξυμνεῖ τὴν Κύπρο, τὸ τόσο ἀγαπημένο νησί τῆς Ἀφροδίτης, μὲ ρυθμικὲς κινήσεις καὶ φωτεινὲς εἰκόνες, ποὺ φαίνονται νὰ διαλέχτηκαν καὶ νὰ μπῆκαν ἐκεῖ γιὰ ν' ἀποτελέσουν προοίμιο τῆς εὐθυμῆς καὶ ἀνάλαφρα χαρωπῆς ἀτμόσφαιρας τῶν στίχων τοῦ Poliziano (*Βρέθηκα σ' ἕναν κῆπο πράσινο, κορίτσια / κάποιον ὁμορφο πρῶνινὸ μέσα στὴν καρδιά τοῦ Μάη*). Στὴν Κύπρο ὁμως ἀναφέρονται καὶ οἱ στίχοι τοῦ ἀποσπάσματος ἀπὸ τὸν Adone (*Ἄδωνι*) τοῦ Marino (*Πέρα ἀπ' τὸ Αἰγαῖο... / κάτω ἀπὸ εὐκρατο καὶ πρᾶο κλίμα / τερπνὸ νησί ἀπλώνει τὶς ἀκτὲς του*) καὶ ἀκόμα, πολὺ πιδ κάτω, *Τὰ Χαρούπια* (ποὺ τὰ ἀκολουθεῖ *Ἡ Βροχὴ στὸ Πευκοδάσος*) τοῦ D' Annunzio. Τέλος τὸ Albogi, ἕνα χαριτωμένο χωριουδάκι, ψηλά πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα τοῦ Amalfi, τραγουδημένο ἀπὸ ἕναν σύγχρονο Ἰταλὸ, τοῦ ὁποίου ὁ νοῦς, μὲ βάση ἀναλογίες μαζὶ καὶ ἀντιθέσεις, στρέφεται πρὸς τὸ ἠρωικὸ νησί, ποὺ κατέληξε, σὲ ἕνα μεγάλο μέρος του, κάτω ἀπὸ τὸν σκληρὸ ζυγὸ τοῦ τούρκου εἰσβολέα σὸ μακρινὸ 1974.

Τέτοιες ἐπιλογὲς ἀποκαλύπτουν τὴ θεμιτὴ φιλοπατρία τοῦ μεταφραστῆ καὶ τὴν ὑπερηφάνειά του γιὰ εἶναι Ἕλληνας κύπριος καὶ μαζὶ πολίτης τοῦ δυτικῶν κόσμου. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἐμφορεῖται ἀπὸ σωβνισμὸ καὶ ὅτι τρέφει αἰσθήματα ὑπερεθνικιστικά, ὥστε νὰ ἀρνεῖται σὲ ἄλλους τὴν ἔνταξή τους στὴν Εὐρώπη· ἀρκεῖ νὰ ἀποκατασταθεῖ σὸ νησί ἢ πολιτισμένη συμβίωση ἀνάμεσα σὲς διάφορες ἐθνότητες.

Κατὰ δεῦτερο λόγῳ μαρτυροῦν γνώση τῆς λογοτεχνίας μας καὶ τῶν κλασσικῶν της. Ἐπειτα ἀπὸ ἀποσπάσματα τοῦ *Orlando Furioso* τοῦ Ludovico Ariosto (*Ἡ μανία τοῦ Ὀρλάνδου*),

έπειτα από σελίδες παρμένες από τὸν Trappasi (τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα, πρὸς τιμὴν τῆς Ἀκαδημίας *Arcadia*, ἐξελληνίσθηκε σὲ *Metastasio*), εἶναι ἡ σειρὰ τῶν σονέτων τοῦ Foscolo, τοῦ ποιητῆ ποῦ θῆλασε, ὄχι μόνον μεταφορικά, ἑλληνικὸ γάλα, κι ἔπειτα τῶν *Canti* τοῦ Leopardi, ὁ ὁποῖος, γιὰ νὰ ἐκδηλώσει τὴ φιλοπατρία του ὡς ἰταλοῦ τοῦ 10^{ου} αἰῶνα, ἐμπνεύσθηκε ἀπὸ τὴ φιλοπατρία τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν, ποῦ τρέπηκαν σὲ φυγὴ πρὸς τὸν Ἑλλήσποντο.

Ἀκολουθοῦν σελίδες ποίησης τοῦ Carducci καὶ τοῦ Pascoli, τοῦ Saba, τοῦ Montale, τοῦ Cardarelli, τοῦ Quasimodo καί, ὅπως εἶπαμε προηγουμένως, ποιήματα ποιητῶν τῶν ἡμερῶν μας, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἔγιναν γνωστοὶ στὸν μεταφραστὴ χάρις στὸ ἄξιόλογο μορφωτικὸ περιοδικὸ *Silabus*, ποῦ ἴδρυσε καὶ διηύθυνε ὡς τὸν θάνατό του ὁ Italo Rocco, ὁ ποιητὴς ὁ ὁποῖος, ἀνάμεσα στοὺς σύγχρονους, μαζί με τὴ λουκανὴ ποιήτρια Cristina di Lagopesole, ἔχει περισσότερο καὶ καλύτερα ἀπ' ὅλους διερμηνεύσει, με ποικίλους τρόπους, στὴ ζωὴ καὶ στὴν τέχνη, τὴ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου. Στὶς σελίδες τῶν ποιητῶν τοῦ καιροῦ μας ἀνοίγει τὸν δρόμο ὁ Michelangelo Petruzzello, ἐξαιρετὸς λατινιστὴς καὶ καθηγητὴς τῆς ἰταλικῆς, μαθητὴς τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξε καὶ ὁ γράφων στὸ λύκειο Torquato Tasso τοῦ Salerno. Τὸν ἀκολουθοῦν, γιὰ ν' ἀναφέρω μερικoύς, ἡ Laura Croce, στὴν ὁποία ἡ συλλογὴ παραχωρεῖ μεγάλη μερίδα, ὁ Renato Filippelli, ἡ Marcella di Tommaso, ἡ Maria Pia Cavazza, ἡ Elisa del Giudice, ὁ Romano Perticarini...

Ὅλοι τοὺς περιπτώσεις ποῦ ἐπιβεβαιώνουν τὴ γνώση τῆς ἰταλικῆς ἀπὸ τὸν μεταφραστὴ καὶ τὴν ἰκανότητά του νὰ μεταφέρει με τὸν καλύτερο τρόπο περιεχόμενο καὶ ποιητικότητα ἀπὸ τὴ μιὰ γλῶσσα στὴν ἄλλη. Γι' αὐτὸ γιὰ τὸν φιλόλογο Γ. Χατζηκωστῆν θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ – ὅπως καυχίόταν ἕνας ἀρχαῖος ρωμαῖος ποιητὴς – ὅτι ἔχει δυὸ καρδιές· τὴ μιὰ γερὰ ριζωμένη στὶς ὄχθες τοῦ Πεδιαιῖου, τοῦ ποταμοῦ ποῦ ὑπῆρξε αὐτόπτης μάρτυρας, μέσα στὴν ξερὴ του κοίτη, τοῦ μαρτυρίου τῶν Ἁγίων Μοναχῶν τῆς Καντάρας (1), οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὑψωθεῖ σὲ σύμβολο τῆς ἀκλόνητης πίστεως τῶν ἑλληνοκυπρίων στὴν Ὁρθοδοξία, καὶ τὴν ἄλλη ἀπλωμένη γιὰ νὰ κατακτήσει τὶς φλωρεντινὲς ὄχθες τοῦ Ἄρνου, τὰ νερὰ τοῦ ὁποῖου, χάρις σὲ μιὰ φράση τοῦ Manzoni, συμβολίζουν τὴν καθαρότητα τῆς ἰταλικῆς γλῶσσας.

- (1) Στὰ χρόνια τῶν Φράγκων, ἐπειδὴ δὲν ἀπαρνήθηκαν τὴν ὀρθόδοξη πίστη τους, καταδικάστηκαν σὲ θάνατο ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας. Δέθηκαν ζωντανοί, με τὸ κεφάλι κάτω, ὁ καθένας πίσω ἀπὸ ἕνα ἄλογο (περιλαμβανομένου καὶ ἐνὸς ποῦ εἶχε ἦδη πεθάνει στὴ φυλακὴ ἀπὸ τὰ βασανιστήρια). Στὴν συνέχεια τὰ ἄλογα ἀφέθηκαν νὰ καλπᾶσουν κατὰ μῆκος τῆς ξερῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ, κάτω ἀπὸ τὰ ἔντρομα μάτια τοῦ λαοῦ, ποῦ ἐμποδίζόταν νὰ τοὺς βοηθήσει.

MICHELE IANNELLI

(Μετάφρ. Γ. Χατζηκωστῆς)

Ανδρέας Μακρίδης - «*Δέκα γυμνές φωτογραφίες του σκοταδιού*» (διηγήματα καὶ αφηγήματα του ρεαλισμοῦ τῆς φαντασίας Λευκωσία, 2003)

Μελετώντας τα διηγήματα καὶ αφηγήματα του Ανδρέα Μακρίδη με τὸν τίτλο «*δέκα γυμνές φωτογραφίες του σκοταδιού*» εἶχα τὴν ευκαιρία καὶ τὴ χαρὰ νὰ περιδιαβάσω καὶ μέσα στο ρεαλισμὸ τῆς φαντασίας του συγγραφέα.

Με τὴ σύντομη αὐτὴ αναφορὰ μου θέλω νὰ εκφράσω τὴν ευχαρίστηση ποῦ δοκίμασα διαβάζοντας τὸ βιβλίο αὐτὸ καὶ τὴν ἐκτίμησή μου γιὰ τὴν ποιότητα του περιεχομένου του. Δεν θὰ πρέπει νὰ αφήνουμε νὰ περνοῦν ἀπαρατήρητα τα καλὰ ἔργα.

Αν και μου είναι γνώσιμο το θάρρος και η αμεσότητα που χαρακτηρίζει τον τρόπο που εκφράζεται ο Ανδρέας Μακρίδης, ευθύς εξαρχής πρέπει να πω ότι με συνεπήρε ο ενθουσιασμός και η μαχητικότητα της γραφής του και με μετέφερε σε άλλους καιρούς, ηρωικούς.

Οι δέκα γυμνές φωτογραφίες του σκοταδιού μπορεί να προέρχονται από το κατακάθι του άφατου πόνου από την πίσω σκοτεινή πλευρά της συνείδησης του Ανδρέα Μακρίδη, αλλά την ίδια στιγμή η πύρινη ουσία της ελληνικής παράδοσης πυρπολεί την ψυχή του που γίνεται πυρσός και φωτίζει τις δύσκολες μέρες που περνούμε.

Η πύρινη αυτή ουσία μετατρέπει τις δέκα γυμνές φωτογραφίες σε μια εξομολόγηση του έρωτά του για την Ελληνική Παιδεία και για την οικουμενικότητά της, ενώ την ίδια στιγμή, με το δικό του χειμαρρώδη τρόπο, εκφράζει κι όλους εμάς που παλλόμεθα από τον ίδιο έρωτα.

Κι ακόμη μπορεί κανείς να δει ότι πιο πίσω από το ρεαλισμό της φαντασίας του Ανδρέα Μακρίδη, η ίδια η συνείδησή του βαδίζει στους δρόμους της αιώνιας πορείας της Ελλάδας και κουβαλά στους ώμους του τους ασήκωτους βράχους του χρόνου της Ελληνικής Ιστορίας καθώς περνά μέσα από τις συμπληγάδες των πόνων της φυλής μας.

Από τις θαυμάσιες περιγραφές που περιλαμβάνει το βιβλίο θα αναφερθώ στην απaráμιλλη περιγραφή του υπερκόσμου σέλας με τα μυστικιστικά στοιχεία. Η σύλληψη της αποκάλυψης της ζωής δεν είναι μόνο ποιητική με χαρακτηριστικά ελληνικά μυθικά και άλλα στοιχεία αλλά είναι συνάμα και η αποκάλυψη ενός μέρους από την πορεία της προσωπικής αυτογνωσίας του συγγραφέα. Κι είναι λυτρωτικό και για τον αναγνώστη να διαπιστώνει ότι όσο κι αν ο Ανδρέας Μακρίδης πικραίνεται εν εαυτώ, έχει και τη δύναμη να διακρίνει ότι οι θεοί σιωπηλοί και πρᾶσι αναδεύονται κι ανασκοπούν τα μεγαλεία της αιώνιας εποχής τους. Κι ακόμη γιατί κατέχει τη σοφία να παραμένει ευδαίμων μέσα στην αέναη άβυσσο της αρμονίας και προσέτι να παραμένει ευγνώμων για τη φιλόκαλη μοίρα που του έλαχε.

Θέματα για τα οποία μίλησαν κι έγραψαν πολλοί, ο Ανδρέας Μακρίδης τα επαναφέρει μ' ένα ιδιαίτερα βιωματικό τρόπο που τα καθιστά δραματικά επίκαιρα.

Στο αφήγημά «Μια νύχτα στο κοιμητήριο» ο συγγραφέας αποδίδει πολύ παραστατικά τις διαστάσεις της λατρείας για τις λέξεις που ταλανίζει τον ποιητή κι εκφράζει όλο τον πόνο μας για τις αδικοχαμένες ελληνικές λέξεις, που ως άλλοι αγνοούμενοι μας αναδεύονται από καιρού εις καιρόν άλλοτε μέσα στη μνήμη μας και άλλοτε μέσα στις αιμόφυρτες γνώσεις μας. Για τον ποιητή δεν υπάρχουν νεκρές λέξεις, γιατί την κάθε ώρα μάχεται και τις ανασταίνει. Κι είναι απ' την αρχή του βιβλίου που η γραφή του Ανδρέα Μακρίδη αποκαλύπτει ότι είναι ποιητής.

Η ιερή συγκίνηση του συγγραφέα που εκφράζεται έπειτα από τη συνάντησή του με τον ζήτουλα λέξεων, τον Διονύσιο Σολωμό, και ο ύμνος που μπλέκει με τις αμάραντες ελληνικές λέξεις, τις στοιχειωμένες οπτασίες, συγκλονίζει τον αναγνώστη κι αν δεν γνωρίζει μέχρι τη στιγμή αυτή ότι ο συγγραφέας είναι και ποιητής, δεν είναι δυνατόν ύστερα από αυτό να έχει την παραμικρή αμφιβολία. Γιατί μόνο αν είσαι ποιητής συγκλονίζεσαι τόσο πολύ από τις λέξεις τις ζώσες και τις «νεκρές». Μόνο αν είσαι ποιητής αγωνιάς και παλεύεις με τις λέξεις και τις συντηρείς και τις θρέφεις και τις γαλουχείς ωσάν να είναι πλάσματα.

Με την περιγραφή της άλκιμης ορμής και του ολάνθιστου ενθουσιασμού του νέου των δεκαοχτώ ετών μας βυθίζει ξανά ύστερα από τόσα χρόνια στην έκσταση του ιδεώδους του καλού καγαθού νέου των Αθηνών. Το ιδεώδες των εφηβικών μας χρόνων, το ιδεώδες που γαλούχησε ευγενείς γενεές. Την ίδια όμως στιγμή περιγράφει και την άλλη όψη του νομίσματος που είναι κι η ιστορία του εξωτερικά ωραίου μεν αλλά κοινού και ρηχού καθημερινού ανθρώπου που προσπαθώντας ν' αρπάξει τη ζωή που έφευγε από τα σφυρά τον ρουφούσε το μαύρο σκοτάδι του χρυσού βάλτου.

Οι προεκτάσεις που επιτρέπει στον αναγνώστη να κάνει το περιεχόμενο του βιβλίου είναι πολλές.

Ο Ανδρέας Μακρίδης δεν γνωρίζει μόνο την απόγνωση, το θυμό, τον πανικό του μίσους και της απέχθειας, τον πανικό της φυγής και της απόδρασης, δεν γνωρίζει μόνο το αγκομαχητό της αμφισβητούμενης ύπαρξής του. Έχει και το χάρισμα να νιώθει και ν' απολαμβάνει τους εγκάρδιους υποδοχείς της φύσης. Νιώθει πολύ βαθιά την ομορφιά του δάσους και των βοτάνων. Γνωρίζει ακόμη και την ευφροσύνη και τη μετουσίωση και τη μεταρσίωση. Κυρίως όμως γνωρίζει την αγάπη. Εκτιμά την απόλυτη συμμετρία, τη σύνεση, τη σοφία που υπάρχει μέσα στη Φύση και του εμπνέει το σεβασμό.

Πριν κλείσω το σύντομο αυτό σημείωμά μου, θέλω να πω ότι τα διηγήματα και τα αφηγήματα του ρεαλισμού της φαντασίας του Ανδρέα Μακρίδη συνθέτουν ένα πολύ αξιόλογο βιβλίο όχι μόνο για τις οικουμενικές αλήθειες που περιέχει και για τα μηνύματα που αποστέλλει σε μια αποπροσανατολισμένη κοινωνία αλλά και για τον γλωσσικό πλούτο, την έντεχνη και πλούσια εναλλαγή των εικόνων, τις αντιθέσεις, το έντιμο ύφος. Η γραφή του Ανδρέα Μακρίδη είναι εμποτισμένη με τον αθεράπευτο ρομαντισμό ενός εφήβου. Και το ύφος του μας παραπέμπει στο ύφος του μαχητή Καζαντζάκη. Κάποιες φορές η γραφή του μοιάζει με προκήρυξη ελευθερίας ίσως επειδή έχει το αίσθημα όταν γράφει «ότι αγωνίζεται περί πάτρης».

Σε αντίθεση με την πληθώρα τα ποικίλα βιβλία που μοντερνίζουν χωρίς να έχουν τίποτε να πουν εκτός από τα τετριμμένα και παραπονημένα μοτίβα που αποπροσανατολίζουν τους νέους και τα οποία καλύπτουν την κενότητά τους πίσω από το ομιχλώδες τοπίο μιας γλωσσικής πενίας και ρηχότητας, το βιβλίο «δέκα γυμνές φωτογραφίες του σκοταδιού» του Ανδρέα Μακρίδη είναι μοντέρνο από κάθε άποψη: από την άποψη της μορφής, της τεχνικής, του περιεχομένου, της γλώσσας. Κι ακόμη είναι κι από κάθε άποψη επίκαιρο ιδίως για μια κοινωνία που δεν θίγεται κι ούτε αγωνιά καθόλου από την παρακμή της γενναιότητας κι από την επίδειξη αφιλοπατρίας.

Ο προσωπικός ρεαλισμός της φαντασίας του καθενός μας είναι εκείνος που καθορίζει και την ποιότητά μας. Άλλωστε είναι αυτός που κάνει τον Ανδρέα Μακρίδη να γράφει ως να μάχεται. Το περιεχόμενο του βιβλίου του Ανδρέα Μακρίδη καταδεικνύει ότι ανήκει και ο ίδιος στους θηρευτές της δίκαιης ουτοπίας και ότι θεωρεί ότι η νίκη είναι ο αγώνας και όχι η έκβασή του. Καταδεικνύει ακόμη την πίστη του έμπρακτα πως «εις αιώνος άριστος αμύνεσθαι περί πάτρης».

ΒΕΡΑ ΚΟΡΦΙΩΤΗ

Λεμεσός, 20 Σεπτεμβρίου, 2003

Μυριάνης Παναγιώτου-Παπαονησιφόρου - «Τα φκιάρα της πικραθασιάς»
(ποιήματα στην κυπριακή διάλεκτο)

Η γενιά των λογοτεχνών που έζησαν, βίωσαν αλλά και χάρηκαν την ελληνική κυπριακή διάλεκτο, σιγά-σιγά, αρχίσαμε να μπαίνουμε στην τρίτη ηλικία. Η γενιά των βρακοφόρων πατεράδων ή παπούδων μας αλλά και των γραφικών μητέρων ή γιαγιάδων, που ντυμένες τις σεμνές παραδοσιακές στολές, μιλούσαν τη γεμάτη νεύρο και μουσικά ακούσματα κυπριακή διάλεκτο, πάει, σχεδόν εντελώς να εκλείψει.

Λίγοι σχεδόν ελάχιστοι είναι οι λογοτέχνες που ζώντας και κουβαλώντας αυτά τα βιώματα της παιδικής ή νεανικής, αλλά ταυτόχρονα και της ώριμης ηλικίας, εκφράστηκαν στην τοπική μας διάλεκτο.

Κάνουμε εδώ μνεία του Άνθου Ροδίνη, του Κώστα Μόντη, του Μιχάλη Πασιαρδή. Υπάρχουν φυσικά ακόμα και το πλήθος όλων εκείνων των θαυμάσιων κοκκινοχωριτών ποιητών που έγραψαν ή και που γράφουν ακόμα και τους είναι η κυπριακή διάλεκτος το μόνο εκφραστικό τους μέσο.

Κοντά σ' αυτούς, στέκουν κι άλλοι, όπως ο καθρέπτης ποιητής Στέλιος Πετάσης (εν ζωή), ο μ. Παύλος Λιασίδης καθώς κι ο Χαράλαμπος Δημοσθένους που τώρα ζει πρόσφυγας στα Μαντριά της Πάφου. Κοντά σ' όλους αυτούς στέκει πια, με το βιβλίο της, «Τα φκιόρα της πικραθασιάς»-ποιήματα στην κυπριακή διάλεκτο κι η καλή μας φίλη η Μυριάνθη Παναγιώτου-Παπαονησιφόρου, Πρόεδρος της Εταιρείας Λογοτεχνών Πάφου.

Πολλοί ισχυρίζονται πως είναι στις μέρες μας χάσιμο χρόνου η ενασχόληση κι η έκφραση στην ποίηση, στο σχεδόν νεκρό πια κυπριακό γλωσσικό ιδίωμα. Εμείς φυσικά δεν συμφωνούμε με όλους αυτούς έτσι κι αν ισχυρίζονται ότι η όλη προσπάθεια είναι εκ των προτέρων-καταδικασμένη. Αυτό το αποδεικνύει η ποίηση της φίλης Μυριάνθης. Ισχυριζόμαστε όλ' αυτά όχι αυθαίρετα αλλά θέλοντας να υπερασπίσουμε το δικαίωμα κάθε λογοτέχνη-δημιουργού να εκφραστεί με τη γλώσσα που τον εκφράζει την ώρα της δημιουργίας.

Στην προσπάθειά της η ποιήτρια Μυριάνθη πραγματικά μας απέδεξε πως πρώτα κατέχει, όσο λίγοι στον τόπο μας, την τοπική μας ελληνικότατη κυπριακή διάλεκτο και δεύτερο ότι μπορεί να δημιουργήσει γράφοντας ποίηση σ' αυτή τη διάλεκτο.

Στους στίχους της που περιέχονται και στα σαράντα, έξοχα κατά την κρίση μας, ποιήματα της συλλογής - εμείς που ζήσαμε κι έχουμε μέσα μας τ' ακούσματα της διαλέκτου και ζήσαμε την ομορφιά της, έχουμε κάθε λόγο να ευχαριστούμε τη δημιουργό. Πολλά ποιήματα στα χέρια ενός άξιου συνθέτη μουσουργού, μπορούν να μελοποιηθούν και να τραγουδηθούν.

Όχι μόνο από εμάς τους Κύπριους, αλλά και από όλους τους Ελλαδίτες, όπως συνέβη και στο πρόσφατο παρελθόν. Για την κατανόηση των ποιημάτων από τους νεώτερους αλλά και από τους ελλαδίτες, η ποιήτρια παραθέτει επεξηγηματικό γλωσσάριο. Σαν δείγμα της γραφής της παραθέτουμε ένα επίκαιρο με τα γεγονότα που συμβαίνουν στην πατρίδα μας ποίημα με τον τίτλο: «Παρακαλώ σε πλάστη μου».

*Άκουσα εχάλασαν τα, τα σπύθκια μας ποτξείθθε
αννοίξαν τζιαι την εκκλησιάν
πέτραιν προς πέτραιν τα τεισ'ιά
εσύραιν την τζι επήεν.*

*Τα τέμπλη στο ξηπούλημαν μανάλια στο παζάριν
τζιαι τες εικόνες τες παλιές
στο άλα ούνα άλα τρε
εφκάλαν τες τελλάλιν*.*

*Παρακαλώ σε πλάστη μου πού'σαι στα ψηλωμένα**
τζι έκαμες τα μιαν ομορκιάν
δείκλα τζιαι δε μιαν αμμαθκιάν
τον τόπον μου τζι εμέναν.*

*Που δεν επλάστητζεν στην γην μιαλλύτερη αγάπη
κόψε τη θάλασσαν στα θκω
τζι άννοιξε στράταν να θκιαβώ
να ρέξω που την άλλην.*

Ν' άψω στες εκκλησ' ιές τζιερίν στα μνήματα φυτίλιν

νά'βρω το χώμαν νατερόν
καλογιουτάρην τον τζιαρόν
τζιαι σπόρον στο ζιμπιλιν

να σπείρω όπως έσπερνα τζι ύστερις να θερίσω
να δρώσω να ποκλονιστώ
να πκω νερόν να δροσιστώ
να σε δοξολογήσω.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΕΤΟΥΣΗΣ

*τις έβγαλαν στον πλειστηριασμό

** ψηλά στον ουρανό

«Μοριάς» (τριμηνιαίο λογοτεχνικό, λαογραφικό, ιστορικό περιοδικό) έτος 17, τεύχος 65 (Γενάρης-Φλεβάρης-Μάρτης 2003), Κάτω Αχαΐα

Από τα τρία τελευταία τεύχη του «Μοριά» (τριμηνιαίου λογοτεχνικού, λαογραφικού, ιστορικού περιοδικού της Κάτω Αχαΐας) τεύχη 65, 66 και 67, έτος 17] επιλέγω για τους αναγνώστες, από την πλούσια ύλη, τη μελέτη του Χρυσόστομου Κριμπα «Ο Δημητσάνιτης θουριογράφος Παναγιώτης Κάλλας - Τσοπανάκος», που είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα εργασία.

Το «τσοπανάκος», σημειώνεται ότι του το έδωσαν γιατί τραγουδούσε μελωδικά τα ποιήματα που έγραφε για να ενισχύσει το φρόνημα των αγωνιστών του 1821, σαν το ωδικό πτηνό τσοπανάκο ή σφυριχτή που το κελάδημά του μοιάζει με το σφύριγμα του τσοπάνη. Σημειώνεται ότι ο Τσοπανάκος πρώτα έκανε την απαγγελία, ύστερα τραγουδούσε το ποίημα κι έκλεινε την επίδειξη παίζοντάς το στη φλογέρα.

Στη συνέχεια αναφέρεται η έκδοση του 1838 του βιβλίου του «Παναγιώτου Τσοπανάνκου Δημητσάνιτου: άσματα πολεμιστήρια του υπέρ της ανεξαρτησίας της Ελλάδος αγώνος» και δημοσιεύεται απόσπασμα από τον εμπνευσμένο πρόλογο του Ν. Παπαδόπουλου, εκ Τριπόλεως. Και αναφέρονται τίτλοι των στιχουργημάτων του Τσοπανάνκου που εκτείνονται σε ευρύτατο φάσμα θεμάτων. Δημοσιεύονται δε στίχοι του υπό τον τίτλο «Προτροπή προς τους Έλληνες δια την Ελευθερίαν» κι άλλοι, όπου φαίνεται ο θαυμασμός του στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη καθώς και η θλίψη του για τα εμφυλιοπολεμικά περιστατικά.

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΣΤ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
Φιλόλογος - Λαογράφος

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Ἐπειδὴ τὸ πρόσφατα ἐκδομένο (2003) βιβλίο διηγημάτων τῆς κ. Νάντιας Στυλιανοῦ ἔχει τὸν τίτλο «Τὸ Κόκκινο Δαμάτιο», σημειώνομε γιὰ τοὺς ἀναγνώστες μας ὅτι ὁ τίτλος αὐτὸς πρωτοχρησιμοποιήθηκε στὴ συλλογὴ διηγημάτων τοῦ ἀείμνηστου Κύπρου Χρυσάνθη, ἐκδοσὴ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου, Λευκωσία 1989.

Ἡ «Πνευματικὴ Κύπρος»

ΒΙΒΛΙΑ

Νίκου Παναγιώτου: «Κυπριακὴ Βιβλιογραφία 2002», καὶ *Μὲ γλωσσικὴ ἐγκράτεια / τῶν γεγονότων στὴν Ἀκράτεια*.

Κίνας Λαζάρου Μαντζουρίδου: «Τοῦ Ταξιδιοῦ μου τὸ Καράβι», ποίηση.

Luigi Pirandello: Μετάφραση Γ. Χατζηκωστή «Τὸ παραμῦθι τοῦ ἀνταλλαγμένου παιδιοῦ», Λευκωσία 2003.

Γεωργίου Χατζηκωστή: «Σελίδες Ἰταλικῆς ποίησης (1224-2002)», μετάφραση, Λευκωσία 2003 (ὑπάρχουν δύο ποιήματα μὲ τίτλο Κύπρος).

Χρήστου Μαυρῆ: Ὁ Ἑσπερινὸς τῆς Μνήμης (ποίηση) 2003.

Κώστα Κατσώνη: «Νεότερες ἐξελίξεις στὴ λογοτεχνία τῆς Κύπρου γιὰ παιδιὰ καὶ νέους», 2003.

Κώστα Κατσώνη: «Πρόσωπα καὶ θέματα τῆς Κυπριακῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς λογοτεχνίας», μελετήματα.

«Ἀνθολογία Νεοελληνικῆς ποίησης»: «Ἀπὸ τὸ 900 μ.Χ. Β' τόμος: 20ος αἰώνας» τῆς Πολιτιστικῆς Συνεργασίας, ἐκδότρια ἡ κ. Καίτη Λειβαδά.

Kazuyosi Iketda: «Φύσης Ἐγκώμιον», (ποίηση), μετάφραση Δανάης Παπαστράτου LITT. D.

Γλαύκου Χρήστη: «Κύπρος, Ἀναδρομὲς στὸ Παρελθόν», Λευκωσία 2004.

Κώστα Χέλμου: «Φῶτα Πορείας», (ποίηση) 2003, Ἀθήνα, «Ἀπουσίες», (ποίηση) 2004, Ἀθήνα.

Γιάννη Αἰγισιλάου: «Καρτὰς, Ἀδελφέ μου», Λευκωσία 2004.

Διονύση Ἀνδρέου Μαρκαντωνάτου: «Νόμος αἰεὶ» (ποίηση) καὶ «Νόμος Γάρ», (ποίηση), Κεφαλλονιά 2004.

Γιάννη Π. Ἰωαννίδη: «Ὀλυμπιακὴ Φλόγα», Ἰωλκός.

Θανάση Παπαθανασόπουλου: «Ἀέναον Παρόν», Ἀθήνα 2004.

Πέτρου Στυλιανοῦ: «ΕΠΕΑ: Λόγος ἀποφθεγματικὸς», (ποίηση), Λευκωσία 2002

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Άνευ: Φθινόπωρο 2003.

Νέα Πορεία: Οκτώβριος 2003.

Ίθάμη: Τεύχος 49, Δεκέμβριος 2003 (αναφορά στο έργο του κ. Μιχαλάκη Μαραθεύτη «Αναμορφωτές της Οίκουμένης». Οί απόστολοι Παῦλος και Βαρνάβας στην Κύπρο.

Φωνή Ὁρθοδοξίας: Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου, Νοεμβρίου, Δεκεμβρίου 2003, Ἰανουαρίου, Φεβρουαρίου, Μαρτίου 2004.

Καλαρρυτιώτικα: Σεπτέμβριος και Ὀκτώβριος 2003, Φεβρουάριος, Μάρτιος, Ἀπρίλιος 2004.

Τριφυλλιακή Ἑστία: Τεύχος 124, 125.

Νέα Ἐποχή: Τεύχος 279, Χειμῶνας 2003-2004, 280, Ἀνοιξη 2004.

Σύνδεσμος: Τεύχος 385, Ἰανουάριος 2004 (ὑπάρχει ποίημα τῆς Μαρίας Μ. Μητροσύλη με τίτλο «Κύπρος».

Μοριάς: Ὀκτώβριος, Νοέμβριος, Δεκέμβριος 2003, Ἰανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος 2004.

Λογοτεχνία Τώρα: Φεβρουάριος, Μάρτιος, Ἀπρίλιος 2004.

Unesco ἀρ. 152: Ὀκτώβριος 2003.

Σύνδεσμος: Φεβρουάριος 2004, τεύχος 386, Μάρτιος 2004, τεύχος 387, Ἀπρίλιος 2004, τεύχος 388.

Φύση και Ζωή: Τεύχος 130, Ὀκτώβριος, Νοέμβριος, Δεκέμβριος, 2003, 131, Ἰανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος 2004.

Νέα Ἀριάδη: Τεύχος 40, Ὀκτώβριος, Δεκέμβριος 2003, ὑπάρχει ἀναφορά στίς ἐκδηλώσεις στό Σπίτι τῆς Κύπρου και κριτική για τό ἔργο τοῦ Σοφοκλῆ Λαζάρου «Ποιήματα». Τεύχος 41, Ἰανουάριος - Μάρτιος 2004, ὑπάρχει ποίημα τῆς Λίνας Γαρουφαλάκη Νικολάου «Δέν στέργω νά κλάψω» (Κύπρος ἀγάπη μου). Ἀναφορά στην ἀποδημία τῆς Νίκης Λαδάκη Φιλίππου και Κώστα Μόντη, Κριτικές για τὰ βιβλία Νάντιας Στυλιανοῦ, Ρούλας Ἰωαννίδου Σταύρου, Μαρίας Μιχαηλίδου, για τὴν ἐκδήλωση στό Σπίτι τῆς Κύπρου φωτογραφιῶν τῶν Ἡρώων τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα 1955-1959, για τὴν Πολιτιστική Ὀλυμπιάδα στη Λευκωσία, Πρόσκληση στην Ὀλυμπιάδα Γραμμάτων στίς 18-21 Σεπτεμβρίου στην Ἀθήνα και για τό περιοδικό «Πνευματική Κύπρος».

Ἐρεινῶνας: Τεύχος 20, Ὀκτώβριος, Νοέμβριος, Δεκέμβριος 2003, τεύχος 21, Ἰανουάριος, Φεβρουάριος 2004, τεύχος 22, Μάρτιος 2004.

Ἄνθρωπος και Ἔργασία: Τεύχος 17, Φεβρουάριος 2004.

Περίγραμμα: Τεύχος 42, 2004.

Άνευ: Τεύχος 11, Χειμῶνας 2004.

Μικροφιλολογικά: Τεύχος 15, Ἀνοιξη 2004.

Νέα Πορεία: Ἰανουάριος - Μάρτιος 2004.

Νέα Σκέψη: Ἀπρίλιος 2004, τεύχος 466.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (Συνέχεια)

Ίανθη Θεοχαρίδου: <i>Εικόνα με μιὰ γλαύκα</i>	42
Γιώργος Πετρόπουλος: <i>Ἡ πολιτική καὶ κοινωνική διάσταση τῆς ποίησης τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου</i>	43
Μίμης Ἰακωβίδης: <i>Ἀκρόποπλη Ἀμαθούνας</i>	44
Βασιλική Κ. Λεονταρίτη: <i>Ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ Θεόγνιδος</i>	45
<i>Ἐνωτικά Δημοσηφίσματα τῶν ἐτῶν 1821 καὶ 1930</i>	46

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ: Δρ. Σεβαστή Χαβιαρᾶ - Καραχάλιου: Ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὰ δικαιώματα τῆς γυναίκας - «Σελίδες ἰταλικῆς ποίησης 1224-2002» - Νίκος Παναγιώτου: Γιώργου Χριστογιάννη, «Ἑλληνική πολιτιστική διπλωματία», Ἐρατοσθένη Γ. Καψωμένου, «Ἀναζητώντας τὸ χαμένο εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ» - Γιώργος Μύραης: Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη, «Κυπριακὴ Λογιοσύνη» - Alessandra Celentano: Γ. Χατζηκωστῆ, «Σελίδες ἰταλικῆς ποίησης 1224-2002» - Michele Iannelli: Γ. Χατζηκωστῆ, «Σελίδες ἰταλικῶν ποίησης σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση» - Βέρα Κορφιώτη: Ἀνδρέα Μακρίδη, «Δέκα γυμνές φωτογραφίες τοῦ σκοταδιοῦ» - Γιώργος Πετούσης: Μυριάνθης Παναγιώτου - Παπανησιφόρου, «Τὰ φκιοῦρα τῆς πικραθασιάς» - Χρῦσανθος Στ. Κυπριανοῦ: Περιοδικὸ «Μοριάς» - Σημείωση - Βιβλία - Περιοδικά.

Ειδική οδοντόκρεμα για καθημερινή χρήση

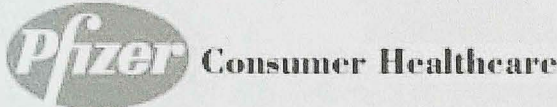
ΟΔΟΝΤΟΚΡΕΜΑ

**Δρα δυναμικά
κατά της
ουλίτιδας**

με το ισχυρό αντιμικροβιακό Hexetidine και με 2 Fluorides

ΜΟΝΟ ΣΤΑ ΦΑΡΜΑΚΕΙΑ

*"Την γλώσσα μου έδωσαν εβραϊκή, το σπάτι φτωχικό στις αμμονδιές του Ομήρου..."**

Και όπως είναι ίδιος ο ήλιος που φώτισε κάποτε τους πρώτους Ολυμπιακούς Αγώνες, έτσι και η γλώσσα των Αγώνων παραμένει ίδια στους αιώνες που κύλησαν, ελληνική.

Το "Κερύνεια Ελευθερία", διαπλέοντας τη Μεσόγειο Θάλασσα και το Αιγαίο, χαράζει με τη ρότα του εκείνη τη νοπή γραμμή που ενώνει την Ιστορία μας.

Έτσι η ΑΤΗΚ, αντλώντας από αυτή την Ιστορία και με το βλέμμα στραμμένο αποφασιστικά μπροστά, χορηγεί την Κυπριακή Ολυμπιακή Επιτροπή, επενδύοντας ταυτόχρονα στην Ιερή Παράδοση αλλά και στο μέλλον μιας ανθρωπότητας που επικοινωνεί χωρίς φραγμούς.

ΕΥ ΑΓΩΝΙΖΕΣΘΑΙ

Η δική μας δέσμευση

* από το Άξιον Εστί του Οδυσσέα Ελύτη

ΚΥΠΡΙΑΚΗ
ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΑΤΗΚ
CYTA

ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΧΟΡΗΓΟΣ
ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ